

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İKTİDAR ALANININ YENİDEN ÜRETİM ARACI
OLARAK YÖNETİMSELLİK: ADALET VE KALKINMA
PARTİSİ ÖRNEĞİ**

Mehmet PARLAK

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ Levent YILMAZ

İZMİR - 2018

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İktidar Alanının Yeniden Üretim Aracı Olarak Yönetimsellik: Adalet ve Kalkınma Partisi Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

/ /2018

Mehmet PARLAK

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İktidar Alanının Yeniden Üretim Aracı Olarak Yönetimsellik:

Adalet ve Kalkınma Partisi Örneği

Mehmet PARLAK

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Kamu Yönetimi Programı

Bu çalışma iktidar alanının yeniden üretiminde yönetimselliğin oynadığı rolü incelemektedir. Bu kapsamda, nüfusları ve diğer tüm toplumsal süreçleri ilgilendiren idare tekniklerinin yönetim pratikleri, bilgi-iktidar ilişkisi ve iktidar söylemleri üzerinden okunabileceğinden söz edilmektedir. Böyle bir okuma, iktidarın yeniden üretiminin sadece baskı ile sağlanamayacağını, söz konusu denkleme özne ve iktidar arasındaki ortaklığın da eklenebileceğini öne sürmektedir.

Hristiyanlığın bir Kilise olarak kurumsallaşması ile beraber bireylerin yönetimi konusu, iktidar pratiklerinin temel konularından biri olmuştur. Hristiyan Kilise'sinin pastöründen ismini alan bu pastoral iktidar tekniği XV. ve XVI. yüzyıllarda bir kriz dönemine girer. Modern çağda devlet olarak tanımlanan iktidar rejimi, Hristiyan Kilise'sinin yaşadığı bu yönetim krizlerini, devlet aklı ekseninde yönetmeyi amaçlamıştır. Hristiyan Kilisesi ve modern devletin yönetim rejimleri arasındaki ilişkiyi pastoral iktidar ve yönetimsellik olarak adlandıran bu çalışma, 3 Kasım 2002'den bu yana Türkiye'de iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kendi iktidarlarını nasıl ürettiğini, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin önde gelen siyaset icracılarının pastoral ve yönetsel söylemlerinden yola çıkarak analiz etmektedir. Böylece, yönetilenlerin de yönetenlerle beraber iktidarın yeniden üretimine katkıda bulundukları vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetimsellik, Özne ve İktidar, Söylem, İktidar Alanı, Habitus, Adalet ve Kalkınma Partisi

ABSTRACT

Master's Thesis

Governmentality As An Instrument Of Reproduction Of The Field Of Power: The Case Of Justice And Development Party

Mehmet PARLAK

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Public Administration

Public Administration Program

This study examines the role of governmentality plays in the reproduction of the field of power. In this context, it is mentioned that the governmental techniques that concern the population and all other social processes can be read on government practices, information-power relation and power discourses. Such a reading suggest that reproduction of power can not be achived only by oppression, and that the partnership between the subject and power can be added to the equilibrium.

With the institutionalization of Christianity as a Church, the management of individuals has become one of the main topics of power practices. This pastoral power technique, named after the pastry of the Christian Church, enters a period of crisis in XV. and XVI. centuries. The power regime, which is defined as the state in the modern era, aims to govern these governmental crises experienced by the Christian Church on the axis of the state. This study which names the relationship between the Christian Church and the governmental regimes of the modern state as pastoral power and governmentality analyzes how the ruling Justice and Development Party since November 3, 2002, products their own power by the pastoral and governmental discourses of the leading politicians of the Justice and Development Party. Thus, it is emphasized that the subjects, together with the rulers, contribute to the reproduction of power.

Keywords: Governmentality, Subject and Power, Discourse, The Field of Power, Habitus, Justice And Development Party

İKTİDAR ALANININ YENİDEN ÜRETİM ARACI OLARAK YÖNETİMSELLİK: ADALET VE KALKINMA PARTİSİ ÖRNEĞİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA DİLİNİN İNŞASI: KAVRAMSAL ALET KUTUSU

I. MİCHEL FOUCAULT VE PIERRE BOURDİEU'DE İKTİDARIN ANLAMI	7
II. MİCHEL FOUCAULT'NUN YÖNETİMSELLİK ÇÖZÜMLEMESİ	20
A. Yönetim Sorunu	22
1. Yönetimselliğin Soybilimi: Pastoral İktidar	25
2. Pastoral İktidardan Yönetimselliğe Geçiş: Devlet Aklı	30
B. Modern Devletin Aklı: Yönetimsellik	35
1. Temel Hedefi: Nüfus	35
2. Baskın Bilgi Biçimi: Ekonomi Politik	44
3. Temel Teknik Aracı: Güvenlik Düzenekleri	51

İKİNCİ BÖLÜM

AK PARTİ: İKTİDARIN MADDİ VE SEMBOLİK YENİDEN ÜRETİMİ

I. SÖYLEM VE SİYASET	73
A. Söylem Olarak Komplo Teorileri: Bilgi ve İktidar İlişkisi	76
B. Ekonomi Politik Söylemler	82
1. Alternatifsizlik Söylemi	82

2. Hizmet ve İstikrar Söylemi	87
3. Toplumsal ve Kültürel Söylemler	92
a. Artan Dini Söylemler	92
b. Kadınlar ve Gençlerin Yönetimi	98
c. Kimliklerin Yönetimi	107
II. AK PARTİ’NİN SEMBOLİK GÜÇ İNŞASI:DEVLET SERMAYELERİNİN YÖNETİMİ	114
A. Türk Silahlı Kuvvetleri’ne Karşı Mücadele Alanları	115
B. Resmi İdeoloji ile Çatışma	120
SONUÇ	129
KAYNAKÇA	136

KISALTMALAR

AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
s.	sayfa
ss.	sayfadan sayfaya
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Blaise Pascal, *Düşünceler*'in 43. fragmanında şöyle bir tespitte bulunmaktadır: “Bazı yazarlar eserlerinden bahsederken şöyle derler: ‘kitabım’, ‘yorumum’, ‘tarih çalışmam’ vs. İşleri her daim tıkırında olan ve ağızlarından ‘bence, benim’ lafını düşürmeyen burjuvalıkları alttan alta sırtır. Oysa ‘kitabımız’, ‘yorumumuz’, ‘tarihimiz’ vs. deseler daha yerinde olurdu, çünkü bunlarda başkalarının katkısı hep daha büyüktür.”¹ İktidarın yeniden üretimine odaklanan ve bir takım arşivlerden yola çıkan bu çalışma ne sadece bu uğurda çaba harcayan yüksek lisans öğrencisinin, ne de onu yönlendiren tez danışmanının birikim ve yazdıklarından ibarettir. Yaklaşık on sayfaya varan kaynakçası da göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışmanın devasa bir kolektif birikimin sonucu olduğu ifade edilmelidir. Bu giriş yazısında, iktidarın yeniden üretimi meselesini söz konusu kolektif birikimin yardımıyla sorunsallaştıran çalışmanın güzergahı, yöntemi, kapsamı ve sınırlılıklarına yönelik eleştiriler üzerinde durulacaktır.

İktidarı ve onun araçlarını aygıt olarak değil alan olarak kurgulayan bu çalışma, devlet, hükümet, ordu yargı gibi kurumları ifade eden *İktidar* kavramından çok, *iktidar ilişkileri* ve *iktidar alanı* gibi kavramlardan yola çıkmaktadır. İktidardan ziyade *iktidar ilişkileri* ve *iktidar alanı* kavramlarının tercih edilme sebebi, onlarla hem “uygulandukları alana içkin olan ve kendi örgütlenmelerini kuran güç ilişkileri çokluğu” anlamına gelen ve toplumsal uzamın her *alanından* gelen -küçük “i” ile yazılan- iktidarı, hem de bu iktidarların nihai şekli olan ve “devletin egemenliği, yasanın biçimi ya da bir egemenliğin bütünsel birliği anlamına gelen ve devletçe uygulanan -büyük “i” ile yazılan- İktidarı² kast ediyor olmasıdır. Bu her iki iktidar da birbirinden bağımsız değildir, birbirlerini yeniden üretirler. Bu savın sınanması için de yönetimin dar bir şekli olan *yönetimsellik* kavramından yola çıkılmıştır. Yönetim, insanlar ve şeyler dahil birçok nesnenin idaresini açıklayan geniş bir anlama sahiptir. Ancak, bu çalışmada “insanların yönetimi” denen şeye odaklanıldığı için, yönetimin devlet/İktidar tarafından icra edilen şekli olan ve bilgi, strateji ve akılsallığa dayanan bir *sanat* olan *yönetimsellik* kavramı tercih edilecektir. Yönetimsellik ve iktidar alanının yeniden üretimi arasındaki rabıtaı kurabilmek için

¹ Blaise Pascal, **Düşünceler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Temmuz 2017, s.18.

² Büyük “i” ve küçük “i” ile yazılan iktidar ayrımı için bkz. Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s.69.

de 3 Kasım 2002'den bu yana tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi (bundan sonra Ak Parti³) iktidarlarının yeniden üretimi üzerinde durulacaktır.

Ak Parti üzerine yapılmış akademik çalışmalar; Parti'nin ideolojisi, neoliberal sosyo-ekonomi politikaları, parti örgütü ve dış politikası gibi konuları ayrıntılı ve tatmin edici şekilde sunmaktadır. Ancak, Parti'nin 2002 yılından bu yana süren 16 yıllık kesintisiz iktidarının sembolik etkilerine odaklanan araştırmalar azınlıktadır. Bu çalışma elbet de iktidarın yeniden üretimi üzerinde dururken, Ak Parti'nin yasama ve yürütme faaliyetlerini, dış politikadaki tercihlerini, neoliberal güvenlik politikalarını ve 15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminden bu yana yürüttüğü olağanüstü hal politikalarını iktidarın yeniden üretiminde etkisi olmayan maddi şiddet formları olarak dışlamamaktadır. Aksine; bu çalışma maddi ve sembolik şiddet formlarının el ele vererek nasıl iktidarı her daim ürettiğini araştırmaya yönelik pratik bir imkan sunmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde iktidar, yönetsellik ve alan teorisi kavramları ele alınmaktadır. İktidar kavramını Michel Foucault ve Pierre Bourdieu'nün külliyyatını takiben yürüten birinci başlık, iktidarın meşruiyetine ve iktidarın kimde olduğuna odaklanan literatürden epistemolojik kopuş yapılması gerektiğini önermektedir. İktidar sadece, iktidarın özel bir formu olan devlet ve bu iktidarın sahipleri tarafından öznelerle uygulanan bir aygıt ve baskı aracı değildir. Devlet gibi büyük ölçekli iktidar formları aile, arkadaşlık ilişkileri ve diğer tüm toplumsal ilişkiler ekseninde inşa edilen iktidar ağlarının tarihsel birikimi yoluyla şekillenmiştir. İktidarın aşağıdan gelen ilişkiler ekseninde araştırılmasını salık veren bu bakış açısı; hegemonya, rıza, baskı ve sansür gibi iktidar olma pratiklerini yok saymamakla beraber, bu pratiklerin sadece iktidardan kaynaklanmadığını öne sürmektedir. Söz konusu iktidar olma pratiklerinin devlet tekeline olmadan önce, öznelerin eylem ve düşünce kodlarında zaten mevcut oldukları iddia edilebilir. İktidar olma ve iktidarını yeniden üretme süreci, yoğurdun oluşum sürecine benzer. Nasıl ki yoğurt yapabilmek için yine yoğurda ihtiyaç varsa, devletin kendi iktidar pratiklerini uyruklarına kabul ettirebilmesi için, tabandaki iktidar ilişkileri ve pratiklerine ihtiyacı vardır. Birinci bölümün birinci başlığında tartışılan soybilim ve

³ Ocak 2016'da basılan Ak Parti tüzüğü'nün birinci kısım genel esaslar üçüncü maddesindeki "Partinin kısaltılmış adı 'AK PARTİ' şeklindedir" ibaresine dayanılarak bu kısaltma tercih edilmiştir.

genetik çözümleme kavramları, iktidarın meşruiyeti tezlerinin unuttuğu bu iktidar matrisini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

Birinci bölümde üzerinde durulan bir diğer kavram olan yönetimsellik, yönetme sanatı mefhumuna gönderme yapmaktadır. Çalışmada sunulduğu şekliyle yönetimsellik hem şeylerin hem de insanların yönetimi anlamına gelir. Burada *şeylerden* kastedilen, iktidarı ilgilendiren her türlü olay, süreç ve krizlerdir. İnsanların yönetimi ise, sadece onların eylem alanlarını yapılandıran bir fenomen değil, aynı zamanda onların kültürel ve politik beğeni uzamlarını, onların bilişsel yapılarını ve yatkınlıklarını da yönlendiren çok katmanlı bir yapıdır. Yönetimsel iktidar kendi uyruklarının zihni ve bedensel yatkınlıklarını yönlendirirken bir takım taktik ve hesplara, istatistiklere, bilgiye ve en önemlisi de uyruklarının bilgisine ihtiyaç duyar. Bu anlamda, bütün söylemsel ve sembolik iktidar etkileri ile yönetimselliğin nesnesi hem tek tek bireyler hem de bu bireylerden müteşekkil nüfustur. Yönetimsel taktik ve hesaplar çoğunlukla nüfus düzeyinde cereyan eder. Açlık sınırı, asgari ücret, bebek ölüm oranlar, cinsiyete göre dağılımlar, dinsel yapı ve diğer tüm bilgi-iktidar ağları nüfus ekseninden hareketle oluşturulur. Yönetimsel iktidarın yürüteceği yerel ve genel politikalar da bu eksenden hareketle kurulacaktır. Bu şekliyle yönetimsellik, Hristiyan Kilisesi'nin kendi cemaatine uyguladığı pastoral iktidarın seküler biçimidir. Nasıl ki Hristiyan pastör çobanı olduğu cemaatin tüm sınırlarına itiraf teknolojisi sayesinde vakıf olmuşsa, yönetimsel iktidar da kendi nüfuslarının bilgisine, bir takım gözetleme sistemleri, istatistik hesapları ve nüfusların gönüllü katılımı ile elde ettiği kimlik bilgileri ile vakıf olmuştur. Burada kimlik bilgileri sadece medeni hukuk ve yurttaşlık bağını ifade eden bir kavram değil, semantik çekirdeği içerisinde bireylerin beğeni yargısı, onların politik ve kültürel güzergahları, eğilimleri ve olası eylem şemalarını da içeren bir hesap seti içerir. İktidarın söylemsel ve sembolik etkileri de bu veri seti üzerine inşa edilir. Böylece yönetimsel pratikler vesilesiyle öznelerin de iktidarın yeniden üretimine katkıda bulunmaları sağlanır. Çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan bir diğer kavram olan *alan teorisi*,⁴ özne ve iktidar arasındaki işbirliğini sağlam temellere

⁴ *Alan* kavramı, “sermayelerini ve yatkınlıklarını, uğrunda mücadele etmeye değer nesneler için yatırım amacıyla kullanan eyleyicilerin mücadele yeri” anlamına gelir.

oturtmakta ve böylece sosyal bilimler teorisini ziyadesiyle meşgul eden fail-yapı ikiliğini aşmayı önermektedir.

Alan teorisinin kavramlarıyla düşünmek, toplumu ve bireyleri birer piyon, devleti de bu piyonları kıpırdatan aygıt olarak inşa eden Althusserci aygıt nosyonu ve diğer işlevselci sosyal bilim teorileriyle arayı açmak anlamına gelir. Çalışma boyunca görüleceği üzere, iktidar bir alandır. Özneler, bu alanı kazanmak üzere sermayeleri oranında ve yatkınlıkları doğrultusunda mücadeleye girerler. İktidarı da diğer sermayeler gibi kazanılacak veya kaybedilecek bir sermaye olarak inşa eden alan teorisi, iddia edildiği gibi iktidarın herhangi bir sahibinin ve merkezinin bulunmadığını vurgulamaktadır. İktidarı merkezsizleştiren alan yaklaşımı ve iktidarın bir takım hesap ve taktiklere hareket ettiğini vurgulayan yönetselliğin kavram setlerini yardıma çağırarak iktidar alanının yeniden üretimini müzakereye açan bu çalışma, sembolik etkileri anlaşılmaksızın iktidar gibi bir mekanizmanın tam olarak kavranamayacağını iddia etmektedir. Bu hipotezin sınanması için de çalışmanın ikinci bölümünde Ak Parti'nin söylemsel ve sembolik iktidar pratikleri üzerinde durulmuştur.

Girdiği son seçim olan 24 Haziran 2018 genel seçimleri ve cumhurbaşkanlığı seçiminden de büyük bir zaferle ayrılan Ak Parti, 3 Kasım 2002'den bu yana Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni yönetmektedir. Kuruluş döneminde ülkeyi yöneten tek parti döneminin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) idaresi dışarıda tutulacak olursa, çok partili siyasi döneme girildiğinden beri hiçbir siyasi parti böylesine bir istikrar dönemi yaşamamıştır. Yürüttüğü politikalar, vaatleri ve ideolojisi başka bir çalışmanın konusu olmakla beraber, Ak Parti'nin bir çok muhalefet hareketine ve yolsuzluk iddialarına rağmen hala iktidarını sürdürebiliyor olması, üzerinde önemle ve ciddiyetle durulması gereken bir konudur. Bu çalışma, Ak Parti'nin seçim başarılarının, yürüttüğü yönetsel idare tekniklerinden kaynaklandığını iddia edecektir. Ak Parti, bireyleri ve nüfusu yönetirken, koyunlarının hiçbir ihtiyacını gözden kaçırmayan bir çoban titizliği ile hareket etmekte ve böyle inşa ettiği yönetim matrisine özneleri de dahil ederek kendi iktidar alanını her daim yeniden üretebilmektedir. Bu üretim sürecine daha yakından bakabilmek için Ak Parti'nin başlıca söylemlerine odaklanılmıştır.

Kuruluşundan bu yana Ak Parti'nin maddi ve sembolik iktidar inşasına yön veren başlıca ekonomi-politik söylemler, komplo teorileri, kadınlar, gençler ve farklı kimliklerin yönetimi gibi söylemler tercih edilmiştir. Ayrıca, ideolojik bagajı gereği kendi karşısında konumlandığı Kemalist rejim ve Türk Silahlı Kuvvetleri ile giriştiği sembolik iktidar mücadelelerinden bazıları üzerinde durulmuştur. Şüphesiz Ak Parti'nin iktidar alanında yürüttüğü sembolik mücadeleler ve inşa ettiği söylemler, bu çalışmada sunulan fragmanlardan ibaret değildir. Ancak çalışmanın hacmi açısından sadece adı geçen başlıklara yer verilmiştir.

Son olarak, yöntem üzerine birkaç kelam etmek gerekir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Ak Parti söylemlerine ulaşabilmek için çoğunlukla gazetelerin internet arşivleri tercih edilmiştir. 2003-2018 yılları arasındaki Ak Parti söylemleri için herhangi bir periyodik sınıflama esası belirlenmemiştir. Ancak söz konusu söylemlerin alınacağı gazete arşivi için, Hürriyet gazetesinin internet arşivi tercih edilmiştir. Yakın dönemdeki söylemler çalışıldığından dolayı bütün söylemlerin Hürriyet gazetesinin internet portalında yer alması bu çalışmaya epey bir zaman kazandırmıştır. Çalışmada aktarılan bazı söylemlere Hürriyet gazetesinin arşivinde ulaşamadığı durumlarda, haberi en tarafsız ve net aktarabilecek haber kaynağı olarak CNN Türk tercih edilmiştir. Ayrıca TBMM arşivi, Ak Parti'nin resmi internet sitesi ve Ak Parti'nin basılı yayınları, söz konusu söylemlere ulaşmakta yararlanılan diğer kaynaklar olmuştur. Çalışmada kendisine atıf verilen bazı haberlere yazılı olarak ulaşamadığı durumlarda, söylemi içeren haberin Youtube ve Dailymotion'daki kayıtları tercih edilmiştir. Her ne kadar bu çalışmada ileri sürülen hipotezin sınanması için Ak Parti'nin söylemlerine odaklanılmışsa da, çalışmada söylem analizi direkt olarak tercih edilen bir yöntem olmamıştır. Burada yer verilen Ak Parti söylemleri, eleştirel herhangi bir söylem analizine tâbi tutulmaksızın teorik çerçeveye paralel bir şekilde, oldukları gibi aktarılmıştır.

Giriş bölümünün girizgahında yer alan Pascal'in sözünü takiben, bu çalışmadaki kolektif birikime katkısı olan isimleri anmak yerinde olacaktır. Açığa alındığı ve daha sonraki süreçte de ihraç edildiği için kendisiyle başladığımız bu çalışmayı tamamlayamadığımız Ayşen Uysal'a, bize kattıkları ve bize akademiye sevdirdiği için ne kadar teşekkür etsek azdır. İncelikli okumaları ve eleştirileriyle bu çalışmayı ayakları üzerine oturtan tez danışmanım Levent Yılmaz'a, en umutsuz

zamanımda bu çalışmayı okuyup beni yazmaya teşvik eden vefakâr dost Yağız Alp Tangün'e, her daim bana inanç aşılayan Sevgi Sönmez'e ve 20 yıllık eğitim hayatımın her noktasında hakkı ödenmez emekleri bulunan güzel insan Lokman Parlak'a müteşekkirim.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA DİLİNİN İNŞASI: KAVRAMSAL ALET KUTUSU

I. MICHEL FOUCAULT VE PIERRE BOURDIEU'DE İKTİDARIN ANLAMI

İktidar kavramının ilksel çağrışımlarının bir takım siyasal kurumlar (devlet, parti, hükümet, ordu vb.) olması, iktidarın toplumsal alana sızdığı kılcal damarları unutturur. Bu unutturma eylemi, kurumsallaşmış iktidara içkindir. Michel Foucault'yu takip ederek, devlet vb. kurumları küçük ölçekli iktidar ilişkilerinin yoğunlaşma noktası olarak kodlandığında, bu unutturma eylemi daha da anlaşılır hale gelir. Kurumsallaşmış iktidarlara, kökenlerine dair unutturma işlemini⁵ gücünün ve şiddetinin görünmez hali olan sembolik uzam aracılığıyla gerçekleştirirler. İktidarın oluşumuna dair bu bilinçdışına itme eylemi, devlet ve onun kurumları -hem sembolik hem de görünür kurumlar- aracılığıyla, toplumsal dünyaya dair doksik⁶ algıları inşa etmek amacıyla yapılmıştır. Bu doksik algılar yüzünden öznelere, ne ciddi durumları -özne oluş süreçlerini, bir devletin uyruğu ve bir ulusun üyesi olma durumu gibi- ne de daha basit düzeydeki durumları -bir ebeveynin çocuğu olmak, devletin düzenlediği ders saatlerine ve programına tâbi olmak, kırmızı ışıktaki durup yeşil ışıktaki geçmek gibi- sorgulamazlar ve durumları doğalmış gibi kabullenirler.⁷ Burunlarının ucundaki gerçeklik olarak iktidar, öznelere gayet doğal gelir.

İktidarın öznelere doğalmış gibi gelmesinin sebeplerinden biri, iktidarın içine doğmuş olmalarıdır. Öznelere doğmadan önce bile iktidar ilişkilerine çevrelenmişlerdir. Doğal iktidar kabulünü sağlayan bir diğer unsur, hatta en önemlisinin, dil olduğu ifade edilebilir. İktidar, kelimelerle inşa edilir. Dilsel ve zihinsel algı kategorileri sayesinde, sayısız iktidar ilişkisi inşa edilir. Erkeklik

⁵ Pierre Bourdieu, bu unutturma eylemi için “bilinçdışına havale etme” deyimini kullanır. Bkz. Pierre Bourdieu, **Akademik Aklın Eleştirisi**, Metis Yayınları, İstanbul 2016, s.207.

⁶ Doka, Bourdieu sosyolojisinde tahakküm altındaki ile iktidar icracıları arasındaki ilişkinin kilit kavramlarından biridir. *Doksik*; öznelere sorgulamadan kabul ettikleri sabitfikirlerdir.

⁷ “Toplumsal alanların kural ve kriterlerinin sorgulanmaması, Bourdieu’ye göre, kişinin bilinçsiz ve az eğitilmiş olması veya ‘yanlış bilinçlenmesi’ nedeniyle değil, failin el yordamıyla algıladığı toplumsal koşulların ve kriterlerin son derece doğal hissedilmesi ve dolayısıyla failin göre apaçık ortada olmasındandır. Başka muhtemel yollar olduğuna dair hiçbir fikir vermeyen, hakkında herkesin hemfikir olduğu bir apaçıklıktır bu, burnumuzun dibindekidir, sorgulanması için hiçbir sebep yoktur.” Bkz. Barış Mücün, **Sabitfikirlerle Yüzleşen Bilimsel Tutum**, (içinde) Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Delemesi, Der: Güney Çeğin- Emrah Göker- Alim Arlı- Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.425.

iktidara atıf yapan bir dilsel inşadır. İktidar “erkeksidir”, bu yüzden herhangi bir yerde vali, kaymakam ya da başbakan olan bir kadının, dünyanın her yerinde haber değeri vardır. Çünkü kadının alt-kategori olarak inşası da önce dilde ve algıda sağlanmıştır: kadın hassastır, pembe renklidir, narin elleri odun kırmak için değil, -kocasını kaba elleri ve güçlü kaslarıyla avcılık, toplayıcılık yaparken- yemek yapmak ve nakış işlemek içindir, dolayısıyla iktidar olmaya *yatkın* değildir; iktidarın yapmaya değer bulmadığı derleme, toplama, programlama gibi sekreteryaya işlerini yürütmeli; başarılı erkek iktidarın arkasındaki motive edici güç olmalı ama asla öne geçmeye yeltenmemeli, buna yeltenecekse de anne olmakla ilişkili ana-okulu öğretmenliği, şirketlerde insan kaynakları bölümünde yöneticilik ya da sekreterlik gibi işleri yapmalıdır.⁸ Bir işi erkek gibi yapmak ya da o işten kadın gibi korkup kaçmak, adam olmak, kız gibi ağlamak, kadınına sahip çıkmak gibi deyimler, dil yoluyla iktidar inşasının, farkında olmadan sağlanmasının mikro çapta örnekleridir. Söz konusu deyimler, dilsel olarak öğrenildiğinden beri satır aralarında kullanıldıkları için, iktidarın öznelere doğal-olarak erkeksi, tahakkümün ise doğal-olarak kadınsı geldiği iddia edilebilir.

Bilinçdışına itilen tüm diğer gerçeklikler (cinsiyet, devlet, özne oluş, millet vb.) gibi, iktidar ve onun nihai sonucu olan devlet de, toplumsal hafızada, sanki dünya var olalı beri bir gerçekliğe sahipmiş gibi algılanır.⁹ Bunun sonucu olarak, devlet ve iktidar bir sınıfın temellükündeymişçesine toplum, yöneten ve yönetilen şeklinde bir ayrıma tâbi tutulmaktadır. Bourdieu sosyolojisi, iktidarın görünmez alanı olan sembolik iktidar sayesinde iktidar, tahakküm, ezen-ezilen gibi ayrımları kabullendiğimizi söyler. İktidarın sembolik gücü sayesinde, yönetilenler kendini ezilen olarak kodlamakta, “neden baskı altında olduğunu tartışırken”, “neden baskı altında olduğunu düşündüğünü veya söylediğini” tartışması engellenmektedir. Bu engelleme zor veya baskı uygulayarak sağlanmamaktadır. Aksine, devletin görünmez müdahaleleriyle ve tahakküm altındakilerin de ortaklığıyla sağlanmaktadır.

⁸ Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Pierre Bourdieu, **Eril Tahakküm**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2015.

⁹ Oysa devlet, bir inşadır. Bourdieu bir adım daha ileri gidip, devletin bir “hukuk kurgusu” olduğunu hatırlatır: “Bilhassa aralarında hukukçuların da bulunduğu, Roma hukuku gibi bir örgütlenme becerisi sermayesine sahip ve çok önemli roller oynamış bazı toplumsal failler (...) adına devlet dediğimiz şeyi (...) aşama aşama inşa etmişlerdir.” Pierre Bourdieu, **Devlet Üzerine**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.52. Ayrıca bugünkü şekliyle kavranılan devletin ilksel anlamda kent devleti olarak artı ürün etrafında nasıl inşa edildiğini anlamak için bkz. Alaeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2010, ss.45,46.

Bourdieu'ye göre tahakküm ve iktidarın meşruiyeti, devlet ve kurumlarınca bünyeye dahil edilmiş yapılar (yani habitus¹⁰) ile nesnel yapılar arasındaki dolaysız uyumdan gelir: “ İtaat, onların [ezilenlerin] habitusları ile içinde eyledikleri alanın bilinçdışı denkliğinden doğar.”¹¹

Kurumsallaşmış iktidar, toplumsal alana sızmış kılcal iktidar damarlarını unutturduğundan bahsedilir.¹² İktidar öznelerin çok da uzağında değildir. Toplumsal uzamda,¹³ *iktidar ilişkileri* dendiğinde, bu, ilişkilerin birden fazla tarafı olduğu anlamına gelmez. Özneler, kendi bedenlerine dahi iktidar uygular.¹⁴ İktidar ilişkileri, ilişkinin diğer tarafı olarak, herhangi bir kurumun varlığını da gerekli kılmaz, bir iktidar ilişkisinin ontolojik koşulu, kendimizin veya herhangi birinin eylemi üzerinde şimdi ve geleceğe dair ve aynı zamanda kendi çıkarlarımız doğrultusunda etkide bulunmaktır. Öznelerin toplumsal uzamda icra ettiği çoğu eylem, aslında iktidar ilişkilerince çevrenmiştir.¹⁵ Aşağıda dipnotta anlatılan çağırılma sahnesi, her türlü tâbiyetin küçük bir izdüşümüdür. Özneler kendilerini herhangi bir devletin uyruğu, şirketin çalışanı, ailenin üyesi olan özneler olarak kurmuşlarsa ve çıkarları gereği öyle kalmak istiyorlarsa, özne oluşlarını ancak ve ancak tâbi olmakla, başka bir

¹⁰ Yatkinlikler sistemi olarak tanımlanan habitus, aile ve toplumsal uzam aracılığıyla biriktirilen, eylem alanlarını ve oyun duygusunu şekillendiren sermayedir. Habitus, lehimize, gıyabımızda karar alan *bendir*. Güney Çeğin ve Ümit Tatlıcan, Bourdieu'nün habitusu “failleri içeriden yöneten yapılaştırmacı bir mekanizma” olarak tanımladığını söylerler. Bkz. Ümit Tatlıcan ve Güney Çeğin, **Bourdieu ve Giddens: Habitus ve Yapının İlişkisi**, (içinde) Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Delemesi, Der: Güney Çeğin- Emrah Göker- Alim Arlı- Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.315.

¹¹ Pierre Bourdieu & Loic Wacquant, **Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.30.

¹² Michel Foucault, **Özne ve İktidar**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.145.

¹³ Uzam kavramı, tarihsel olarak inşa edilmiş olguların (sınıf,cinsiyet, iktidar) gerçekliğini ve doğallığını sorgulama imkanı tanır.

¹⁴ Foucault'ya göre bireyler iktidarın tamamen dışında ve karşısında yer almaz. Aksine, birey ve iktidar birbirlerini üretirler. Foucault iktidarın, kurduğu birey üzerinden işlediğini söyler. Bireyler iktidarın davetini ikrar eder, onu kendilerine uygular ve böylece iktidar ilişkilerini her daim üretirler. Bkz. Michel Foucault, **Entellektüelin Siyasi İşlevi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.106.

¹⁵ Yemek yemek için oturduğunuz bir kafede, bir el hareketinizle garson, sizin onu çağırdığınızı ve o anda –“gel” komutu içermeyen sözsüz bir eylem durumunda dahi- oraya gelmesi ve size “bir arzunuz mu vardı?” diye sorması gerektiğini anlar. Althusser, iktidar olmaya refer eden bu komutu “çağırma(*interpellation*)” olarak adlandırmaktadır. (Althusser'in tasarladığı çağırma sahnesi şöyledir: Polis sokakta birisini “Hey sen, oradaki” diye çağırır ve muhtemelen kendisinin çağırıldığını düşünen (madun) özne, bu çağrıya kulak verip polise (iktidara) dönecektir. Bkz. Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2014, s.81. Burada çağırılmanın öznesi olarak garson, ancak ve ancak çağırma edimine -usulüne uygun- karşılık verdiği süreç, *tâbi* olduğu süreçte oyunda kalacaktır.

deyişle, çağırmaya usulüne uygun karşılık vererek sağlayabilirler.¹⁶ Aslında -eğer gerçekten iktidarın tepe noktası olan kurumsallaşmış iktidarlara değil de, daha küçük ölçekli iktidar ilişkilerine yoğunlaşılacak ise- biraz önce kullanılan *izdüşüm* kavramına da ihtiyatla yaklaşmakta fayda var. Zira büyük İ ile yazılan İktidar, iktidarın nihai biçimi ise, tâbi olana (garsona) uygulanan iktidar ve söz konusu ilişki bir izdüşüm değil, tam olarak bir iktidar ilişkisidir.¹⁷ Gündelik hayatın sıradanlığında farkına varamadığımız bu ve benzeri ilişkilerde iktidarı göremiyor veya onu inkar ediyor olma sebebimiz, inşa ettiğimiz nesnelerin öznelere olmaktan başka, inşa sürecini unutmış olmamızdır.¹⁸

Michel Foucault, sorduğu “Biz kimiz?” sorusundaki *bizin*, olduğu şey olarak kalmayı “reddetmesi gerektiğini” ifade eder.¹⁹ Foucault’ya göre *bizin* olduğu şey olarak kalmayı reddetmesini sağlayacak yöntem ise *kendimizin eleştirel ontolojisi*dir. Peki *bizin* reddedeceği şey nedir? Foucault’nun çağrısı, *bizi* suçlu, deli, hasta ve herhangi bir cinsel kimlik olarak kuran deneyimlerin yani özne oluşların reddiyesine yöneliktir. Foucault, özneye dönüşme kiplerinin tarihini yaparken, üç farklı nesneleştirme kipinin altını çiziyor.²⁰

-Bilgi: Kendilerine bilim statüsü kazandırmaya çalışan araştırma kipleri, yani

-İktidar ilişkileri: Özneyi kendi içinde ve başkalarından bölen bölücü pratikler (deli-akıllı, hasta-sağlıklı, suçlu-iyi çocuklar)

-Kendilik teknikleri: Kendimizi bu bölücü pratiklerin öznesi olarak kuran kendimizle ilişkimiz

Foucault’dan yola çıkarak kendimizin eleştirel ontolojini yapacak isek, “bilgi öznesi, iktidar ilişkilerinin öznesi ve kendi eylemlerimizin etik öznesi olarak nasıl kurulduğumuzu” sorgulamak gerekmektedir.²¹ Öznelerin kendi inşaları olan bu nesneleştirme kiplerinin eleştirisini yapabilmek için, iktidarın herhangi bir sınıfın mülkiyetindeki baskı aracı olduğunu ve bu sınıfın, bu baskı aracı vesilesiyle iktidarını yeniden ürettiğini ifade eden Marksist söylem ve iktidarın zirvesinden

¹⁶ Fransızca *sujet*, hem özne hem de “tebaa”, yani tâbi (boyun eğmiş) anlamını taşıyor. Aynı şekilde Fransızca’da *assujétir* kelimesini de Foucault iki anlamda kullanıyor: özneleştirmek ve tâbi kılmak, boyun eğdirmek. Bkz. Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, s.63 içinde yayına hazırlayan notu.

¹⁷ Michel Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012 s.69.

¹⁸ Bourdieu, *Devlet Üzerine*, s.224.

¹⁹ Foucault, *Özne ve İktidar*, s.68. Ayrıca “Biz kimiz?” sorusu için bkz. *Özne ve İktidar* s.63.

²⁰ Ayrıntılı olarak bkz: Foucault, *Özne ve İktidar*, s.58.

²¹ Ferda Keskin, *Özne ve İktidar*, içinde M.Foucault, *Özne ve İktidar*, s.14.

başlayıp toplumsal alanın en ücra köşelerine uzanan yukarıdan iktidar analizlerine mesafeli olunmalıdır.²² Çünkü bu her iki bakış açısı da, bireylerin hem kendi kendileri üzerinde uyguladıkları iktidarı hem de toplumsalın hem söylemsel (Foucault) hem de sembolik (Bourdieu) alanlarından başlayıp, zirveye uzanan iktidar ilişkilerinin görülmesini engeller. Foucault, burada neredeyse bir paragrafa sığdırılan iktidar ilişkilerinin soybilimini üç kelimeyle özetler: “İktidar aşağıdan gelir.”²³

İktidar ilişkilerinin kökeninde yöneten-yönetilen ilişkisi yoksa, bu, pratik olarak öznelere verilmiş olan kimliklerin doğal olmadıkları anlamına gelir. Bu anlamda soybilim, bu kimlikleri reddedilme imkanı üzerine inşa edilmiştir. Soybilim, toplumsal örgüde var olan kurumların ve ilişkilerin, tarih boyunca tek bir seyir izlemediğini, tarihin akışı içerisinde farklı güzergahlardan geçtiklerini, dolayısıyla da onların değişebilir, dönüşebilir ve en önemlisi de inşa edilebilir olduklarını göstermektedir.²⁴ Özge Yalta Yandaş, Foucault’nun tarih kavrayışının “geçmişin yabancılığını göstererek, günümüzde kendinden menkul kabul edilen fenomenlerin göreceliğine ışık tuttuğunu”²⁵ ifade eder. Söz konusu göreceliği ve insanın güzergahlarını görebilmek için kökene inmez soybilim. Aksine, soybilimin köken analizi olmadığı defaatle vurgulanmalıdır. Bu yüzden, temel olarak iktidarın ne olduğunu sorgularken soybilimin amacı iktidarın kökenine inip evrimsel süreci açıklamak değildir. Foucault Cinselliğin Tarihi, Hapishanenin Doğuşu ve Deliliğin Tarihi gibi eserlerinde, delilik, cinsellik ve suçluluğun tarihini yazmaz, daha çok bu kimliklerin hangi iktidar etkilerince inşa edildiklerini ve inşa araçlarını incelemiştir.

²² Foucault, iktidar analizine yönelik böylesi bakış açıları ve hukuksal iktidar anlayışlarından kaçınmak gerektiğini söyler. Bu yüzden iktidar analizinde böylesi bakış açılarından kurtulmak için “kralın kellesinin uçurulması gerektiğini” söyler. Foucault, Cinselliğin Tarihi, s.67, Entellektüelin Siyasi İşlevi, s.71. Ayrıca Thomas Lemke, Foucault’nun yalnızca hukuki iktidar kavramından uzaklaşmayıp, aynı zamanda savaş olarak iktidar düşüncesiyle de bağını kopardığını ve iktidar ilişkilerine dair kipliklerin *yönetim*de aranması gerektiğini hatırlatır. Bkz. Thomas Lemke, **Politik Aklın Eleştirisi: Michel Foucault’nun Modern Yönetimsellik Çözümlemesi**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2016, s.210. Aynı şekilde Pierre Bourdieu de, Marksizm’in iktidarı anlamak için önerdiği yanlış bilinç, rıza vb. kavramlardan kaçınmak gerektiğini söyler. Bkz. Bourdieu, Akademik Aklın Eleştirisi, ss.209,210 ve Pierre Bourdieu, **Pratik Nedenler**, Hil Yayın, İstanbul, 2015, s.121.

²³ Foucault, Cinselliğin Tarihi, s.70.

²⁴ Ayrıntılı olarak bkz. Foucault, Özne ve İktidar, s.205-210 arası. Ayrıca Ferda Keskin aynı kitaba yazdığı giriş yazısında soybilimi şöyle tanımlar: “Bir karşı hafıza olarak soybilim sabit özlere reddeder ve farklı kimlikler olabileceğini varsayar; verili bir kimliğin kökenini bulmak yerine bu kimliği çözmeyi, ayrıştırmayı hedefler. Soybilim tarihini yazdığı şeyin değişmez doğruluğu olduğunu reddeder. Soybilim bize verilmiş olan kimliklerin reddedilmesinin yöntembilimsel aracıdır.” Ferda Keskin. Özne ve İktidar, s.23.

²⁵ Özge Yalta Yandaş, **Michel Foucault’nun Yönetimsellik Serüveni**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010, ss.1, 2.

Ona göre iktidarın, delilerin ve suçluların kapatılmasından veya çocuk mastürbasyonunun engellenmesinden kaynaklanan bir çıkarı yoktur²⁶. İktidarı ilgilendiren şey, kapatmayı ve cinselliğin denetimini sağlayan iktidar etkileri ve aygıtlarıdır. Foucault bu aygıtları *dispositif*, yani tertibat olarak adlandırır.²⁷ İktidarın soybilimi, dispositifleri inceler, suça eğilimli kişi olgusunu doğuran hapsedme dispositifini, yine aynı şekilde cinsel kişiyi kuran cinsellik dispositifini. Nitekim yukarıdaki alıntıda Foucault, iktidarın zirveden başlayıp toplumsala yayılmadığını, aksine, iktidarın daha mikro ilişkilerde aranması gerektiğini ifade ederken kullandığı *üretim aygıtları ve kurumlar içinde oluşan ve rol oynayan güç ilişkileri* vurgulamasıyla, “bilgi türlerini destekleyen ve bilgi türlerince desteklenen iktidar ilişkileri stratejileri”²⁸ olarak tanımladığı dispositiflere gönderme yapmaktadır.

Soybilimsel analiz, tarihini yazmaya giriştiği tertibatların, kurumların ve şeylerin söylemlerine karşı, alternatif, daha doğrusu, karşı-söylemler oluşturur. Foucault’nun iktidar ilişkileri analizi böyle bir amaç taşır. İktidar ilişkileri ve iktidar sabit kurumlar değildirler. İktidar elden ele devredilebilen, taşınabilen veya sahip olunabilen bir şey değildir. İktidar ilişkileri ancak ve ancak pratikte vardır, bir eylemin sonucudurlar. Foucault’nun iktidar demekten çok “iktidar ilişkileri” demesinin sebebi de budur.²⁹ İktidarın sabit bir özü yoktur.

Ancak Bourdieu bu noktada *genetik çözümleme* yapmanın daha doğru sonuçlar vereceğini ifade etmektedir. Bourdieu, Foucault’nun soybilim analizini kenara koymamakla beraber, iktidar ve onun türevlerinin bir icat olduğunu ancak *genetik çözümlemenin* yöntembilimsel yardımıyla gösterebileceğimizi söyler.³⁰

²⁶ Foucault, “burjuva sınıfının tahakkümü ve burjuvanın çıkarı” gibi bir fenomenden yola çıkarak dışlama ve kapatılma analizleri gibi tündengelimci -kendi deyişle dedüksiyoncu- yorumlamaya karşıdır. Bu konuda ayrıntılı olarak bakınız Foucault, Entellektüelin Siyasi İşlevi, s.104-110.

²⁷ Foucault’da dispositif kavramı, iktidar ile bilgi arasındaki stratejik ilişkiye vurgu yapmaktadır. “Bu terimle açıklığa kavuşturmayı amaçladığım şey, ilk olarak söylemler, kurumlar, mimari biçimler, düzenleyici kararlar, yasalar, idari önlemler bilimsel sözceler, felsefi, ahlaki ve hayırseverce önermelerden oluşan, (...) bütünüyle heterojen bir yapıdır.” Foucault, Entellektüelin Siyasi İşlevi, s.118.

²⁸ Foucault, Entellektüelin Siyasi İşlevi, s.121.

²⁹ Foucault’da *iktidar ilişkilerinin* anlamı için bkz. Foucault, Özne ve İktidar, ss.224, 235, 236.

³⁰ “Foucault’nun kullandığı anlamıyla ‘soybilim’ değil, devletin genetik tarihini yapmak, ‘oluşuma dair hafıza kaybı’ diye adlandırdığım, muvaffak olmuş tüm kurumsallaşmalara, muvaffak olmuş tüm kurumlara (doğuşunu unutturmak bu muvaffakiyetin bir parçasıdır) içkin olan o şeye karşı tek panzehirdir” Bourdieu, Devlet Üzerine, s.144-145.

Genetik çözümlemenin vurguladığı temel noktalardan biri, kurumun veya icadın, kendi kurucu eylemini unutturmuş olmasıdır. Bu öylesine bir unutturuştur ki, kurumun -ya da inşa edilen her neyse o şeyin- “yok-halini” hayal etmek dahi güçleşmektedir. Bourdieu’nun deyiimiyle, mümkünler uzamı düşünülemez hale getirilir. Bourdieu’ye göre, muvaffak olmuş bir kurum bir doğuş anı olduğunu, hem unuttur, hem unutturur.”³¹ Dolayısıyla genetik çözümlemenin asıl derdi söz konusu başlangıç anıdır. Çünkü; köken bir kez inşa edildi mi artık fark edilmemeye başlayan şeylerin meydana geldiği yerdir.³²

Başlangıçtaki keyfiliği unutturan temel şey, bireylerin toplumsal düzene, kurumlara ve inşalara doksa³³ tarzı iştirakleridir. Bourdieu sosyolojisindeki karşılığı sabitfikir olan doksa, devletin ve diğer toplumsal alanların başlangıcındaki keyfiliği norm olarak algılamaktır.

Toplumsal uzam başlangıcından beri, üst üste yığılmış bir takım yaratımların ürünüdür. Dolayısıyla içinde vuku bulan iktidar etkileşimlerini, kurumsallaşmaları kimlik inşalarını birer icat olarak adlandırmak keyfi bir tercih değildir. Hem soybilim analizinin hem de genetik çözümlemenin başlangıç anına dair yaptıkları sorgulamalar, kendi uyruklarını sınıflandıran ve onlara hükmeden iktidarın ve bu uyrukları özneleştirilen hakikatlerin var olmadıkları zaman dilimine gönderme yapmaktadırlar. “Devletin var oldığı zaman diliminde işler nasıl yürüyordu?” sorusu, genetik çözümleme ve soybilim analizinin merkezinde yer almaktadır. Bu iki analiz biçiminin yapmaya çalıştıkları bu soruyu cevaplamak değil, daha ziyade bu sorunun sorulabilirliğinin mümkün olduğunu göstermektir. Bu sayede de hem iktidarın hem de onun hakikatlerinin reddedilebileceğini, iktidarın ve onun hakikat

³¹ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.145.

³² Bourdieu, Devlet Üzerine, s.116.

³³ Bourdieu külliyyatında genellikle sorgulanmadan kabul edilene gönderme yapan doksa kavramı, ortak kanı/kanaat olarak tanımlanabilir. Doksa, sembolik uzamın öylesine bir etkisidir ki, doğru bilinen şeyleri dahi unutturur. Saramago bu durumu şöyle anlatmaktadır: “Aristoteles’in karasineğin dört bacağı olduğuna dair saptaması klasik bir hata örneğidir, kendisinden sonraki yazarlar da bu aritmetik indirgemeyi asırlar boyu tekrarlayıp durmuşlar, oysa çocukların bile, gaddarlıklarından ya da deneye meraklı olduklarından, bildiği üzere sineğin altı bacağı vardır, ta Aristoteles devrinden beri çocuklar sineklerin bacaklarını koparıırken zevkle bir, iki, üç, dört, beş, altı diye sayarlar, ama aynı çocuklar büyüyüp de Yunan bilgini okuduklarında aralarında, Sineğin dört bacağı var, demişler, öğretimin etkisi böyle kuvvetlidir, bize öğretilip durulan dersler yüzünden hakikat can çekiştir.” Jose Saramago, **Lizbon Kuşatmasının Tarihi**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2015, s.26.

rejiminin toplumun ve bireylerin kaderi olmadığını, onların, toplumun fitratında yer almadıklarını göstermek mümkün olmaktadır.

Foucault, Hakikat ve Hukuksal Biçimler adlı metninde, Antik Yunan'dan günümüze kadar *hakikatin soybilimini* yapmaktadır. Bu metinde, hakikatin, geçmişten günümüze üç farklı veçhesi anlatılmaktadır. Bunlar; sınama-meydan okuma, soruşturma ve son olarak panoptizmdir.³⁴

Ağırlık merkezini Sophokles'in metninin oluşturduğu Hakikat ve Hukuksal Biçimler'in hatırlattığı üzere Antik Yunan kaynaklarına göre, Yunan toplumunda hakikati ortaya çıkarmanın yolu, bir tanık göstermek veya hukuksal bir yargılamadan geçmezdi. Eğer bir kural çiğnenmişse, bu çiğnemenin gizlediği hakikati ortaya çıkarmanın yolu, kuralın çiğnenmesiyle çıkarı zedelenen kişinin kural çiğneyeni, kural çiğnemediğine dair yemin etmeye davet etmesiydi. Bu anlamda hakikati ortaya çıkarmak için meydan okuma ve sınama pratiği söz konusudur. Ancak, Foucault'ya göre, feodal toplumun olgunlaşma dönemiyle beraber, hem mal dolaşımı yoluyla zenginliğin artması hem de bu zenginliği tek bir elde tutmayı temin edecek silah iktidarı ve hukuksal iktidarın aynı elde tekelleşmesiyle birlikte, Antik Yunan'daki sınama pratiği ortadan kalkmıştır. Foucault, bu dönüşümün arka plânında dört izlek olduğunu ifade etmektedir.³⁵

Feodalizmin olgunlaşmasıyla gelişen eski sınama pratiğinin yerini *soruşturma* pratiği almıştır. Soruşturma kavramı, iktidar ile bilgi arasındaki ilişkinin en sarıh alanıdır. Soruşturan makam, bilgi açlığı ile ifade edilir. Bilgi her neredeyse onu bulup çıkarmakla yükümlüdür soruşturma. Soruşturmaya dair analizleri,

³⁴ Antik Yunan'dan günümüze hakikatin soybilimini yapmak; hem öznenin hem de iktidarın soybilimini yapmanın en kestirme yoludur. Michel Foucault, hakikatin soybilimini yapmak için iktidar ile bilgi arasındaki ilişki ve iktidar ile söylem arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bunu da Antik Yunan'da, Roma'da ve Germen topluluklarında hakikate varmanın yollarını irdeleyerek göstermektedir. Ayrıntılı olarak bkz. Michel Foucault, **Büyük Kapatılma**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s.163-279 arası.

³⁵ 1) Bundan böyle kişilerin ihtilaflarını, kurallı ya da kurlsız, çözme hakları yoktur; kendi dışlarındaki bir iktidara boyun eğeceklerdir, bu iktidar hukuksal iktidar ve siyasi iktidar olarak kendini dayatır.

2) Suç sonrasında zarara uğrayan iktidarın temsilcisi olarak *savcı* ortaya çıkar (Hukuk pratiğinin öğrettiği üzere savcı demek soruşturma demektir.)
3) Tamamen yeni bir kavram ortaya çıkar: Yasaya aykırı davranış
4) En az savcı ve yasaya aykırı davranışın keşfi kadar yenilikçi bir keşif daha vardır: Devlet, daha doğrusu hükümler. Bkz. Foucault, **Büyük Kapatılma**, s.208, 209.

Foucault'nun daha sonra kavramsallaştıracağı normalleştirme ve hakikat üretimi kavramlarının temellerini oluşturmaktadır.³⁶

Foucault hakikat dediğinde, “doğru ile yanlış birbirinden ayrıldığı ve doğruya bir takım spesifik iktidar etkilerinin yüklendiği kurallar bütünü”³⁷ vurgulamaktadır. Böylesi bir analiz, Bourdieu'nun sembolik şiddet, sembolik sermaye ve yanlış-tanıma mefhumlarında da karşımıza çıkmaktadır. [Konu ile alakalı olması sebebiyle, Foucault ve Bourdieu'nun analizleri arasındaki birkaç paralellğe kısaca değinmek yerinde olacaktır. Her ne kadar yöntemde ve amaçta ciddi farklılıklara sahip olsalar da; Pierre Bourdieu ile Michel Foucault'nun kültür ve iktidar çözümlemeleri arasında bir hayli derin benzerlikler mevcuttur.³⁸ Bourdieu, en tahammül edilemez varoluş koşullarının çoğunlukla kabul edilebilir hatta doğal görülmesi karşısındaki şaşkınlığını her defasında ifade etmekten kendini alamamaktadır. Bourdieu'nun eril tahakküm ve beden üzerinden tanımladığı bölünme esasları, yani “eril sosyodisenin”³⁹ tahakküm ilişkilerini meşrulaştırma tekniği ile Foucault'nun normalleştirme ve özneleştirme, yani hakikat teknikleri arasında çok yakın benzerlikler söz konusudur.⁴⁰

Michel Foucault'nun soybilim yardımıyla öznenin söylemsel (hakikat söylemleri) olarak inşa edildiği tezine paralel olarak Bourdieu de sembolik formlar ve habitus yardımıyla öznenin inşasına odaklanır. Foucault'da kurumların keyfi niteliği ve icat edilmiş gerçeklikler olan *hakikatin* Bourdieu'daki karşılığı, “toplumsal nomosun keyfiyetini doğanın bir gerekliliğine dönüştüren *sembolik*

³⁶ “Soruşturma kesinlikle bir içerik değil, bir bilgi biçimidir. Bir iktidar biçimi ile belli sayıdaki bilgi içeriklerinin birleştiği noktada yer alan bilgi biçimidir. (...) Bana öyle geliyor ki, ekonomik-siyasi süreçlerle bilme çatışmaları arasındaki hakiki bağlantı, hem iktidar uygulamasının kipleri hem de bilginin edinilme ve aktarılma kipleri olan bu biçimlerde bulunabilir. Hukuk kurumu yoluyla, Batı kültüründe, bir hakikati otantikleştirme; doğru olarak kabul edilebilecek şeyleri ele geçirme ve onları aktarma tarzı haline gelmiş, bir siyasi biçim, bir yönetim biçimi, iktidar uygulamasıdır.” Foucault, *Büyük Kapatılma*, ss.217-218.

³⁷ Foucault, *Entellektüelin Siyasi İşlevi*, s.82-83.

³⁸ Güney Çeğin ve Gürhan Özpolat, *Tâbiyet ve Simgesel Şiddet Kavramları Üzerinden Foucault ve Bourdieu'yü Birlikte Okumak*, Praksis Dergisi Sayı 42, Dipnot Yayınları, Ankara, 2016, s.685. Ayrıca Foucault ve Bourdieu'nün entellektüelin rolü ve entelektüel alan konusundaki görüşleri arasındaki benzerliği irdeleyen bir çalışma için bkz. Nazlı Ökten Gülsoy, *Sartre'a Karşı? Foucault ve Bourdieu'da Düşünme ve Entellektüelin Siyasal Sorumluluğu*, Mülkiye Dergisi, sayı 38, s.93-112 arası..

³⁹ Bourdieu, *Eril Tahakküm*, s.37. Sosyodise kavramı, toplumsal olanın sembolik inşası ve yanlış-tanımlanan toplumsal düzenin meşrulaştırılması ve savunulması anlamına gelir.

⁴⁰ “Toplumsal dünya, bedeni cinsiyetlendirilmiş bir gerçeklik (deneyim, kimlik, öznellik) ve cinsiyetlendirici görüş (söylem) ve bölünme esaslarının (normalleştirme) taşıyıcısı olarak inşa eder.” Pierre Bourdieu, *Eril Tahakküm*, s.22. Metindeki parantez içleri, tanımın Foucaultcu kavramlar ile benzerliğini vurgulamak için metne eklendi.

formlardır.”⁴¹ Yukarıda zikredilen eril sosyodise, erkek-merkezli sembolik şiddettir ve uysal (kadın) bedenler üretir, Foucault’da bu şiddetin muadili disiplin kurumları (aile, okul, hapisane, kilise vb.)dır. Çeğin ve Özpolat, Bourdieu’de failin boyun eğmişliğinden ötürü nasıl maruz kaldığını bilemediği ve bedenselleştirdiği şiddet biçimi olan sembolik şiddet ile Foucault’nun temel çerçevesini çizdiği uysal beden arasında bir paralellik olduğunu ifade ederler.⁴² Bourdieu’nun tahakküm yapılarının sürekliliğine dair tanımı, her iki düşünürün söz konusu kavramları arasındaki benzerliğin en aleni kanıtlarından biridir:

“(…) tahakküm yapılarının tarihsellikten azade olduklarını öne sürmekten çok uzak bir şekilde, bu yapıların, tekil eyleyicilerin (örneğin erkeklerin fiziksel şiddet ve sembolik şiddet yoluyla yaptığı gibi) ve kurumların (aileler, Kilise, Okul, Devlet) katkıda bulunduğu sonu gelmeyen (yani tarihsel) bir yeniden üretim emeğinin ürünü olduğunu kanıtlamaya çalışıyorum.”⁴³

Toplumsal uzamdaki kurucu hakikatlerin ve ayırım kiplerinin çoğu iktidar menşelidir ve kodlarında tahakküm ilişkileri barındırırlar. Habituslarımız (yatınlıklarımız) da devlet ve iktidarın yaratımları olduğundan⁴⁴ hakikat rejiminin ve sembolik formların bizler için oluşturduğu öznellikleri edinmeye meylederiz. Tahakküm denilen şey, iktidarın öznelere için oluşturduğu sembolik inşaların öznelerce kabul edilip uygulanmasıdır. Özneler, sembolik şiddet ve hakikatlerin ürettiği uysal bedenlerdir. Hakikat ve iktidara dair yanlış-tanımların sonucu olan sembolik formlar, bilginin iktidar tarafından fethedilmesidir. İktidar, bir takım hakikatler üretir ve bu hakikatler aracılığıyla da kendi ontolojik koşulu olan öznelere inşa eder.⁴⁵ İktidar sürekli baskılayan bir şey değildir, aksine öznelere, söylemleri üretir, onları dolaşıma sokar, normalleştirir ve doğallaştırır, bu yolla da kendisini yeniden üretir.⁴⁶]

⁴¹ Bourdieu, Eril Tahakküm, s.26.

⁴² Çeğin ve Özpolat, Tâbiyet ve Simgesel Şiddet Kavramları Üzerinden Foucault ve Bourdieu’yü Birlikte Okumak, Praksis Dergisi Sayı 42 s.692.

⁴³ Bourdieu, Eril Tahakküm, s.50.

⁴⁴ Bu her zaman böyle değildir, bazen aile içinde oluşan habitus ile okul (devlet) aracılığıyla oluşturulmaya çalışılan habitus çatışabilir ve hangisinin baskın olacağı, eyleyicinin içerisinde bulunduğu alanın özgül koşullarına (yani oyunun kurallarına ve yatırımların değerine) bağlıdır.

⁴⁵ Çeğin ve Özpolat’ın da deyişiyle “Bourdieu’nün sembolik iktidar ile toplumsal fail arasında varsaydığı ontolojik suç ortaklığı, Foucault’nun çözümlemesinde özne ve iktidar arasında örtülü bir şekilde mevcuttur. Bkz. Çeğin ve Özpolat, Tâbiyet ve Simgesel Şiddet Kavramları Üzerinden Foucault ve Bourdieu’yü Birlikte Okumak, Praksis Dergisi Sayı 42 s.687.

⁴⁶ Ayrıntılı olarak bkz. Foucault, Entellektüelin Siyasi İşlevi, s.179-193 arası.

Foucault'nun hakikat kavramından sonra üzerinde durulması gereken ikinci kavram ise *sorunsallaştırma*dır. Sorunsallaştırma kavramının hakikatle olan ilişkisi, aynı zamanda onun hem dispoitif hem de özneleştirme ile olan bağlantısını yakalanmasına yardımcı olur:

“Sorunsallaştırma, ne önceden var olan bir nesnenin temsil edilmesi anlamına gelir, ne de söylem yoluyla var olmayan bir nesnenin yaratılması anlamına. Sorunsallaştırma, herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa⁴⁷ sokan ve onu (...) bir düşünce nesnesi olarak kuran söylemsel ya da söylemsel olmayan pratikler bütünüdür.”⁴⁸

Sorunsallaştırma nosyonu her ne kadar muğlak bir alanda bırakılmış olsa da bu tanım yoluyla onun, hakikati kuran şey olduğu görülmektedir. Sorunsallaştırma, özneleştirme süreci ile paralel yürüyen, dahası onu önceleyen bir nosyondur. Tanımın ikinci cümlesinde geçen *doğru-yanlış oyunu* kavramı ve *herhangi bir nesneyi düşünce nesnesi olarak kurma işlevi*, sorunsallaştırılan şeyin bilgisine haiz olup, onu hakikatle bileşkeye tâbi tutarak, o nesnenin, bir deneyimin, başka bir deyişle bir kimliğin öznesi olarak kurulmasına gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla - Foucault'nun Nietzsche Üzerine Ders'te vurguladığı gibi- hem özne hem de onu kuran nesne olarak hakikat, bilginin temeli değil, ürünüdür.⁴⁹ Hakikat rejimine dair tespitleriyle Foucault, bilgi-iktidar ilişkisini deşifre eder. Bu ilişkiyi deşifre etmenin anahtarı olarak da Nietzscheci anlamda *icad edilmiş şey olarak bilgi* vurgusunu kullanır. Bilgi icad edilmiş bir şey ise, onun ürünü olan hakikat de icad edilmiş bir şeydir. Dolayısıyla Foucaultcu anlamda hakikat dendiğinde, hakikatin “bildiğimiz anlamı” olan *gerçek/gerçeklik* değil, semantik çekirdeği iktidarca aşındırılan *tahakküm altındaki bilgi olarak gerçeklik* vurgulanmaktadır.

Disipline edici toplum olarak çağdaş toplum da kendi öznesini sorunsallaştırıp birtakım dispoitifler ve söylemler yoluyla inşa etmiştir.⁵⁰ Bu yeni iktidarın, yeni bilginin öznesi panoptik gözetim altındaki uysal bedendir. Böylece Foucault, hakikatin üçüncü biçimi olarak *panoptizmi* tanımlamaktadır:

⁴⁷ Doğru ve yanlış oyunu, Michel Foucault'da, hakikat ve hakikat rejiminin diğer adıdır.

⁴⁸ Foucault, *Özne ve İktidar*, s.86.

⁴⁹ “Nietzsche ‘Kendinde bilgi diye birşey yoktur’ der. Bunun anlamı (...) özne-nesne ilişkisinin (...) gerçekte bilginin temelini oluşturmadığını, aksine bilgi tarafından iletildiğini söylemektir.” Foucault, *Nietzsche Üzerine Ders*, içinde *Bilme İstenci Üzerine Dersler* s.212.

⁵⁰ Foucault, *Büyük Kapatılma*, s.218. Sorunsallaştırma süreçleri aracılığıyla özne, bir bilgi rejiminin nesnesi olarak inşa edilir. İktidar öznenin bedeninden elde ettiği bilgi aracılığıyla onu sorunsallaştırır. Onu, bir takım ayrımlara tâbi tutarak inşa eder. Dolayısıyla her bilgi/iktidar/hakikat rejimi kendi öznesini inşa eder.

“Artık panoptikle birlikte tamamen farklı birşey meydana gelecektir, artık soruşturma yoktur, gözetleme, inceleme vardır. (...) Bireyler üzerinde bir iktidar uygulayan ve iktidar uyguladıkça hem gözetleme hem de gözetledikleri üzerinde, onlar hakkında bir bilgi imkanına sahip olan biri -müdür,atölye şefi, doktor, psikiyatr, hapishane müdürü- tarafından bireylerin sürekli gözetimi.”⁵¹

Bu tanıma göre panoptik iktidar ve onun hakikati tamamen sembolik iktidar etkileri taşıyacaktır. Panoptik iktidarla beraber artık iktidarın anlamı bireylerin rızasını almak, onlara baskı uygulamak, bir şeyleri yasaklamak veya bireylerin eylemlerini şiddet yoluyla değiştirmek değil, bireyleri gözetim altında tutarak onlardan sağladığı bilgilerle onlar için mümkün eylemler alanları oluşturmaktır. Suça eğilimlilik, delilik, toplum düşmanı olarak suç ve suçluluk, panoptik yasaların ve ceza usulünün evrilmesiyle oluşturulan iktidar hakikatleridir. Panoptik iktidar etkileri, sürekli gözetim ağları ve bir takım normlar çerçevesinde inşa edilen sınırların aşılmasıyla beraber kendi öznelerini, yani hakikat rejiminin nesnelerini inşa eder. Başka bir deyişle, panoptizm suçsuzluğun tanımını yapmaz, önce bir norm ortaya koyar, bu normun aşılmasını suç olarak kodlar, böylece yasaya uygun davranışı/suçsuzluk durumunu, suç ve suça eğilimlilik üzerinden tanımlar. Aynı şekilde panoptizm akıllıyı tanımlamaz ve akıllı özne inşasına girişmez. Panoptik toplumda akıllı, deli olmayandır. Foucault’ya göre birey bilgisinden yola çıkarak kurulan panoptik iktidar, çağımız toplumlarının karakteristik özelliğidir.⁵²

İktidar, bir yönetme sorunudur.⁵³ Hükmetme biçimi olarak panoptizm, bu yönetme sorunundan doğmuştur. Panoptizmin gözetleyen, denetleyen, kapatıp ıslah eden ve bireylere bir takım hakikatler dayatan işlevleri yeni bir bilgi etrafında şekillenmiştir.⁵⁴ Bu bilgi şüphesiz insanların yönetiminden ayrı düşünülemez. XIX. yüzyılda bir takım kapatma kurumlarıyla doğan panoptik iktidar/yönetim aygıtı, özneleştirme ve tâbi kılma bilgisi ile eşzamanlı doğmuştur. Ne yapmalı da çoğunluğu daha ekonomik olarak yönetmeli? Bu ekonomik yönetimi sağlayacak iktidar hangisidir?

⁵¹ Foucault, Büyük Kapatılma, s.225.

⁵² Michel Foucault, **İktidarın Gözü**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s.77.

⁵³ “Foucault (...) iktidar kullanımının, davranışın olasılığını yönlendirmek ve olası sonucu düzene koymayı içerdiğini ve iktidarın bir yönetim sorunsalı olarak belirdiğine işaret eder.” Özge Yalta Yandaş, Foucault’nun Yönetimsellik Serüveni, s.26.

⁵⁴ Foucault bu yeni bilgiyi şöyle tanımlamaktadır: “Büyük soruşturma bilgisine karşıt olarak, tamamen farklı türde yeni bir bilgi, bireylerin yaşamları boyunca denetlenmesi yoluyla norm etrafında düzenlenen bir gözetleme, inceleme bilgisi.” Foucault, Büyük Kapatılma, s.225.

Panoptizmin bu ve benzeri temel sorularının cevabı, bilginin nesneleştirilmesi olmuştur. Gerçekten de iktidar bireylerin, nüfusların bilgisine haiz olmuş hatta bu bilgilerin üretimi ve dolaşımını da denetleyerek bireyleri kategorize etmek suretiyle günlük hayatı sürekli çevrelemiştir. Sahip olunan yalnızca bireylerin bilgisi değildir. İstatistik verileri, anketler, kamuoyu yoklamaları gibi bilgi süreçleri ile *şeyler* üzerinde de bir denetim mekanizması kurulur ve iktidarın her yerde olması sağlanır. Bunun anlamı iktidarın her yere sızması değildir, iktidar ilişkilerinin *her yerden* gelen bilgiler ve ilişkiler aracılığıyla oluşmasıdır.⁵⁵ Daha önce de ifade edildiği gibi, iktidar aşağıdan gelen bir ilişki durumudur. Panoptik iktidarın muvaffakiyetini sağlayan şey bu ilişkiyi görüyor olmasıdır. Panoptizm, kendisinin bireylerden kaynaklandığını bildiğinden bireylere yönelir.⁵⁶ Bizi bireyselliğimizle belirleyen iktidar hakikatleri, bizleri siyasi iktidar, ekonomik iktidar ve diğer tüm toplumsal müdahale araçlarının müdahale alanı yapar ve bu müdahaleyi, bir devlet yönetiminin veya bir hukuk kuralının, bir piyasa düzeninin mikro parçalarından biri olmaktan öte varlığımızla, eylemlerimizle sürekli kılarız. Panoptizmin hüküm sürüyor olmasının temel sebebi özne ve iktidar arasındaki bu döngünün bitmiyor olmasıdır. Tıpkı iktidar ilişkilerinin bitmiyor olması gibi.⁵⁷

⁵⁵ Foucault, Cinselliğin Tarihi, s.69.

⁵⁶ Bu durum, panoptizmin bireyselleştiriciliğinin, diğer bir deyişle mümkün eylemler üzerinde eylemde bulunmasının anlamıdır. Çağımız kentleri halihazırda her tarafı kameralarla çevrili panoptik kentlerdir. Dolayısıyla bu kentlerde yaşayan bireyler ve nüfusların bilmeleri, eylemleri ve kimlikleri bu iktidar teknolojisinin ürünüdürler ve onun hakikatleriyle sınırlıdır.

⁵⁷ Foucault, Özne ve İktidar, s.161.

II. MİCHEL FOUCAULT’NUN YÖNETİMSELLİK ÇÖZÜMLEMESİ

Panoptik bir toplumda yaşadığımızın tek göstergesi görünürdeki denetim mekanizmaları değildir. İktidar salt ceberrutluğuyla panoptizm uygulamaz. Panoptik bir yönetimin asıl marifeti sembolik formlarında yatar. 1980’li yıllardan beri muazzam bir şekilde büyüyen güvenlik piyasasının dayandığı temel söylemin tehlikelilik söylemi ve güvenlik sorunu olduğu dile getirilirken, panoptizmin sembolik boyutlarına vurgu yapılmaktadır.⁵⁸ Liberal yönetimsellik⁵⁹ bireylerin sürekli gözetimi ve böylece gündelik hayatın sürekli kontrol altına alınmasını bu ve benzeri söylemlerle sağlamaktadır. Bireyler, bilgiler ve diğer tüm ekonomik araçların dolaşımı ve onların sürekli gözetimi, liberal yönetsel pratiklerin –Foucault’nun deyimiyle yeni yönetim sanatının- ortam (*milieu*) ve beden gözetimi tekniklerinin sonucudur.

Ortam kavramının Newton fiziğindeki anlamı “bir cismin diğeri üzerindeki mesafeli eylemidir.”⁶⁰ Bu kavramın, insanların yönetimi mefhumundaki karşılığı ve Foucault’nun neden devletin ve insanların yönetimini tartıştığı zeminde *ortam* (*milieu*) kavramına odaklandığını tartışmadan önce *yönetimsellik* kavramını tanımlamak yerinde olacaktır:

“Yönetimsellik derken, temel hedefi nüfus, baskın bilgi biçimi ekonomi politik, temel teknik aracı da güvenlik düzenekleri olan bir bütünü, bu son derece belirli fakat karmaşık iktidar biçiminin uygulanmasını sağlayan kurumlardan, usullerden, çözümleme ve düşüncelerden, hesap ve taktiklerden oluşan bütünü kastediyorum.”⁶¹

Yönetimsel iktidarın temel araçları nüfus, ekonomi politik ve güvenlik düzenekleridir. Bu her üç aracın kesişim noktası ise bir *ortam* düzenlemesinin sonuçları olmalarıdır. Foucault’nun *güvenlik düzenekleri* adını verdiği *yönetimsel iktidar*, önce bir ortam, daha sonra bu ortamın öznesi olan nüfusu ve onun epistemolojik hakikati olan ekonomi politiğı ve bir de ortamın sınırları, oyun kuralları ve sermayesinin tâli unsurları olan güvenlik düzeneklerini inşa eder. Newtoncu fiziğin ortam kavramının yönetimsellik mefhumu içindeki anlamına

⁵⁸ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Michel Foucault, **Biyopolitikanın Doğuşu**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, 24 Ocak 1979 dersi.

⁵⁹ Foucault hem Biyopolitikanın Doğuşu hem de Güvenlik, Toprak, Nüfus adlı derslerinde işlediğı yönetimselliğı aynı zamanda güvenlik düzenekleri ve liberal yönetimsellik olarak adlandırır.

⁶⁰ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.22.

⁶¹ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.97.

gelinecek olursa, Foucault'nun ortam kavramını kullanmasının temel nedenleri şunlardır:

Birincisi; Newtoncu ortam tanımını fizik düzeninden alıp mekânların ve insanların yönetimi düzlemine uyarlanması, bireyler ve onların yaşam alanlarına kapsamlı bir müdahale imkanı sağlar. Ortam, hem bireyselliklerin hem de bu bireyselliklerden müteşekkil nüfusun , ekonominin ve bilgilerin dolaşım alanıdır. Her ne kadar XVIII. yüzyıl şehir plânlamacıları şehri bir ortam olarak inşa etme dürtüsüyle hareket etmemiş olsalar da, Foucault, o dönemki şehir plânlamaları ve dönüşümlerinin, pragmatik olarak, ortam inşasını öncelediğini ifade eder.⁶² Bu noktada, Foucault'nun güvenlik düzenekleri olarak adlandırdığı bir sistemin doğuş yıllarına denk gelen Benthamcı panoptikonu⁶³ dolaşımların gözetim ve denetim aracı olarak yardıma çağırması tesadüf değildir.

İkincisi; Foucaultcu anlamda iktidarın anlamı “mümkün eylemler üzerinde işleyen eylemler kümesidir.”⁶⁴ *Ortam* kavramı, bu iktidar pratiğinin ontolojik alanını oluşturmaktadır. Ortam kavramı, öznesi olan nüfus ile nüfusun yaşadığı çevre arasındaki ve bu öznenin tâbi oluşu ile tâbi olduğu ekonomik, siyasi, kültürel iktidarlar arasındaki iktidar ilişkilerinin kurucu unsurudur.

Üçüncü durum, *ortamın bilgi-iktidar boyutudur*. Yönetimselliğin tanımı, bu boyutu daha ayrıntılı açıklamada yardımcı olabilir. Tanımda geçen nüfus, taktik, iktidarın bilgiye olan ihtiyacı gibi kavramların, öznelerin mümkün eylem alanlarını dönüştürmekte önemli rolleri vardır. Yönetimsellik bu eylemleri dönüştürürken devlete, devlet kurumlarına ve nüfusa dair bilgiye ihtiyaç duyar. Bilgi üzerinde hâkimiyet kuran iktidar, insanları yönlendirmede disiplinci iktidar ve hükümlanlığa göre daha avantajlıdır.⁶⁵ İstatistiklere hakim olmayan bir yönetimsellik hem hakikat üretiminde hem de iktidara dair bilgi üretiminde başarısız olacaktır. Çağımızda birey bilgisi, nüfus bilgisi, bu nüfusun çevresel bilgisi ve nüfusun ekonomi-politiğine dair

⁶² Ayrıntılı olarak bkz. Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, 11 ocak 1978 dersi.

⁶³ Toplumsal hayatın da tıpkı bir hapisane veya atölyedeki gözetim sistemine paralel bir şekilde kurgulanabileceğini ifade eden Bentham'ın panoptikon modelinin ayrıntılı bir çözümlemesi için bkz. **Panoptikon: Gözün İktidarı**, Hazırlayanlar Barış Çoban & Zeynep Özarslan, Su Yayınevi, İstanbul, 2016.

⁶⁴ Foucault, *Özne ve İktidar*, s.74.

⁶⁵ Foucault, yönetimselliği tartışırken onu, diğer iktidar teknolojileri olan disiplinci iktidar ve hükümlanlık iktidarı ile sürekli karşılaştırır. Bu karşılaştırmanın amacı yönetim teknolojilerinden hangisinin iyi veya kötü araçlara sahip olduğunu göstermek değil, bu teknolojilerin dönüşüm anlarını yakalamaktır.

bilgiler siyaset oyununun nesnesi haline getirilir, böylece nüfusun hakikati nesneleşir. Nesneleşemeyen bilgi, politik öznelere yaratan bir hakikat rejiminin kurulmasında başarısızlığa neden olur. Dolayısıyla nesneleşemeyen bir bilgi politik özneler üzerinde manipüle edici etkide bulunamayacaktır.⁶⁶ Bourdieu sosyolojisine göre bu bilginin kaynağı, ortamın özgül maddi ve sembolik sermayeleridir.

Bilgi-iktidar ilişkisi, yönetimselliğin tanımında yer alan “*kurum, usul, çözümleme ve düşünceler*” kavramlarından faydalanılarak da ifade edilebilir.. Yönetimsel iktidarın bir takım dispoitifler ve hakikatler olmaksızın işleyemeyeceğini ifade eden bu kavramlar, ortam ve onun içerisinde yer alan kişiler ve kurumların derinlikli bilgisine, bu bilginin üretim ve dolaşım matrisine hakim olunmadan iktidarın sürdürülemeyeceğini vurgulamaktadır.

Ortam (milieu), çağdaş olmaları hasebiyle yönetimsellik ve panoptikon arasındaki bağlantıyı kurmanın aracıdır. Bu her iki güvenlik düzeneği arasında kurulan ilişki doğru ve başarılı ise yönetimsellik kavramının daha geniş bir çerçevede açıklanmasına girişilebilir.

A. Yönetim Sorunu

İktidar yalnızca bir hükmetme aracı olmadığı ifade edilebilir. O, aynı zamanda üzerinde uygulandığı özneleri dönüştüren, onların olası eylem alanlarını şekillendiren ve bunlar aracılığı ile güç ilişkilerinde konum alan bir kurumdur. Bu tanımın da işaret ettiği gibi, iktidar sadece baskı uygulayarak bireyleri ve toplumu yönetemeyeceğinin farkındadır. İnsan yaşamı, tam olarak ne zaman başladığını kestiremediğimiz bir zaman dilimidir⁶⁷ iktidarın ve tahakkümün nesnesi olmuştur. Söz konusu nesne kimi zaman iktidar tarafından ölmeye bırakılmış, kimi zamansa hayatta kalması sağlanmıştır. Tarihin farklı kesimlerindeki iktidar davranışlarını açıklayabilmek için birbiriyle ilişkili iki eksene değinilecektir. Önce *yönetim* kavramını tanımlama sorununa değinilecektir. Bu eksende, yönetimselliğin ilk biçimlerini içeren *pastoral iktidar* ve onun krizinden doğan *devlet aklı* açıklanacaktır.. İkinci eksende ise devlet aklının öteki yüzü olan yönetimsel pratikler

⁶⁶ Bilgi, iktidar ve özneleştirme arasındaki bu ilişki için bkz. Foucault, *Özne ve İktidar*, s.63.

⁶⁷ Max Weber’in ‘ezeli geçmiş’ olarak adlandırdığı bu zaman dilimini Bourdieu ‘oluşuma dair hafıza kaybı’ olarak adlandırır.

ve bu pratiklerin en önemli aracı olan nüfusun *biyopolitikası* konusuna yer verilecektir.

Foucault'ya göre yönetim sorunu XVI. yüzyılla beraber kendi kendinin yönetimi, çocukların yönetimi ve devletin yönetimi konularında, stoacılık, pedagoji ve Hristiyan pastoralliğin⁶⁸ temel sorunları olarak ortaya çıkmıştır. Güvenlik, Toprak, Nüfus dersinde Foucault, Hristiyan pastoralliğinden hareketle devletin ve insanların yönetimi sorununa odaklanmaktadır. Foucault böylece yönetsellikten hareket ederek devlet sorununu ele alır. Devletin yönetimi olgusu, temel olarak insanların yönetimi konusunda bu çalışmayı ilgilendirmektedir.

Devlet bir takım sermayelerden müteşekkil bir kurumdur ve bu kurumun en önemli sermayesi insandır.⁶⁹ Çünkü devleti yaratan da devlet eliyle devletin hükmedeceği sermayeleri, yeniden üretim stratejilerini, iktidar aygıtlarını yaratan da insan sermayesidir. Bourdieu, özellikle de hukukçuları kastederek “devlete göbekten bağlı insanlar vardır”⁷⁰ der. Devlet, göbek bağı ile bağlandığı öznelerle ontolojik bir sözleşme içerisinde. Sermayeler-üstü olarak devlet ile bu sermayelerin bileşenlerinden biri olan bu özneler, karşılıklı çıkar ilişkileri ile birbirine bağlanmışlardır. Nitekim Michel Foucault da yönetsel aklın özgünlüğüne kanıt olarak çıkarların manipülasyonunu göstermektedir :

“(…) cezaların daha ılımlı kılınması ilkesi neye dayanıyor? (...) şuna dayanıyor: Bir taraftaki suç ile diğer tarafta (...) suçu cezalandırma yetkisine (...) sahip otorite arasına giren şey neydi? Artık yönetimin üzerinde söz sahibi olduğu tek şey olan olağanüstü ve incecik çıkarlar katmanıydı bunların arasına giren.”⁷¹

Yönetsel pratiğin kökenleri, İsa'dan sonra III. ve IX. yüzyıllarda başlayıp XVI. yüzyılda rayına oturan ancak bu tarihten sonra büyük krizler yaşayıp, “ruhların pastoral idaresinden insanların politik yönetimine”⁷² evrilen Hristiyan pastoral tekniklere dayanmaktadır. Peki *yönetimdeki* bu dönüşümün tarihsel izlekleri nelerdir? Bunu anlamak için yönetim kavramının semantik alanı yol gösterici olabilir.⁷³ [

⁶⁸ Hristiyan pastoralliği bir sonraki başlıkta ayrıntılı olarak tanımlanacaktır.

⁶⁹ Sermaye olarak olgusu, yani “devletin göbekten bağlı olduğu özneler” (neo)liberal yönetsel pratiklerin ürettiği *girişimci çıkar öznesi* anlamına gelir. Bu konuda geniş bir okuma için Bkz. Pierre Dardot ve Christian Laval, **Dünyanın Yeni Aklı- Neoliberal Toplum Üzerine Deneme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.361-407 arası.

⁷⁰ Bourdieu, Devlet Üzerine, ss.58, 406.

⁷¹ Michel Foucault, **Biyopolitikanın Doğuşu**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.42.

⁷² Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.199.

⁷³ Bu parantez Güvenlik, Toprak, Nüfus kitabının sayfa 106-109 aralığındaki özetidir. Foucault'nun yönetim kavramını açıklamak için referans verdiği kaynaklara –kitapların Türkçe çevirileri de

Şimdi yönetim kavramına geleyim. Önce kelimenin bizzat tarihine dair, XVI. ve XVII. yüzyıllarda almaya başladığı devletçi anlamı, politik anlamı almadığı döneme dair birkaç kısa saptama yapalım. (...) “Yönetmek” (gouverner) kelimesinin (...) ilk olarak sadece yönlendirmek, ilerletmek ya da kendi kendine bir yolda ilerlemek gibi maddi, fiziksel, mekânsal bir anlamı var. (...) Sözcüğün maddi, ama daha geniş anlamı, bir geçim kaynağı sağlayarak geçindirmek. Mesela 1421 tarihli bir metinde şunu bulabilirsiniz: “Paris’i iki sene boyunca yönetmek için yeterli buğday”, ya da, tam olarak aynı tarihte: “Hasta olan karısını yönetmek ya da yaşamak için elinde hiçbir şeyi olmayan bir adam.” Yani “yönetmek” burada geçindirmek, beslemek, geçim kaynağı sağlamak anlamında. (...) İşte bu “yönetmek” kelimesinin tam olarak maddi referansları ve buna dair saptamalar bunlar.

Bir de ahlaki düzeydeki anlamlar var. “Yönetmek” “birisini yönlendirmek” anlamına gelebilir, ya tamamen ruhani anlamda, yani ruhların yönetimi anlamında (...) ya da bu anlamdan hafifçe farklı olarak, bir “rejim dayatmak”, bir hastaya bir rejim dayatmak anlamında: (...) Mesela bir metin (1423) şöyle der: “Bir hasta, Hotel-Dieu hastanesini terk ettikten sonra, kendisini kötü yönetmesinin sonucu olarak, yaşamdan ölüme geçti.” Yani kötü bir rejim uyguladı. (...) “Yönetmek” yine bireyler arasındaki bir ilişkiye gönderme yapabilir, bu ilişkinin de farklı biçimleri olabilir, örneğin bir hâkimiyet buyurma ilişkisi söz konusu olabilir: Birisini yönlendirmek, iyileştirmek. Ya da birisiyle ilişkide olmak, sözlü bir ilişkide olmak: (...) Mesela bir XV. yüzyıl metni şöyle der: “Yemek sırasında kendisini yönetenlere karşı neşeli davrandı.” Birisini yemek yerken yönetmek, onunla konuşmak demektir.

Bütün bunlar hem çok ampirik nitelikli hem de bilimsel olmayan sözcükler ve referanslar yardımıyla yapılmış saptamalar. (...) Bu “yönetme” kelimesinin, XV. yüzyıldan itibaren tam olarak politik anlamını almadan önce, mekândaki yer değiştirmelere ve harekete, maddi geçim kaynaklarına ve beslenmeye, bir bireye bakılmasına, ona sağlanabilecek selamete, bir komut vermeye gönderme yapan çok geniş bir semantik alanı kapladığını görüyoruz. (...) Ne olursa olsun, bütün bu anlamlarla birlikte açıkça ortaya çıkan şey şu: Yönetilen şey hiçbir zaman bir devlet değil, bir toprak değil politik bir yapı değil. Yönetilenler her durumda insanlar, bireyler ya da topluluklar.]

olmadığından- ulaşılamadığı için, Foucault’nun cümleleri özgün haliyle –sayfalara tek tek referans vermeden- aktarılacaktır

“Yönetmek” kavramının politik anlamı görece yeni bir kavramdır. Bu politikliğin işaret ettiği şey bir toprak parçası (şehir) değil, insanlardır. Foucault, insanların yönetimi olgusunu ne Antik Yunan’da ne de Roma’da aramamız gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre “insanların yönetimi fikrinin köklerini daha ziyade Doğu’da, Hristiyanlık öncesi ve sonrası doğuda” aramamız gerekir.⁷⁴ Yani *pastoral iktidar örgütlenmesinde*.

1. Yönetimselliğin Soybilimi: Pastoral⁷⁵ İktidar

İnsanların yönetimi olgusunun Antik Yunan ve Roma’da yer almadığını söylerken Foucault’nun vurgulamaya çalıştığı şey, yönetimin nesnesidir. Antik Yunan yönetiminin nesnesinin insan değil şehir olduğu, gemi metaforu ile aktarılabilir. Foucault’nun eski Yunan kaynaklarından aktardığına göre; kenti bir gemiye benzetebiliriz. Metaforun özü şudur: Geminin kaptanının yapması gereken şey gemiyi limana en sağlam şekilde ulaştırmak, gemiyi buz dağlarından ve kayalıklardan uzakta tutarak onu güvene kavuşturmaktır. Gemi kaptanının (kralın) ilk amacı denizcileri (insanları) değil, gemiyi (şehri) yönetmektir.

İnsanların yönetimi mefhumunu bulacağımız ilk alan İbrani yönetim teknolojileridir. Pastoral iktidar teknolojisi, bugün öznesi olduğumuz iktidar tekniklerine uzak olan bir amaçla hareket eder: *bireylerin öbür dünyadaki selameti*. Zor, baskı ve rıza unsurlarının da ötesinde ve bunlara yabancı olan pastoral iktidar, gerekirse yöneticiden söz konusu selamet için kendisini feda etmesini dahi talep eder. İbrani pastoralliğin icracısı olan çobanın iktidarı bir toprak parçası üzerinde değil sürü üzerindedir. Bu pastoral iktidar, çoban ile sürü arasındaki karşılıklı çıkarlardan ziyade, tek taraflı çıkara, sürünün çıkarlarına dayanmaktadır. İbrani çoban pratikleri, iktidar ile toplum arasındaki karşılıklı çıkarlara dayanan çıkar eksenli yönetsel pratiklerin anti-tezidir. Çünkü İbrani çoban⁷⁶ ile sürüsünün ilişkisi –bu, özünde dinsel bir ilişkidir- çobanın gücünün azameti ve üstünlüğünden doğan ve hükümrânın çıkarlarına dayanan bir tahakküm ilişkisi değildir. İbrani çoban

⁷⁴ Foucault, Güvenlik, Toprak Nüfus, s.110.

⁷⁵ Pastör: Protestan din adamlarına verilen ve çoban, papaz, yol gösterici anlamına gelen unvan.

⁷⁶ İbrani toplumunda insanların gerçek çobanı Tanrı’dır. Bu yüzden Foucault’ya göre Davudi monarşinin kurucusu Davut dışında Tanrı’ya has olan çobanlık unvanını edinen İbrani kral yoktur.

sadece ve sadece sürüsünü düşünür. Çoban, sürüsüne efendi olmaya değil, hizmetkar olmaya gelmiştir, bu yüzden de çobanlığın felsefesini anlamalıdır. Sürüyle arasındaki ilişkiyi negatif bir iktidar ilişkisi olarak kurmaksızın, sürünün en iyi otlaklara ulaşmasını sağlayan bir aracı görevi görmelidir.⁷⁷ Zira pastoral iktidarın amacının özü, sürünün selametidir.⁷⁸

Genel olarak dini bir çerçevede yer alan İbrani pastoralliğin politik yanları olduğunu ifade etmek güçtür. Foucault'ya göre, pastoral iktidar temasını alıp geliştiren Hristiyan Kilisesi, bugün anladığımız anlamıyla insanlar üzerinde iktidar kuran, din işleriyle (ruhların yönetimi) devlet işlerini (insanların yönetimi) sentezleyen ve bunu da Kilise olarak kurumsallaşan tek din olması vesilesiyle başaran ilk kurumdur.

“Hristiyan pastoralliğinin ne Yunanlıların ne de Musevilerin akıl ettiği bir oyun icat etmiş olduğunu söyleyebiliriz. Unsurları yaşam, ölüm, hakikat, itaat, bireyler ve özkimlik olan tuhaf bir oyun; yurttaşlarının canlarını feda etmeleri sayesinde ayakta kalan site oyunuyla hiçbir ilgisi olmayan bir oyun.”⁷⁹

Pastorallik batı toplumlarına, İbrani çoban-sürü temasını sürekli olarak geliştirip genişleten Hristiyan Kilisesi aracılığıyla taşınmıştır. İbrani pastoralliğin devamı olmamakla ve ondan temelden farklılaşmakla beraber, Hristiyan pastoralliği, bugün anladığımız anlamıyla bireyler üzerinde saf ve gerçek bir iktidarı uygulayan kurumdur. Hristiyan pastoralliği, çoban ve sürü arasındaki ilişkinin tahakküm ilişkisi olarak inşa edilmediği İbrani pastoralliğinin tam zıddı bir iktidar tekniği geliştirmiştir. Foucault'nun, adına “saf itaat mercii”⁸⁰ dediği şey aracılığıyla Hristiyan pastoralliği, çoban ile koyun arasında saf tahakküm ilişkisi kurar. Bu ilişki koyun ve sürünün olduğu kadar hükümrânın da çıkarlarına dayanır. “Yönetilmeyen kişi ölü bir yaprak gibi düşer.”⁸¹ İyi yönetemeyen çoban, kötü çoban olarak cezalandırılır. Saf itaat mercii, Hristiyan pastoralliğinin kendine has *hakikat ekonomisi* inşasının ontolojik aracı olarak adlandırılabilir. Hristiyan bir birey sadece uhrevi ereklere değil, dünyevi ereklere için de pastör ile tam bağlılık ilişkisi kurar. Tam bağlılık ilişkileri sayesinde ki, Hristiyan pratikleri, sürekli itaat ağları inşa

⁷⁷ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.115.

⁷⁸ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.113.

⁷⁹ Foucault, Özne ve İktidar, s.40.

⁸⁰ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.154.

⁸¹ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.155.

edebilmektedir. Sürekli itaat ağırları -Foucault buna *itaat hali* der-⁸² aracılığıyla, Hristiyan pastorallığı iki temel hakikat metodu inşa eder.

Birincisi; müritlerin (koyunların) gündelik yaşamlarını kapsamlı bir gözetimi ve bu sürekli gözetim aracılığıyla onlardan elde edilen özne-bilgisinden hareketle, bu öznelerin “davranışlarının ve tutumlarının bilgisi haline gelecek sürekli bir bilgi”⁸³ oluşturmaktır. Bu haliyle pastoral iktidar panoptiktir. Pastör sürekli olarak cemaatini ve cemaatindeki bireyleri gözetler ve gözetleme işlemi sonrasında, belli bir program çerçevesinde ve sürekli ayarlamalarla oluşturduğu bilgileri (hakikatleri) özneye öğretir. Pastoral iktidar, insanların *tutumudur*⁸⁴, yani yönlendirilmesidir. *Tutum* kavramının hatırlatacağı temel nokta, Foucault’nun *yönetmek* kavramına yönelik filolojik vurgularıdır.

Yönetmek salt politik anlamda kullanılan bir kavram değildir. Pastör bir bireyi yönetirken, onu sadece politik olarak idare etmez, aynı zamanda onun ruhunun ihtiyaçlarını da idare eder, ailevi ve ekonomik sıkıntılarına çözümler üretir ve kişinin selameti için onu yönlendirir, onun olası eylemlerine müdahale eder. Hristiyan pastorallığındaki bu özgün hakikat tekniği, Hristiyan pastorallığının en özgün tekniklerinden biriyle bağlantılandırılabilir. Bu ilke, Hristiyan pastorallığının en özgün yanlarından ve bugünkü iktidar teknolojilerinin de kökeni olabilecek ve Foucault’nun “kapsayıcı ve anında devir ilkesi”⁸⁵ olarak adlandırdığı ilkedir. İlkenin özü şudur: pastör/çoban kıyamet gününde, koyunun iyi ve kötü meziyetlerinin hesabını verecek ve koyunun iyi meziyetlerinden (eylemlerinden) dolayı ödüllendirilirken, kötü meziyetlerinden dolayı da cezalandırılacaktır. Hristiyan pastorallığının bu özgün yanı, daha önce değinilen “iktidarın, öznelerin eylemleri üzerindeki eylem kümesi”

⁸² Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, ss.157-158.

⁸³ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.161.

⁸⁴ Foucault’nun bir yönetim rejimini kavramsallaştırmak için önerdiği *tutum* kavramının Fransızca’daki karşılığı *conduite*’dir. “(...) *conduite* kelimesi, bir yandan (...) insanların bir yöne doğru götürülmesini, diğer yandan ise insanın kendi kendine takındığı tutumu, benimseyip uyguladığı davranışı belirtmektedir.” Bkz. Güvenlik, Toprak, Nüfus çevirenin notu. s.168. *Conduite* kavramını, Ayrıntı Yayınları’ndan çıkan Özne ve İktidar kitabından yapılan çevirisindeki karşılığı ise *davranış*’tır. Bkz. Özne ve İktidar, s.74 Bu çalışmada, ismi geçen yerlerde *tutum* sözcüğünü tercih edilmiştir ve bu tamamen keyfi bir seçimdir. Bu kavram, Foucault’nun pastoral iktidarı yönetimselliğin öncülü olarak kavramsallaştırmasının en temel araçlarından biridir. Çünkü yönetimsellik, tahakküm süreçleri ile benlik teknolojilerini, yani iktidarın tutumları ile bireyin kendine yönelik, kendine uyguladığı tutumları bileşkeye -bir inşaat terimi olan *bileşke* (ing: *jointing*) kavramını, eklemleme yeri/alani anlamında kullanılmaktadır- tâbi tutan iktidar teknolojisidir.

⁸⁵ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.150.

olmasının kökenidir. Yönetimsel iktidar⁸⁶ da tıpkı pastoral iktidar gibi bireylerin eylem alanlarına ve yaşam tarzlarına kendi selameti için müdahale eder.

Hristiyan pastoralliğin özgün hakikat metodlarından ikincisi ise *vicdan idaresidir*. Pastör yalnızca hakikati öğretmekle yetinmemeli, aynı zamanda vicdanı da idare etmelidir.⁸⁷ Bireyi daha iyi bir yaşama ve bireyin kendisini daha iyi yönetmesine vesile olan Sofist vicdan idaresi tekniklerinden farklı olarak Hristiyan vicdan idaresi, günah çıkarma pratiği ile yakından alakalı bir kavramdır. Vicdan muhasebesi yoluyla birey kendini pastöre en ince sırlarına kadar açar, kendini tüm bireyselliği ile çobana emanet eder, çoban ile tam bağlılık ilişkisi kurar.

Gerek ruh ve beden üzerindeki panoptik pastör denetimi olsun gerekse de vicdan idaresi olsun, bu her iki hakikat tekniği de, bireylerin eylem uzamlarına ve ruhsal cereyanlarına nüfuz etmeksizin işleyemezler. Paradoksal olarak, Hristiyan pastoralliği bu tekniklerle beraber, sürünün selameti için koyunları bireyselleştirmiştir. Sürünün selameti, tüm koyunların tek tek selametlerinin sağlanmasından geçmektedir. Bu öylesine bir bireyselleştirmedir ki, bireyi inşa eder, sınıflandırır, yönlendirir, bireyi kendisinden damıttığı hakikatlerle manipüle eder:

“Hristiyanlık içerisindeki pastorallik, insanları yönlendirmenin, yürütmenin, onlara yol gösterip rehberlik etmenin, onları ellerinden tutmanın, manipüle etmenin ve adım adım izleyerek yönlendirmenin bir sanatını yaratmıştır. Bu sanat, insanlardan, tüm yaşamları boyunca ve varoluşlarının her anında bireysel ve toplu halde mükellef olma işlevini taşır.”⁸⁸

Fırat’ın kenarında kaybolan bir koyunun hesabının dahi kendinden sorulacağını düşünen yöneticinin kaygısının temelinde, hem sürü olarak koyunlardan hem de koyundan mükellef olma işlevi yatar. Pastoral yönetici burada, Foucault’nun “çoban paradoksu”⁸⁹ olarak adlandırdığı durumla karşı karşıyadır: Sürüsünün selameti için her şeyi yapar, ama sürüdeki koyunların her birinin selameti için de aynı şeyi yapar. Foucault’ya göre bu selamet kaygısı “birinin bütün uğruna feda edilmesi, bütünün biri için feda edilmesidir.”⁹⁰ İlahi inanışlarda kişi tanrı karşısında yalnızdır, bu yalnızlığı ile ona hükmeden yaratıcıdır. Birey en çıplak haliyle onun çobanı olan

⁸⁶ Thomas Lemke yönetimselliği “sekülerleşmiş biçimiyle pastoral iktidar” olarak adlandırır. Thomas Lemke, **Foucault, Yönetimsellik ve Devlet**, Pharmakon Yayınevi, Ankara, 2015, s.22.

⁸⁷ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.162.

⁸⁸ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.144.

⁸⁹ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.115.

⁹⁰ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.116.

tanrıya karşı sorumludur. Ölümden sonraki selameti için tanrı ona bir takım yasalar, yasaklar, kurallar çizmiştir. Birey bu yasalara itaati karşılığında ödüllendirilecektir. Ancak bu birey aynı zamanda toplumun en atomize halidir. Bozulmaya, yolundan çıkmaya başlayan bir birey ile beraber toplum da bozulacaktır. O halde tanrının yasa(k)ları hem birey hem toplum içindir.⁹¹ Özetle; pastoral iktidarın bireyselleştiriciliği, sadece bireyi bir kimliğe sıkıştırıp onu bireyselliğiyle belirlemek adına değil, aynı zamanda toplumun selameti adınadır. Pastoral teknikler, hem her iki hakikat rejimi yoluyla birey ve pastör arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin dışında başka ilişki tipleri inşa etmesi, hem de bireyselleştirici olması hasebiyle, modern yönetimselliğin öncüsüdür.

Hristiyan pastorallığı XVI. yüzyılın sonunda bir kriz dönemine girer. Kriz sözcüğü yanıltmasın, çünkü söz konusu kriz pastoral iktidarın gücünü ve etkisini azaltan ya da onu ortadan kaldıran bir kriz olmaktan öte onun yayılmasına ve çoğalmasına sebep olmuştur. Pastorallık, XVII. yüzyıl başında kilise sınırlarının dışına taşmıştır, ruhların yönetiminin ötesine geçmiştir. Foucault, pastorallığın krizinin temel sebebi olarak *tutum isyanlarını* gösterir.

Tutum isyanlarının (yani yönlendirim biçimlerine karşı isyanların) ilk hedefi yönlendirme tekniklerini ortadan kaldırmak değildir. Bu isyanlar, “nasıl yönlendirilmek istiyoruz?, nereye yönlendirilmek istiyoruz? ve kim tarafından yönlendirilmek istiyoruz?” gibi temel sorular etrafında şekillenmiş ve pastorallığın yeniden üretiminin aracı olmuşlardır. Ne modern Avrupa’nın şekillenmesine sebep olan din savaşları ne de Reform hareketleri pastorallığın gücünden birşey eksiltememişlerdir. Aksine pastorallık kendi krizlerinden her seferinden güçlenerek çıkmıştır. Bu yüzden Foucault, pastoral iktidarın tarih boyunca onu tamamen yok edecek bir güçle karşılaşmadığını ifade etmektedir. Tutum isyanları sonucunda pastorallık, olsa olsa başka şekillere evrilir ve bu tesadüfi anlamda bir evrim değildir. Eğer pastorallığın, tutum isyanları sonrasında su yüzüne çıkan içsel krizlerinden yönetimsellik, yani insanların politik yönlendirimi doğuyorsa, bu tamamen hesaplanmış bir sonuçtur. “İnsanları yönetme sanatı”⁹² olarak yönetimselliğin ilk taslaklarını, başka bir deyişle modern devletin soybilimini de pastorallığın bu hesaplanmış sonucunda aramak gerekir. Foucault -aynen bu kelimeleri kullanır-

⁹¹ Sodom ve Gomora’nın ahlaksızlık üzerine “helaki” bu okuma ile anlaşılabilir.

⁹² Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, ss.144-145.

geleneksel nedensellik ilkesine yönelik asgari bir saygı icabı, bu hesaplanmış evrimsel dönüşümün genel bağlamını şöyle özetler: “ruhların pastoral idaresinden insanların politik yönetimine geçiş.”⁹³

2. Pastoral İktidardan Yönetimselliğe Geçiş: Devlet Aklı

Devlet aklı, hem devlet bekası, genel ahlak ve gelenekler gibi sembolik devlet sermayelerini hem de yasalar ve kurumlar gibi maddi devlet sermayelerini inşa eden ve inşa ettiği ön kabuller sayesinde onu (devleti) içselleştirmemizi sağlayan sembolik şiddettir. Devlet aklı, öznelere, süreçlere, yatkınlıkları devletleştirir:

“(...) Bizim gördüğümüz insanlar devlet kurbanlarıdır ve gördüğümüz insanlık, devlet yeminden başka bir şey değildir, onunla gittikçe daha oburlaşan devlet beslenir. İnsanlık, artık yalnızca devlet insanlığıdır ve yüzyıllardan beri, yani devletin varoluşundan bu yana kimliğini yitirmiştir, diye düşünüyorum. İnsanlık bugün artık kendisi devlet olmuş *insandışılıktan* başka bir şey değildir, diye düşünüyorum. (...) İnsanlık devasa bir devlettir.”⁹⁴

Bernhard’ın mübalağadan uzak bu dili, öznesi olduğumuz yönetsel aklın sınırsızlığını, “*sonu veya vadesi olmayan devletin sürekliliği perspektifini*”⁹⁵ bir çırpıda ifşa etmektedir. Sınırsız yönetsellik perspektifinin özgünlüğünü belirleyen temel sorun yönetimin akılsallığı meselesiydi. Pastorallığını krizine sebep olan temel fenomenin tutum isyanlarıdır. XV. yüzyıla gelindiğinde Osmanlılar İstanbul’u fethetmiş, Avrupada Rönesans hareketi başlamış ve hemen hemen yakın tarihlerde Kolomb’un Karayip seferleri başlamıştır. Rönesans batı Avrupa’da yayılırken aynı zamanda XVI. yüzyılın kültürel, dinsel ve siyasal alanlarını şekillendirerek yeni bir bilgi türü de yaratmıştır. Kepler’in gezegensel yasaları ve matematik çalışmaları, Kepler’in dönemdaşı Kopernikçi Galileo ve bu iki bilim insanının çalışmaları önceleyen Kopernikçi astronomi bilgisi, Shakespeare ve Cervantes’in günümüz edebiyatını şekillendiren ilk çalışmaları ve Lutherci Reform hareketlerinin aynı yüzyıl içerisinde meydana gelmesi, yeni bir bilginin, ortaçağ skolastisizminden farklı bir bilginin habercisiydi. Bilgi alanındaki bu ilerlemenin toplumsal uzamdaki yansıması kimi zaman salt dinsel, kimi zaman sadece siyasi ama çoğunlukla da dinsel görünümünün altında yatan siyasal bir takım toplumsal isyanlar olmuştur.

⁹³ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus 8 mart 1978 dersinin girişi.

⁹⁴ Thomas Bernhard, **Eski Ustalar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s.32.

⁹⁵ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.233.

Reform hareketlerinin ve sonuçlarının salt dinsel olmadığı -pastoral bir nitelik taşımadığı- ve bugünkü Avrupa siyasal yaşamını etkileyen sonuçlar doğurduğu bilinmektedir. Örneğin Chris Harman'ın, Katolik ve Protestan Avrupa halkları arasındaki 30 Yıl Savaşları için yaptığı şu tespit, dini nitelikli bir savaşın salt siyasi hesaplar da taşıyabileceğini ifade etmektedir:

“Bugün bu savaş hakkında okuyan herhangi birisinin, onun sık sık değişen niteliği yüzünden kafasının karışması kaçınılmazdır. İttifaklar kuruldu ve bozuldu. (...) Bütün ordular taraf değiştirdiler. Binlerce savaşçı bu savaşı, uğrunda ölmeye hazır oldukları dinsel ilkelerle ilgili gördü, ama bir aşamada Protestan prensler Katolik bir imparatoru desteklediler; başka bir noktada ise Papa ve Katolik Fransa İsveç'in Protestan kralına destek oldu.”⁹⁶

Dinsel olanın belirli bir anda politik bir boyut almaya başlaması, siyasi alanı, hem iktidar pratikleri açısından hem de bu pratiklerin uygulanma alanı ve nesnesi açısından kökten bir değişikliğe uğratmıştır. Lutherci protestan hareketler ve ona yönelik destekler ve karşı çıkışlar dini olmaktan daha fazla dönemin ekonomik krizleri ve sınıf ilişkileriyle alakalıydı. Harman'ın aynı eserinde, XVI. yüzyılın sonlarındaki Fransa din savaşlarını tartışırken, Kalvencilerin yenilgisini aynı zamanda orta sınıfın yenilgisi olarak adlandırması dikkate değerdir. O halde dönemin isyanlarının ve savaşlarının salt dinsel bir içerik ve sonuç taşımadığı, onların daha ziyade kamusal olanla ilgili oldukları ifade edilebilir.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru, Kilise'nin yönetim alanındaki etkisi kırılırken, devletin ve kamusal alanın yeniden sorunsallaşmasıyla beraber, yönetimin yeni akılsallığı sorunu belirliyordu. Dinsel alanın gücünün -pastoralliğin- kilisenin dışına yayılması, yönlendirmenin artık kamusal olan birşey, politik bir pratik olarak ortaya çıkmasıyla sonlanmıştı. Böylesine hızlı bir geçişlilik elbet de bir anda oluşmamıştır. Asıl olarak vurgulanması gereken nokta, pastoral idare tekniklerinin politik olan ile ne kadar iç içe geçtikleri meselesidir. Bu yüzdendir ki pastoralliğin krizi belirli bir anda yönetimselliğin doğuşuyla sonuçlanmıştı. Pastoralliğin içsel krizi olan tutum isyanlarının, yani “karşı-tutumların”⁹⁷ temel dayanak noktaları Ortaçağ ile beraber günyüzüne çıkmaya başladı. Foucault, Ortaçağ'dan itibaren, pastoralliği yavaşlatan,

⁹⁶ Chris Harman, **Halkların Dünya Tarihi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s.198.

⁹⁷ “Karşı-tutum, yani başkalarını yönlendirmek için kullanılan usullere karşı mücadele etmek.” Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus s. 180.

etkisizleştiren ve yeniden dağıtmaya sebep olan beş temel karşı-tutum biçimi saymaktadır. Bunlar; çilecilik, cemaatler, mistisizm, Kutsal Kitap ve eskatolojidir.⁹⁸

Bütün bu pastoral karşı-tutumların ortak noktası, gerçek çoban olan Tanrı ile sürüsü arasındaki pastörlük kurumuna karşı olmalarıdır. Ancak bu karşı-tutumlar hiçbir şekilde pastoral iktidarı sonlandıracak denli güçlenmemişlerdir. Nihayetinde Reform hareketleri Avrupa coğrafyasında yayılırken bu pastoral karşı-tutumları kullanarak pastoralliği yeniden üretmiştir. Weber de aynı şekilde Reform hareketlerinin, kilisenin yaşam üzerindeki denetimin kaldırılması anlamına gelmediğini, aksine söz konusu denetimin özel ve toplumsal yaşamın bütün alanlarında gözlemlenebilir biçimde yayıldığını belirtir.⁹⁹ Keza Katolik Kilisesi Trento Konsili sayesinde inşa ettiği anti-Reormist hareketle söz konusu karşı tutumları idaresine almış ve böylece “bu karşı-tutumların yeniden yerleştirilme kipini” inşa etmiştir.¹⁰⁰

Bütün bu karşı-tutumların etkisiyle oluşan pastoralliğin içsel krizinin yönetsellikle sonuçlanması nasıl bağlantılandırılabilir? Öncelikle görülmesi gereken temel nokta, dinsel olan ile politik olan arasındaki girift geçişliliklerdir. Lutherci Protestan isyanların cazibesine kapılan bir çok tüccar, orta sınıf ve yönetici vardır. Hem Foucault hem de Chris Harman¹⁰¹, XVI. yüzyılda meydana gelen Avrupa’nın en önemli kitlesel ayaklanmaları olan köylü ayaklanmalarının nasıl olup da dini bir krize yol açacak dinsel biçimler aldıklarına değinirler. Foucault, böylece neden ısrarla pastorallik teması üzerinde durduğunu şöyle ifade etmektedir:

“(…) bu konular üzerinde ısrar etme sebebim şuydu: Pastoral iktidardan söz etmek, XVI. yüzyıldan itibaren gelişecek olan yönetselliğin arka plânını, arka odalarını geliştirmek için gerekiyordu. (...) Pastoral iktidarın bakış açısından bakmak, iktidar yapıları analizinin bakış açısından bakmak, şeyleri yansıma ve yeniden yazma biçiminde değil, *strateji ve taktik biçiminde* okumaya ve analiz etmeye imkan tanır.”¹⁰²

⁹⁸ Daha geniş bir okuma için Bkz. Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus 1 Mart 1978 dersi.

⁹⁹ “Ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde reformcular kilise ve dini otoritenin yaşam üzerindeki etkisinin çok olmasından değil, aksine çok az olmasından yakınıyorlardı.” Max Weber, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Ayraç Yayınevi, İstanbul, 2002, s.31.

¹⁰⁰ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.196.

¹⁰¹ Harman, Almanya’nın Memmingen yöresindeki bir köylü ayaklanmasından bahsederken, köylülerce bir papaz yardımıyla oluşturulan ve ayaklanmanın manifestosu olan bir listeden bahseder. “Liste, halk kitlesi için çok önem taşıyan yerel cemaatlerin kendi papazlarını tayin etmesi ve ondalık verginin nasıl kullanılacağına karar verme hakkı gibi, dinsel taleplerle başlıyordu. Ancak köylülerin hayatında can alıcı önem taşıyan diğer talepleri de içeriyordu: serfliğin kaldırılması, lordlara ödenen çeşitli vergilerin ilgası ve (...) keyfi adalete son verilmesi.” Chris Harman, Halkların Dünya Tarihi, s.190.

¹⁰² Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, ss.196-197.

Böyle bir bakış açısı, pastoral olsun yönetsel olsun, herhangi bir iktidar ilişkisini strateji ve taktik olarak ele almak, Foucault'nun bu tarihten sonraki çalışmalarında da sıkça ele alınan bir izlektir. Mümkün eylemleri ancak stratejik bir yol izleyerek etkileyebilir iktidar. Bunun için de taktik ögelere ihtiyacı vardır. Bu taktik ögeyi sağlayacak icad ise *devlet aklı*dır. XVI. yüzyılda yönlendirim ihtiyaçlarının kamusal alana kaymasıyla beraber, tutum ihtiyaçlarının bilhassa politik alanda artmış olması, yönetenleri yeni bir akılsallık arayışına itmişti. Bu arayışın kilit aktörü ise, pastoralliğin krizi ile beraber insan pratiklerine daha fazla müdahil olmaya başlayan devlet ve onun aklıdır. Özetle; ruhların pastoral idaresinden insanların politik “yönetimine” geçişin bağlantısı, *devlet aklı*dır.

Söz konusu devlet olunca ne kadar şüphelenilse azdır.¹⁰³ Dolayısıyla *ratio statusu raison d'etat* (devlet aklı) değil de şeytan aklı olarak ifade eden sözü¹⁰⁴ dikkate almakta fayda var. Devlet aklı, toplumsal alanda akıllar ve yasalar üstüdür. Devlet aklı, kendi sınırları içerisinde ve kendi için yaptığı yasalara uymaya özen gösterse de, gerekli durumlarda bu yasaların dışına çıkabilir. Modern devletlerin çoğunda şiddet ve insan öldürmek a-nomostur, devletlerin temel yasalarına aykırıdır. Ancak söz konusu devletler, uyruklarına yasak ettiği şiddet uygulama ritüellerini kendi tekeline almıştır. Aynı zamanda suç olan öldürme eylemi, devletin bekası söz konusu olduğunda, devlet aklı aracılığıyla uygulanmasına cevaz verilen eylemlerdir. O halde devlet aklının klasik pastoral idare etniklerinden farklı olduğu ifade edilebilir. Klasik pastorallikte çobanın görevinin özü sürünün selametiye, devlet aklıyla beraber asıl olan devletin selametidir. Selametteki bu eksen kayması, insanların politik yönetiminde bir dönüm noktası teşkil eder. Devlet aklı uyarınca hareket eden yönetsellikle beraber, insanların yönetimi bir takım taktikler ve usuller çerçevesinden ele alınmaya başlanmıştır.

Devlet aklı, stratejik akıdır. Dolayısıyla, insanların yönetimi de, tıpkı bu akılsallığın bir oyunu okurcasına hamleler yapmasını, karşı hamleleri öngörmesini ve dolayısıyla mümkün hamleler uzamı inşa etmesini gerektirir. İstatistik ve nüfus sayımı gibi stratejik nesneleştirici bilgi araçlarının yaklaşık olarak XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, yönetsel taktiklerin olgunlaşma zamanında doğmuş olmaları tesadüf

¹⁰³ Bourdieu, Pratik Nedenler, s.96.

¹⁰⁴ “*Ratio status, devlet aklı değildir. Ratio status, ratio diabolidir, yani şeytan aklıdır.*” Papa Aziz V. Pius’a atfedilen söz. Bkz. Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus. s.213.

değildir. Bourdieu, devletin nesneleştirme tekniklerine göbekten bağlı olduğundan bahseder, bu yüzden de “devletin en mükemmel nesneleştirme aracının istatistik” olduğunu belirtir.¹⁰⁵ Nesneleştirme aracı olarak istatistik, devlete bir takım sembolik iktidar alanları inşa eder. Bu sembolik alanlar, devlet bilgisi olarak istatistik ve diğer bilgi-iktidar araçları ile inşa edilen ve devletin asıl olarak nüfuzunu hissettirdiği alanlardır. Devletin sembolik nüfuzu, onun yer altı ve yer üstü zenginlikleri, diplomasi, devlet sırları, komşu ülkeler hakkındaki bilmelere hakim olmasından ve en önemlisi de kendi uyruklarının zihinsel ve bedensel bilgisinin ölçülmesiinden kaynaklanır. Söz konusu sembolik nüfuz aynı zamanda, uyruklarının bedenleri ve zihinlerinden damıtılan bilgi sayesinde onları yönlendirme/yönetme bilgisi inşa etmesi ve aynı zamanda bu sembolik bilme iktidarının matrisleri ve bu matrisin de yönetsel olarak idaresine hakim olmaktan ileri gelir. Aynı şekilde nüfus sayımları da tıpkı istatistik gibi, devlete, kendisini tanımasını sağlayan bilgi alanları sunar. Nüfus sayımı ve istatistik, devletin kendisini tanıması, kendisini keşfetmesi, dahası bu bilgiler aracılığıyla kendisini sürekli inşa etmesidir. Devlet aklı, devletin selameti, devletin bekası kavramları, sürekli olarak devlet denen şeyin aslında tam olarak kurulmadığını, onun bir süreç olduğunu vurgulayan ve dolayısıyla onun bir tür akılsallıkla -devlet aklı- yönetim pratiğine dahil olmasını ve onu kavramasını hedefleyen yönetsel söylemlerdir.

Yönetsellik, devlet aklı aracılığıyla kendi pastoralliğini inşa etmiştir. Devlet aklı tam da zor zamanların pastoralliğidir. Devlet aklı, devletin bekası ve dağılma tehlikesine karşı bir duvar ören yönetim sanatıdır. Aynı zamanda devlet aklı, hem içeriden hem de dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı kuvvetler dinamiğini her daim hazır ve nazır bulunduran rasyonalitedir. Burada “tehlikeler karşı kuvvetler dinamiği” ifadesiyle militarist önlemlerden ziyade devletin bir takım hesaplanmış yönetim taktiklerine gönderme yapılmaktadır. Devlet aklı kavramı tek başına semantiği içerisinde anlaşılabilir bir kavram değildir. Onu anlayabilmek için daha geniş bir kavram setine ihtiyacımız var: Yönetsellik, devletin hesaplanmış politik sanatı olarak yönetsellik. Ancak yönetselliğin ne olduğunu anladığımızda devlet aklını tam olarak anlayabileceğiz.

¹⁰⁵ Bourdieu, Devlet Üzerine, ss. 25, 245, 258.

B. Modern Devletin Aklı: Yönetimsellik

Neden yönetimselliği araştırmak gerekiyor? Foucault, bu soruya direkt olarak şu cevabı veriyor: “devlet ve nüfus sorununu ele alabilmek için.”¹⁰⁶

Yönetim kavramı ve yönetimsellik “şiddetsiz idare tekniklerini”¹⁰⁷ açıklamanın epistemolojik araçlarını sunmaktadırlar. Şimdi yönetimselliğin ne olduğuna daha ayrıntılı bakılabilir.¹⁰⁸

1. Temel Hedefi: Nüfus

Malthus’un konuyu kavrayış biçimiyle nüfus, ekonomi-politik bir fenomendir. An Essay On The Principle Of The Population adlı eserinde nüfus problemi, toprağın verimliliği ile karşılaştırılarak ele alınmaktadır. Söz konusu eserde Malthusçu nüfus teorisinin özü şudur: Nüfus geometrik (1+2+4+8+16+32+64....) olarak artan bir fonksiyon gibi çoğalıyorken, onun hayatta kalmasını sağlayan besin kaynakları ise aritmetik bir artış (1+2+3+4+5+6.....) göstermektedir.¹⁰⁹ Tarihin belirli bir seyrinden sonra geçim kaynakları, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamayacaktır. Dolayısıyla nüfus artışı kontrol altına alınmalıdır. Engels, Malthus’un nüfus ve geçim kaynakları için farklı artış oranlarından bahsederken bir şeyi ihmal ettiğini söyler: “İlerlemesi en az nüfus kadar hızlı ve onun kadar kesintisiz olan bilim.”¹¹⁰ Şüphesiz Engels’in burada kastettiği şey bilimsel birkaç önlem ve uygulama ile beraber toprağın verimliliğinin artırılabilceği ve dolayısıyla geometrik olarak artan nüfusa yetecek kadar ürünün elde edilebileceğidir. Aynı şekilde Marx da Darwin’in çalışmalarından¹¹¹ yararlanarak, bitkilerin ve

¹⁰⁶ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.102.

¹⁰⁷ Ferhat Taylan, **Önsöz: Strateji, Norm, Yönetim**, içinde Michel Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.xxi.

¹⁰⁸ Yönetimselliğin tanımından hareketle açacağımız üç farklı başlığın (*nüfus*, *ekonomi-politik ve güvenlik düzenekleri*) bir “yönetimsel üçgen” olduğunu ifade edip bu çerçeveden değerlendiren bir çalışma için bkz. Özge Yalta Yandaş, Michel Foucault’nun Yönetimsellik Serüveni, ss.26-29.

¹⁰⁹ Bu çalışmada ne Malthusçu nüfus teorisi ne de onun eleştirisine girilmeyecektir. Genel olarak yönetim ve biyopolitikanın öznesi olarak nüfusa odaklanılacaktır. Malthusçu nüfus teorisinin özü için ayrıntılı olarak bkz: T.R. Malthus, **An Essay On The Principle Of The Population**, Oxford University Press, New York, 1999, Chapter 1, 2, 5, 7, 8. Teorinin Marksist bir eleştirisi için bkz. Karl Marx ve Friedrich Engels, **Nüfus Sorunu ve Malthus**, Sol Yayınları, Ankara, 1976.

¹¹⁰ Engels, Nüfus Sorunu ve Malthus, s.70.

¹¹¹ Marx, Nüfus Sorunu ve Malthus, ss.158- 159.

hayvanların da tıpkı insan nüfusu gibi geometrik bir artış izleyebileceğine işaret etmektedir. Engels ve Marx tarafından Malthusa getirilen temel eleştiri noktası, döneminin yoksulluk ve işsizlik problemini kapitalist sistemin rekabet koşullarında aramak yerine, “fazla nüfus” dediği şeyde aramasıdır. Bu noktada “fazla nüfusun” Marx ve Engels için anlamı “yedek emek ordusu”dur.¹¹² Marx ve Engels için de nüfus ilksel anlamıyla ekonomi-politik bir kavramdır. Ancak Foucault daha farklı bir yöntem izleyerek *nüfusun* analizine *yönetim* mefhumunu ekler.

Yönetim kavramının semantik alanına vurgu yapılmasının sebebi, *yönetmenin*, bilhassa politik anlamda *yönetmenin*, yani bir devleti ve insanları *yönetmenin*, hükmetmekten, boyun eğdirmekten çok daha farklı bir şey olduğunu, yeni bir iktidar teknolojisine gönderme yaptığını vurgulamaktır. Yönetmek, nüfus kavramıyla paralel yürüyen ve ondan bağımsız düşünülemeyecek bir iktidar teknolojisidir.

Foucault, Thiers’ten şöyle bir alıntı yapar: “Kral hükmeder, ama yönetmez.”¹¹³ Thiers’in bu sözü, yeni iktidar tekniğini daha da anlaşılır hale getirir. Kral bedenlere hükmeder, hükmettiği bedenler üzerinde hukuki bir iktidar uygular. Hükmedilen bedenler ve tebaa, kralın hukuki uyruğudur. Kral bu bedenlerin tümü üzerinde bir takım fermanlar ve nizamnamelerle elde ettiği yaşatma ve öldürme tasarrufu, sürgüne yollama ve diğer bir takım cezai müeyyideler uygulama iktidarına sahiptir. Ancak XVIII. yüzyılda işler değişir. Yönetim sanatı ile beraber yeni bir kavram ortaya çıkar: Nüfus. Bu yeni kolektif özne, eski hükümlanlığın hukuki tebaa-öznesinden farklı bir konumdadır. Nüfus ve yöneten ilişkisi¹¹⁴ bedenlerin hükümdara pasif itaatini sağlayan hükümdar-tebaa ilişkisinden, hukuki değil idari olmaklığıyla farklılaşır. Yeni yönetim teknolojisi ile beraber yeni bir toplumsal beden (nüfus) inşa edilir ve bu beden artık hükmedilen değil yönetilebilen bir bedendir. Foucault tefekkürüne gods-point-of-view¹¹⁵ baktığımızda toplumsal corpus (nüfus) sürekli olarak yönetim mefhumuna içsel olarak ele alınmaktadır. Yönetimsel bir nesne olarak nüfus konusunu anlayabilmek için Foucault’nun biyopolitika dediği konuyu açıklamak gerekiyor.

¹¹² Marx, Nüfus Sorunu ve Malthus, ss.83,98.

¹¹³ Thiers’ten alıntılanan Michel Foucault, bkz. Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.71, dipnot 36.

¹¹⁴ Foucault nüfustan söz ettikçe hükümlan demeyi bırakır. Onun yerine *yönetim* der. Bkz. Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.71.

¹¹⁵ Özellikle Martin Scorsese fimlerinde gördüğümüz ve belirli bir plânı kuş bakışı yakalayan çekim tekniği.

XIX. yüzyılın temel olaylarından biri, yaşamın iktidar tarafından göz önüne alınması olarak adlandırılabilir. ¹¹⁶ Foucault, kabataslak bir eskizle Batı’da varlık gösteren üç farklı iktidar ekonomisi/modeli olduğunu belirtir. ¹¹⁷ Hukuki iktidar, disiplinci iktidar ve yönetsel iktidar. “(...) Hükümlerlik bir toprağın sınırları içinde uygulanır, disiplin bireylerin bedenleri üzerinde uygulanır, güvenlik ise bir nüfusun bütünü üzerinde uygulanır.” ¹¹⁸

Biyopolitika, ¹¹⁹ güvenlik düzeneklerinin nüfusa uygulandığı noktada beliren, disiplinden tamamıyla farklı yeni bir iktidar teknolojisidir. Disiplinci iktidar bedenin anatomo-politikası ile uğraşırken biyoiktidarın temel aracı nüfusun biyopolitikasıdır. Direkt ifadeyle *nüfusun biyopolitikasının* anlamı “biyolojik olanın devletleştirilmesidir” ¹²⁰, yani “insan türüne özgü olguların bilme ve iktidarın düzlemine girişidir.” ¹²¹ Başka bir şekilde söyleyecek olursak, biyolojinin terminolojisi ile biyopolitika, bireyin bedenine odaklanmak yerine “canlı varlık olarak insan türüne” ¹²² odaklanır. İktidarın nesnesindeki bu kayma pratik olarak politik iktidar icrasındaki tarihi bir dönüşüme tekabül eder. Bu elbet de yönetimde hane/aile modelinin terk edilip yerine, Bourdieu’ye göre devlet aklının, Foucault’ya göre ise nüfusların yönetiminin –ki ikisi sıklıkla aynı şeydir- ikame edilmesidir. Bourdieu, eski dönemlerde devletten bahsetmenin anakronizm sayılacağından bahisle, modern ulus devlet öncesini “hanedan devleti” olarak adlandırmaktadır. ¹²³ Hanedan devletinin özgün mantığı, farklı sermaye türlerini (fiziksel şiddet tekeli,

¹¹⁶ Michel Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s.245.

¹¹⁷ Bu iktidar modellerinin ayrıntıları için bkz. Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, ss. 7, 8, 99.

¹¹⁸ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.12. Kronolojik olarak hükümlerlik iktidarı ve bu iktidarı sonlandıran bir disiplinci iktidar ve daha sonra disiplinci iktidarı sonlandıran yönetsel iktidar şeklinde düz-çizgisel ilerleyen bir tarihsel süreç yoktur. Bu her üç iktidar türü siyasal envanterde halen mevcuttur ve durumun gerekliliklerine göre iktidarlardan tarafından nöbetleşe olarak uygulanırlar. Söz konusu iktidar geçişlilikleri için bakınız. Foucault, Toplumu Savunmak Gerekir, s.256, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.9, 11, 97. Ayrıca bu iktidar geçişliliklerini Gezi Parkı direnişi üzerinden Türkiye için analiz eden kısa bir pasaj için bkz. Ferhat Taylan, Önsöz: Strateji, Norm, Yönetim, içinde Michel Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. xxvi, xxvii.

¹¹⁹ Bu çalışmada biyopolitika konusu, liberal yönetim sanatının temel hedefi olan nüfus üzerindeki iktidar teknolojisi olarak ele alınmaktadır. Farklı biyopolitika yorumları için bkz. Giorgio Agamben, Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat, Ayrıntı Yayınları, 2013. Thomas Lemke, Biyopolitika, İletişim Yayınları, 2014. M. Hardt & A. Negri, İmparatorluk, Ayrıntı Yayınları, 2008

¹²⁰ Foucault, Toplumu Savunmak Gerekir, s.245.

¹²¹ Foucault, Cinselliğin Tarihi, s.101.

¹²² Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, , s.70. Cinselliğin Tarihi, s.101. Toplumu Savunmak Gerekir, s.248.

¹²³ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.237. Ayrıca Bourdieu’nün hanedan devletini aile, nüfus ve miras stratejilerinin yeniden üretimi analizi açısından incelediği dersler için bkz. Devlet Üzerine, 21 Şubat 1991 ve 3,10,24 Ekim 1991 tarihli dersler.

ekonomik sermaye vb.) tek elde yoğunlaştırmasıdır. Bourdieu, modern devletin kökeni olmamakla beraber onu doğuran sermayelerin yoğunlaşma mantığı olarak hanedan devletinden modern ulus devlete geçişi “kralın evinden devlet aklına” şeklinde ifade eder.¹²⁴ Aynı şekilde Michel Foucault da, yönetim sanatının nüfus sorunsalına dek kendisini aile ekonomisinin yönetim modeli üzerinden “ailenin idaresi” olarak kodladığını ifade eder. Ancak yönetim teknolojilerine aile ölçeğinden daha büyük bir değişkenin dahil olmasıyla beraber, aile, yönetim için bir model, yani amaç olmaktan çıkarılmış, onun yerine yeni yönetim teknolojilerinin hedefi olan nüfusun üretim aracına dönüşmüştür.¹²⁵ Bu her anlamıyla biyopolitik ve kapitalist bir dönüşümdür.¹²⁶

Polanyi Büyük Dönüşüm’de esas olarak, piyasa sisteminin¹²⁷ verili olmadığını ve devlet eliyle yaratıldığını ve hatta bir adım daha ileri giderek, sıfır devlet müdahalesi gerektiren ilke olarak bildiğimiz *laissez faire, laissez passer* ilkesinin nasıl da devlet müdahalesi olmaksızın ayakta kalamayacağını örnekleriyle anlatır.¹²⁸ Polanyi’nin bu çalışma için asıl önemi ise, “çağımızın siyasal ve ekonomik kökenlerini” incelerken liberal topluma eski kabile ekonomilerinin ışığında bakmasıdır.¹²⁹ Böyle bir bakış açısı yardımıyla, yönetim pratiğinde hane/ev idaresi modelinin terk edilip daha büyük ölçekli olan nüfus idaresine geçişin ekonomi politik nedenler görülebilir.

¹²⁴ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.285.

¹²⁵ Utku Özmakas, aile konusunda yaşanan bu dönüşümü biyopolitika üzerinden okumayı önerir: “Böylece biyopolitikanın birinci teması da ortaya çıkmış olur: Nüfus. (...) Ekonomiye musallat olan ‘aile’ belirleyeni salgın hastalıklar, kapatma kurumları, ölüm/doğum oranları gibi olguların ortaya çıkışıyla ıskartaya çıkartılır. Aile artık nüfusun atomize olmuş, en küçük ögesi olmanın ötesine geçemez.” Utku Özmakas, Foucault: İktidardan Biyoiktidara, **Cogito**, Sayı 70-71, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, ss.64-65.

¹²⁶ Biyopolitikayı kapitalizmin yeni bir aşaması olarak yorumlayan farklı bir okuma için bkz. Thomas Lemke, **Biyopolitika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.91-103. Bu dönüşümün kapitalist bir dönüşüm olduğunu daha net anlayabilmek için Karl Polanyi’nin Büyük Dönüşüm adlı eserine bakılabilir. Karl Polanyi, **Büyük Dönüşüm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002. Yönetimde aile modeli ile nüfus arasında yaşanan geçişliliğin en net görülebileceği metin Büyük Dönüşüm’dür. Lemke, söz konusu geçişlilik üzerinde durmaz.

¹²⁷ Polanyi, Michel Foucault’dan çok daha erken bir tarihte piyasa sisteminin hem hükümet politikalarını, hem siyasi dengeleri, hem XIX. yüzyıl kurumsal yapısının anahtarını, hem de liberal sistemin genel dengesini, yani dönemin yönetim icrasının hakikatini belirleyen alan olduğunu ifade etmektedir.. Bkz. Polanyi, ss. 36, 65, 69, 70. Foucault, yeni yönetim sanatının hakikat ilkesi, yani doğrulama alanı olarak piyasa’yi işlediği 1979 derslerinde Polanyi’ye hiç atıf yapmaz, ancak neredeyse onunla aynı şeyleri ifade eder. “Yönetimin icrası ve hakikat rejimi arasında bağlılığın ilkesi (...) [yönetim pratiğinin] mekânı tabii ki ekonomistlerin kafasının içi değil, piyasadır.” Foucault, Biyopolitikanın Doğuşu, s.27.

¹²⁸ Polanyi, Büyük Dönüşüm, ss.213-214.

¹²⁹ Bu konu için ayrıntılı olarak bkz. Polanyi, Büyük Dönüşüm, s.85-114 arası.

Polanyi'ye göre Yunan ve roma devletleri esas itibariyle ev ekonomisi modeline göre örgütlenmiş siyasal yapılardır. (Ekonomi sözcüğünün Yunanca ev idaresi anlamına gelen *oekonomia* sözcüğünden geldiğini ifade eder Polanyi.¹³⁰) Polanyi'ye göre, feodalizmin sonuna kadar bütün ekonomik sistemler *karşılıklılık, yeniden dağıtım ve ev idaresi* ilkelerine göre düzenlenmiştir.¹³¹ Ortaçağın sonuna kadar, hem politik hem de ekonomik alanda, bugün anladığımız anlamıyla herhangi bir piyasa sistemi değil, daha küçük ölçekli kurumsal yapılar (ev idaresi) rol oynuyordu. Ancak XVI. yüzyılla beraber¹³² “piyasalar hem çoğaldı, hem de önem kazandılar. Hatta merkantilist sistem¹³³ içinde hükümetin ana sorunu durumuna geldiler.”¹³⁴ Kralın evine sıkışan piyasa, yönetim alanına dahil edilir edilmez sıkıştığı yerden çıkıp çoğalmıştır. Böylece aile yönetiminden azade “kendi kurallarına göre işleyen piyasa” ortaya çıkmıştır.¹³⁵ Ancak bu açıklamalar tek başına dönüşümün biyopolitik nüveler taşıdığı savını kanıtlamaya yetmiyor. Polanyi'den yola çıkılarak “kralın evinden devlet aklına, yani nüfusların idaresine geçişi”, başka bir deyişle yönetim nesnesindeki bu kapitalist kaymayı, kendi kurallarına göre işleyen piyasanın hane ölçeğinden daha büyük bir değişken üzerinden uygulandığını, ekonomi politığının aileden daha büyük olan *toplumu* keşfettiğini vurgulayan şu sözlerden çıkarılabilir:

“Oysa kendine özgü bir dürtüye, takas dürtüsüne bağlı olan piyasa kalıbı, belirgin bir kurumu, piyasayı, yaratabilir. Sonuçta ekonomik sistemin piyasa tarafından kontrolünün toplumsal düzenin bütününü etkileyen sonuçlar vermesi de, buna bağlıdır: Bu da bütün toplumun piyasanın bir parçası olarak işlemesi anlamına gelir. Ekonomi toplumsal ilişkiler içine yerleşecek (embedded)¹³⁶ yerde, sosyal ilişkiler ekonomik sistemin içine yerleşir. (...) bir kez ekonomik sistem belirgin dürtülere dayanan ve özel sosyal konumlara yol açan ayrı kurumlar aracılığıyla düzenlenince, toplumun da bu sistemin

¹³⁰ Polanyi, s.97 Aynı şekilde Jean-Jacques Rousseau da ekonomi kelimesinin Yunanca *oikos* (ev) ve *nomos* (yasa) sözcüklerinin birleşimi olan *oikonomi* sözcüğünden geldiğini hatırlatır. Bkz. Rousseau, Jean-Jacques, **Ekonomi Politik**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s.7.

¹³¹ Söz konusu ilkelerin ayrıntılı açıklamaları için sırasıyla bkz. Polanyi, Büyük Dönüşüm, s.92, 91, 97.

¹³² Foucault'nun bu yüzyılı yönetimsellik için bir dönüm noktası olarak adlandırması ve yönetimselliği de ekonomi-politik üzerinden tartışması bu yeni dönüşümle alakalıdır.

¹³³ XVI. yüzyıl Batı Avrupa'sında uygulanan ve devletin zenginliğini ve uyruklarının refahını devlet kasasındaki altın, gümüş ve diğer değerli ekonomik mallara endeksleyen ekonomi-politik sistem. Foucault merkantilizmin, “yönetim pratiği olarak iktidarın akılsallaşması ve yönetim teknikleri için kullanılabilecek devlet bilgisini oluşturan ilk yönetim sanatı olduğunu” ifade eder. Bkz. Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus,, s.92.

¹³⁴ Polanyi, Büyük Dönüşüm, s.99.

¹³⁵ Polanyi, Büyük Dönüşüm, s.114.

¹³⁶ Bourdieu, “ev içine sıkışmış iktidar” modelini andığı yerde, Polanyi'de yer alan bu *embeddment* (iliştirme) sözcüğüne özellikle atıf yapar. Bkz. Bourdieu, Devlet Üzerine, s.296.

kendi yasalarına göre işlemesine olanak verecek biçimde düzenlenmesi gerekir. Çok duyduğumuz ‘piyasa ekonomisi ancak bir piyasa toplumunda işler’ cümlesinin anlamı budur.”¹³⁷

Polanyi’nin vurguladığı bu kapitalist geçiş, her anlamıyla biyopolitik unsurlar içerir. Polanyi’yi çokça anan Bourdieu’nun devlet analizine kısa bir bakış bile bu kapitalist-biyopolitik kaymayı görmemizi sağlayabilir. Bourdiyen anlamda devlet alanlar-üstüdür. İnşa edilmiş alan olarak devlet diğer alanların (kültürel, ekonomik vb.) da inşasını sağlayan bir üst-sermayedir. Bu noktada Bourdieu –amacı ve vurgulamaya çalıştığı şey bu olmasa da- biyopolitika ve onun ekonomik boyutu için bize ilginç bir malzeme sunar:

“[Devlet] (...) para basma hakkına sahiptir, kurları belirleme hakkına sahiptir, ekonomik kararlar alma hakkına sahiptir, vb. Bu merkezi ekonomik iktidarın oluşumu, devlete, özerk bir ekonomik uzamın inşasına yahut ulusun birleşmiş ekonomik bir uzam olarak inşasına katkı sağlama gücünü verir.”¹³⁸

Ulusun birleşmiş ekonomik bir uzam olarak inşası, biyoiktidarın kapitalist gelişmeye olan katkısından bağımsız düşünülemez. Michel Foucault, Cinselliğin Tarihi’nde bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“kapitalizm, bedenlerin denetimli bir biçimde üretim aygıtına sokulması ve nüfus olaylarının ekonomik süreçlere göre ayarlanmasıyla güvence altına alınmıştır. (...) İnsan birikiminin sermaye birikimine uygun kılınması, insan gruplarının büyümesinin, üretim güçlerinin yayılmasıyla kârın diferansiyel bölüşümüne eklenmesi, büyük ölçüde biyo-iktidarın çeşitli biçimleri ve yöntemleriyle işlemesi sayesinde mümkün oldu.”¹³⁹

Yönetimin nesnesi olarak nüfusun ortaya çıkışı, siyasi alanda köklü bir değişime neden olmuştur: Liberalizmin toplumsal ve siyasal alana sirayet etmesi. Polanyi, Bordieu ve Foucault’nun kapitalizm üzerine yazdıkları benzer cümlelerinden (*bütün toplumun piyasanın bir parçası olarak işlemesi, ulusun birleşmiş bir ekonomik uzam olarak inşası, bedenlerin denetimli bir biçimde üretim aygıtına sokulması*) bu sonuca varılabilir. Foucault’ya göre, ancak liberalizmin ne olduğunu anladığımızda biyopolitikayı kavrayabiliriz. Bu önermede liberalizm elbet de “ekonomik sistem”

¹³⁷ Polanyi, Büyük Dönüşüm, s.101.

¹³⁸ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.244.

¹³⁹ Foucault, Cinselliğin Tarihi, ss.100-101.

tanımının dışında kullanılmaktadır. Foucault için liberalizm; “(...) bir ideoloji değildir. Bu her şeyden önce ve ilk olarak bir iktidar teknolojisidir.”¹⁴⁰

Biyopolitikanın anlaşılabilirlik koşulu olarak liberalizm, yönetim sanatıdır. Foucault’nun bu ontolojik koşullamasının başlıca iki sebebi olabilir: Birincisi liberalizmin “üretken beden”i keşfetmesi, ikincisi ise liberal ekonomi-politiğin, yönetimselliğin temel bilgi biçimi olarak kodlanması.. *Üretken bedenden* iki şeyi kastedilmektedir: birincisi ekonomik üretim aracı olarak işçi bedeni, yani canlı-emek-beden, ikincisi ise nüfusun üretim aracı olarak cinsel-beden. Bu çalışmada, nüfusun biyopolitikasını anlamak için yalnızca cinsel-beden üzerinde durulacaktır.

Devlet son zamanlarda karı kocanın yatak odasıyla hayli haşır neşir durumdadır. Hatta kendi uyruklarının yatak odası yetmezmiş gibi, yurtdışındaki insanların yatak odasına dahi el atmış durumdadır.¹⁴¹ Ne oluyor da iktidar meşru bir cinsellik varsayımından hareket ediyor ve o saatten sonra cinsellik konusunda “yalnızca meşru ve döl veren çiftin borusu ötmeye başlıyor.”¹⁴² Bu noktada yine dönüp yönetimin nesnesindeki kaymaya, yani nüfus modelinin aile modelini yerini aldığı o geçişe bakmak gerekiyor. Bu geçişin, ailenin politik alandan dışlanması anlamına gelmediği aşikârdır. Zamanın birinde hükümrânın nesnesi ve amacı olan aile, şimdilerde, yönetim sanatıyla beraber, sağlıklı bir nüfus elde etmenin aracına dönüşmüştür:

“(...) aile nüfusa nazaran bir alt düzeye iner, nüfusun içindeki yeni bir öge olarak belirir. Yani artık bir model değil, parçadır, zira nüfustan cinsel davranışa, demografiye, çocuk sayısına veya tüketime dair birşey elde dilmek istendiğinde aileden geçilmesi gerekmektedir.”¹⁴³

Liberal yönetim sanatıyla aile, amaç değil araç olur. Nüfusun ve cinselliğin selameti bundan böyle aileden geçecektir.¹⁴⁴ “Ailenin rolü cinselliği yerleştirmek ve onun sürekli dayanağını oluşturmaktır.”¹⁴⁵ Dolayısıyla aileyi, cinselliği baskılayan, örten ve yasaklayan bir birim olarak ele almaktan ziyade, cinsel bireyi üreten bir

¹⁴⁰ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus., s.48.

¹⁴¹ Hürriyet, **Erdoğan’dan Gurbetçilere Çağrı**, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-gurbetcilere-cagri-3-degil-5-cocuk-yapin-40398474> (24.12.2017, saat 13:25’te erişildi) .

¹⁴² Bkz. Foucault, Cinselliğin Tarihi, s.11.

¹⁴³ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.94.

¹⁴⁴ Selamet kavramı ile, pastoral idare tekniklerine gönderme yapılmaktadır. Yönetimselliğin nihai hedefi olarak nüfusların yönetimi, nüfusun zenginliğini arttırmak, onun yaşam süresini, sağlığını ve selametini düzenlemek anlamına gelir.

¹⁴⁵ Foucault, Cinselliğin Tarihi, s.80.

dispositif olarak ele almak lazım. Cinsel insan ya da homo-sexualis özellikle XVIII. yüzyıldan sonra bir sorun olarak ele alınmış, aile ve cinsellik tertibatı yoluyla üretilmiş cinsel bedendir. Cinsellik gibi eski zamanlarda ahlaki düşünce ve etik kurallar çerçevesinde ele alınan bir şey, neden kapitalist dönüşüm zamanlarından itibaren iktidar alanlarınca ele alınan bir fenomen durumuna gelmiştir? Çünkü; “Cinsellik aynı anda hem bedenin yaşamına hem de insan türünün yaşamına giriş yolu oluşturur.”¹⁴⁶

Cinsellik, beden anatomisinin ve nüfus biyopolitikasının kesişim noktasında konumlanmıştır. Bu yüzden çoğalmayı ve zenginleşmeyi hedef alan iktidar teknolojisi, yeni bir cinsellik ekonomisi inşa etmiştir. Bu her anlamıyla, toplum için, yeni bir cinsel tutum tasarlayan bir cinselliktir. Bundan böyle toplumun cinsel tutumu, hazzdan ziyade biyoloji ve iktisadın sınırlarında varlık gösterecektir. Meydan muharebelerinde asker sayısının çokluğunun önem taşıması gibi, bir ülkenin zenginlik ve güç kaynağı olarak kalabalık ve sağlıklı bir nüfus grekliliği devlet politikalarının merkezi tartışmalarından birisidir. Savaş stratejisi olarak çokluğun yerini, ekonomi-politik olan nüfus almıştır. Böylece cinsellik, nüfus dolayımıyla bir iktidar sorunu olup çıkmıştır. İktidarın talep ettiği yeni cinsellik ekonomisi, “ekonomik olarak yararlı, siyasal olarak muhafazakar” bir cinsellik düzenidir.¹⁴⁷ Üremeyi merkeze alan bir cinsellik tertibatı ve onun öznesi olan cinsel beden deneyimi gibi süreçler yoluyla cinsellik, hem bireysel bedenlerin hem de onlardan müteşekkil toplumsal bedenin denetim ve gözetimini sağlayan, yönetilebilir bir iktidar aracı durumuna gelmiştir. Cinsellik tertibatı yoluyla bireylerin denetlenmesinin ve gözetlenmesinin temel sebebi, “üreme davranışlarını toplumsallaştırılmasıdır.”¹⁴⁸ Evlilik piyasasının devlet denetimine alınması, doğum ve yaşam olayları, nüfus artış istatistikleri vb. verilerin bilgi-iktidar ağına bağlanması, cinselliğin yönetimiyle yakından ilişkilidirler. Bilgi-iktidarın cinsellik gibi biyopolitik bir dispoziğe bu denli bağlı olması, cinselliğin nüfus ve ekonomiye farklı varyantlardan bağlı olmasından kaynaklanır.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Foucault, Cinselliğin Tarihi, s.104.

¹⁴⁷ Foucault, Cinselliğin Tarihi, s.33.

¹⁴⁸ Foucault, Cinselliğin Tarihi, s.110.

¹⁴⁹ Cinsellik, üreme ile olan ilişkisi kadar ekonomi ile de yakından ilişkilidir. Eğer cinsel ilişki üreme ilişkisinin dışında icra edilecekse, buna ancak genel ev veya porno sektörü gibi ekonomik getirisi olan alanlarda cevaz verilecektir. 1984’te şöyle yazar Orwell: “Parti, tümüyle bastırılması olanaksız

İktidar ve bilgi ilişkileri içinde gelişen cinsellik stratejisi cinsel eylemin kendisini de disiplin toplumunu örgütleyen iktidar ilişkileri ağının bir nesnesi olarak görür.¹⁵⁰ Dolayısıyla cinsellik iktidar için son derece karmaşık, bir o kadar da yararlı bir yönetim aracıdır. Karmaşıklığı, hem iş gücü, hem aile, hem de nüfusun yeniden üretimi yeteneğine sahip olmasından kaynaklanır, yararlılığı ise bu alnların ekonomi-politik getirilerinden. İktidar, uyruklarının cinsel etkinliğine bu yüzden bu kadar odaklanır. Biyopolitik bir teknik olarak cinsellik için ve ondan yola çıkarak yeni bir tıp bilgisi, yeni nüfus politikaları (En az x çocuk yapın!), yeni konut politikası (yatak odası ve çocuk odası kavramları cinsellik tertibatıyla yakından ilişkilidir), bedenler için yeni iş bölümleri (yeni cinsellik ekonomisinde kadın herşeyden önce annedir) ve yeni idari örgütlenme kurumları (nüfus müdürlükleri ve aile bakanlıkları) inşa edilir.

İster emek gücü olsun, ister cinsel beden olsun, bedenlerin yönetimi, biyopolitik bir iktidar teknolojisi olarak hayat ve iktidarın çakıştığı noktadadır. Bu nokta, “ölüm üzerinde hak ve yaşam üzerinde iktidar” ile sıkı bağlar içerisindedir.¹⁵¹ Ölüm ve yaşam arasında modern iktidar, yaşatmaya daha yatkın noktada yer alır. İktidar için *yaşatmaya yatkın* denme sebebi, onun yaşama ve yaşatmaya bu kadar önem vermesinin sebebinin yaşam ve insanın yüceliğine olan inancından değil, çıkarlar sisteminden kaynaklandığını vurgulamaktır. Toplumsal özneler iktidarın varlık koşulu olduğundan ve iktidar da kendi sürdürülebilirliğini esas aldığından, yani çıkarları öyle gerektirdiğinden bireylerin yaşam haklarına ve nüfusların selametine odaklanır. Utku Özmakas da -Foucault’ya atıfla- nüfusların denetiminin yönetimin nihai amacı gibi görünmeye başladığını, ancak nüfusun yönetilmesinin temel hedefi ve temel aracının *çıkart* olduğunu hatırlatmaktadır.¹⁵² Bu yüzden modern iktidar yaşam ve yaşatmayı merkeze alan teknolojiler üretmeye yatkındır. İktidarın yaşatma yatkınlığı bir yönetim sanatıdır ve bu ebediyen böyle sürecek değildir. Yatkınlıklar sistemi, Bourdieu’nun diliyle ifade edilecek olursa, iktidarın habitusu koşullara bağlıdır ve koşullar, sermaye ve oyun kuralları gerekli kılırsa,

icgüdülerin giderilmesi için, fahişeliği el altından özendiriyordu” George Orwell, **1984**, Can Yayınları, İstanbul, Kasım 2015, s.90.

¹⁵⁰ A. Nilüfer Zengin, Foucault’ya Bir Bakış: Öznenin Cinselliğinden Kendiliğin Haz Ahlakına, **Cogito**, Sayı 70-71, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.335.

¹⁵¹ Foucault, Cinselliğin Tarihi, s.96.

¹⁵² Utku Özmakas, İktidardan Biyoiktidara, **Cogito**, Sayı 70-71, s.65.

iktidar, yaşamı öldürmeye veya ölmeye bırakmaya yatkın duruma gelebilir. Bu yüzden modern iktidar yaşatma iktidarı değil, yaşatmaya yatkın iktidardır.

Liberalizmin üretken bedenleri keşfi, ekonomik ve demografik plânlamalar, disiplinci ve uysal bedenden ziyade yönetilebilir nüfus öznesi gibi söylem ve pratikler, yeni yönetim sanatının biyopolitika vasıtasıyla keşfettiği fenomenlerdir. Bu yönetim taktikleri Foucault'nun "bedenlerin yönetimi ve yaşamın hesapçı bir şekilde işletilmesi"¹⁵³ dediği şeyle sonuçlanmıştır. Biyopolitika, yaşamın düzenleyici ilkesi olarak bedenleri çerçevelemiştir. Bunu da kapatmak ve hapsetmek yoluyla değil, ürettiği cinsellik söylemleri, iktidar hakikatleri ve bilgi-iktidar ilişkisi yoluyla başarmıştır. Biyopolitika bedeni düzenler, bu düzenlemeden yola çıkarak normallik eğrileri saptar ve beden politikasını bu normalleştirme çerçevesinde inşa eder. Biyopolitik iktidar sistemi bedenleri bir takım kurumlara kapatmaktan ziyade onları olmaya, işlemeye, dolaşmaya bırakır, olmaya bırakır çünkü artık ilgilendiği tek tek uysal bedenler değil, uysal bedenlerden oluşan nüfustur. Bireyin bedeniyle ilgilendiği temel nokta da nüfustan yola çıkarak oluşturduğu cinsel normalleştirme düzenidir. Nüfusun biyopolitikasını ve yönetimselliğin temel hedefi olarak nüfusun anlamı budur: bedenleri cinsel bireyselleştirme taktikleri, nüfus düzeyinde plânlama ve bedenleri ve nüfusları ekonomi-politik ilkelere göre bilgi-iktidar düzenine tâbi tutma.

2. Baskın Bilgi Biçimi: Ekonomi Politik

Öncelikle ifade edilmelidir ki, yönetimselliğin baskın bilgi biçimi olarak ekonomi politiğin anlamı yönetimselliğin belli bir epistemolojik barajı aşarak bilimselleşmesi değildir. Ekonomi politik, yönetime sunduğu araçlarla, özellikle de doğrulama sahası olan piyasa aracılığıyla yönetimselliğin teorik hakikat alanını inşa etmektedir. Bunun anlamı şudur: Gerek iktisadi olsun gerekse de gayri-iktisadi, toplumsal uzamdaki tutum ve davranış alanlarına ekonomik rasyonalite ile bakmak ve bu alanları ekonomik analize tâbi tutmak. Gerek pastoralik gerekse de onun krizinden türeyen devlet aklı ve yönetimselliğin temel amaçları yönetimin icrası için bir tür akılsallık inşa etmek ve bu yolla yönetimi kendi selameti adına kısıtlamaktır.

¹⁵³ Foucault, Cinselliğin Tarihi, s.99.

Foucault 10 Ocak 1979 dersini İngiliz Whig Partisi Başkanı Walpole'un ilginç bir sözüyle başlatır: "Uslu durana dokunmamak lazım."¹⁵⁴ XVIII. yüzyıla gelindiğinde devlet aklının temel sorunsalı, asgari yönetim icrasının nasıl sağlanacağı idi. Devlet aklının düzenlenme ilkesi olarak *tutumlu yönetim* fikri, bu sorunsalın cevabıydı.¹⁵⁵ Dolayısıyla İngiliz devlet adamı "uslu durana dokunmayalım" derken fazla yönetmemekten bahsetmektedir. Yeni yönetim sanatına kendisini kısıtlama, asgari yönetimi sağlama yollarını sunacak olan şey ise -Foucault'ya göre- *ekonomi politiktir*. XVIII. yüzyılda *ekonomi* de *ekonomi politik* de bugünkü iktisadi anlamından ibaret değildi. Örneğin Jean-Jacques Rousseau *Ekonomi Politik*'te hem ekonomiyi hem de ekonomi politiği, yönetim organının bir aracı ve etimolojik olarak da "siyasal iktidarın örgütlenişi, paylaşımı ve genel iradeye uygun *kamusal ekonomi* uyarınca yönetmek" anlamlarında kullanılmaktadır. Rousseau'da ekonomi sözcüğü geniş anlamıyla "toplum veya devlet idaresi" anlamında kullanılır.¹⁵⁶ Aynı şekilde Adam Smith de Ulusların Zenginliği'nde ekonomi politiğin başlıca iki amacı olduğunu ifade eder.¹⁵⁷ Birincisi; halk için bol miktarda gelir veya geçim imkanı sağlamak, daha doğrusu bunu sağlamalarını mümkün kılmak¹⁵⁸ ve ikincisi; iktidara kamu hizmetlerini yürütmesini sağlayacak gelirler temin etmek. Smith için ekonomi politik, ziyadesiyle merkantil bir zenginleşme aracıdır, politika yapmayı sağlayacak bir merkantil yatınlıktır bu zenginleşme. Ayrıca XVIII. yüzyılın önde gelen ekonomi-politikçilerinin -Jeremy Bentham, Adam Smith, David Ricardo, Rousseau- aynı zamanda devlet adamı veya hukukçu olmaları tesadüf değildir.¹⁵⁹ Politika, devlet ve toplum yönetimi, ekonomiden ayrı düşünülebilecek *alanlar* değildirler.

¹⁵⁴ "Quieta non movere" Walpole'den alıntılan Foucault, Bkz. Foucault, Biyopolitikanın Doğuşu, s.3.

¹⁵⁵ Foucault, Biyopolitikanın Doğuşu, s.25. Ancak aynı eserin 26. sayfasında Foucault, söz konusu yönetimi şöyle tarif ediyor: Kendisine tutumlu dediği ve öyle de gördüğü halde aşırıya kaçan bir yönetim türü. Efe Baştürk, yeni yönetim sanatıyla birlikte iktidarda yaşanan bu dönüşümün temelinde "nasıl yönetilmeli" sorusu olduğunu Foucault'ya referansla hatırlatır. Bkz. Efe Baştürk, "Michel Foucault'da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik, Güvenlik", **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 14, 2012, s.67.

¹⁵⁶ Çevirmen notu, içinde Jean-Jacques Rousseau, **Ekonomi Politik**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s.15.

¹⁵⁷ Ayrıntılı olarak bkz. Adam Smith, Ulusların Zenginliği, Cilt 2, Yeni Alan Yayıncılık, İstanbul, 2002.

¹⁵⁸ Liberalizm ve liberal ekonomi-politik doğrudan ne özgürlük sağlar ne de ekmek, bunları edinmek için gerekli imkanlar sağlar sadece. Foucault'nun da işaret ettiği gibi: Liberalizm "özgür ol" demez, "seni özgür kılanı senin için üreteceğim" der. Bkz. Foucault, Biyopolitikanın Doğuşu, ss.54-55.

¹⁵⁹ "1821'de kurulan Londra Politik İktisat Kulübü'nün 108 üyesinden 52'si parlamento üyesiydi. (...) İngiliz Klasik Okulu 'Politik İktisat' diye tanımlanırken bir nedeni de çoğunluğun politika içinde

Yönetimselliğin bilgi rejimi olarak liberal ekonomi politiğin, yönetimin icrası için üç temel işlevi vardır:¹⁶⁰ Yönetimi içten kısıtlar, piyasa aracılığıyla hakikat üretir ve son olarak da söz konusu piyasanın ihtiyaçlarını –insan, pazar, pazar kuralları vb.- özgürleştirici önlemleri üretir.

Nasıl oldu da ekonomi politik bir anda devlet aklı tarafından çağrıldı ve onu kısıtlama ilkesini oluşturdu sorusunu Michel Foucault şöyle cevaplamaktadır: Ekonomi politik bunu; devlet aklının devamı olması, devlet aklına içsel olarak, devlet aklının yönetim için çizdiği hedeflerin içine doğmuş olması, tamamen yönetim pratiklerine odaklanmış olması ve yönetimin bir doğaya sahip olmasından yola çıkarak yönetim eylemlerinin ancak ve ancak bu *doğaya* uyum sağlayarak varlık gösterebileceklerini bize göstermiş olması hasebiyle mümkün kılmıştır.¹⁶¹ Bu son madde -yönetimin bir doğasının olması- Foucault’nun yeni yönetim sanatını liberalizm üzerinden tartışarak onu liberal yönetisellik/liberal yönetim sanatı olarak adlandırmasının temel sebebidir. Çünkü yönetimin bir doğasının olmasının anlamı, yönetimin icra edeceği eylemlerin, bu doğaya uygun olup olmamasından hareketle, temel kıstasının meşruluk veya gayrimeşruluk değil, “başarı ve başarısızlık” olmasıdır.¹⁶² Yönetim eylemlerinin icrasında başarı ve başarısızlık, başka bir ifadeyle fayda sorunu, meşruluğun yerini almaktadır. Yönetim eyleminin kıstası olarak fayda ölçütü, yönetime yeni bir hesap türü sunmuştur, bu hesap türü, Foucault’ya göre, *liberalizm* denilen şeydir. Ekonomik bir sitemden ziyade politik bir ideoloji, bir yönetim aracı ve teknolojisi olması anlamında liberalizm. Liberal ekonomi-politik aracılığıyla yönetim sanatına, kendini kısıtlama (Yönetimi icra ederken hangi noktada aşırıya kaçıyorum?) ve hakikat meselesi (İyi bir yönetim icra etmemi sağlayacak *doğru* şey nedir?) dahil olmaktadır. Michel Foucault, bu her iki sorunun cevabını verecek olan alanın *piyasa* olduğunu ifade ederr: “Yönetimin icrası ve hakikat rejimi arasındaki bağlılığın ilkesini oluşturan hakikat mekânı tabii ki ekonomistlerin kafasının içi değil, piyasadır.”¹⁶³

olmasıydı.” Gülten Kazgan, Önsöz içinde, David Ricardo, **Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin Temel İlkeleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.viii, dipnot 1.

¹⁶⁰ Daha ayrıntılı olarak bkz. Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu ve Güvenlik*, Toprak, Nüfus dersleri.

¹⁶¹ Ayrıntılı olarak bkz. Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*, 10 Ocak 1979 dersi.

¹⁶² Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*, s.17.

¹⁶³ Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*, s.27.

Piyasa öyle bir alandır ki, hükümetlerin politikalarını, devletlerin güç dengesini, bu dengeyi sağlayan para standardını, kısaca liberal sistemin temel bileşenlerini son tahlilde belirleyen alandır.¹⁶⁴ Çünkü liberal ekonomi-politik, toplumun temel işlevlerinden olan siyasal ve ekonomik işlevlerin, bu işlevleri yönlendiren eylem ve davranışların çıkarlar ve fayda sistemine dayandığını keşfetmişti. Efe Baştürk de liberal yönetimselliği tartıştığı makalesinde¹⁶⁵ piyasanın söylem yoluyla yeni bir akılsallık inşa ettiğini ve bu yeni akılsallığın, iktidara, yaşamın biyopolitik çerçevede ele alınması ve özne ve iktidar arasındaki ilişkiyi yeniden şekillendirmesini sağlayan bir hakikat yasası sunduğunu ifade eder.

Foucault piyasadaki fiyat mekanizmalarından yola çıkarak, piyasanın nasıl olur da yönetim için bir hakikat alanı inşa edebileceğini cevaplamaktadır.¹⁶⁶

Temel iktisat bilgisinde piyasa, satıcının ve alıcının, arz ve talebin karşılaştığı alandır. Bu alanın kuralları öyle inşa edilmeli ki her iki tarafı da tatmin edebilsin. Fiyatlar; çıkarları için orada bulunan her iki tarafı da zarara uğratmayacak şekilde ayarlanmalıdır. Ne satıcı o ürünü, onun için harcadığı emek ve sermaye maliyetinin altında satmaya zorlanmalı, ne de alıcı, ihtiyacı olan o ürünü almak için zenginliğinden göze çarpacek bir azalmaya yol açacak bir bedel ödemeli. Fiyat adil olmalı. Adil fiyat teorisi, Foucault'ya göre, piyasanın “dağıtıcı adalet sahası” olarak işlemesine sebep oluyordu.¹⁶⁷

Ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında (bu dönem aynı zamanda *doğanın egemenliği* anlamına gelen fizyokrasinin ve Quesnay öncülüğünde Fizyokrat Okul'un Fransa'da kurulduğu dönemdir) bir değişim olur ve adil fiyat yerini doğal fiyat, doğru fiyat, normal fiyat gibi yeni ve başka bir ilkeyle belirlenen fiyat ilkelerine bırakır. Piyasanın işlevi bundan böyle alım ve satım arasında denge sağlayacak hukuki hakemlik değildir. Piyasa, fiyatları ve şeyleri doğal düzenine bırakmıştır artık. Piyasa, şeyleri olmaya, yapmaya ve geçmeye bırakmıştır artık. Tam bu noktada Foucault, yönetim pratiğine ve onun düşünümüne dair ilginç bir şeyi

¹⁶⁴ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için özellikle bkz. Polanyi, Büyük Dönüşüm, s.57-70 arasındaki bölüm.

¹⁶⁵ Efe Baştürk, “Michel Foucault'da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik, Güvenlik”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 14, 2012, s.65-78.

¹⁶⁶ Ayrıntılı olarak bkz. Foucault, Biyopolitikanın Doğuşu 17 Ocak 1979 dersi.

¹⁶⁷ Foucault, Biyopolitikanın Doğuşu, s.27.

keşfeder: Şeylerin doğal düzenine uyduğu sürece fiyatlar doğru ve doğal seyrine ulaşıyorsa, burada yönetim partiği için de bir hakikat referansı bulunabilir;

“Başka bir deyişle, yönetimin faaliyetini, icraatlarını, uygulamaya koyduğu araçları incelediğimizde, yönetim pratiğinin doğrulanmasını ya da yalanlanmasını mümkün kılan şey, piyasanın doğal mekanizması ve doğal fiyatların ortaya çıkmasıdır. Alışveriş aracılığıyla üretim, ihtiyaç, arz, talep, değer, fiyat, vs. gibi faktörleri birbirine bağlayan piyasa, bu bağlamda bir doğrulama alanı, yani yönetim pratiğinin doğrulandığı ya da yalanlandığı bir mekân yaratmış oluyor.”¹⁶⁸

Doğrulama alanı olarak piyasanın anlamı, piyasa aracılığıyla yönetim icrasına hakikatin dahil olmasıdır. Peki bu nasıl bir hakikat rejimidir? Burada, güvenlik düzeneklerinin, yani liberal yönetimselliğin normalleştirme rejimi gerekli cevabı verebilir.

Panoptik gözetleme ve kapatma kurumları üzerinden işleyen disiplinci iktidar ve uysal beden deneyiminde söz konusu olan şey, bireylerin sürekli gözetimi, denetimi, sınıflandırılması, hiyerarşiye sokulması ve böylece iktidarı içselleştirerek özneleştirilmeleriydi. Disiplinci gözetimin amacı; “Acaba -suçlu, deli, çocuk, işçi, hasta- özneler *gerektiği* gibi davranıyorlar mı? Acaba benim çizdiğim sınırlarda hareket ediyorlar mı?” diye kontrol etmektir. Disiplinci iktidar, öznelerinin, sınırlarında hareket etmesini istediği bir norm oluşturur ve bu normdan yola çıkarak onların deneyimlerini, kimliklerini ve hareket alanlarını inşa eder. Kısacası disiplinci iktidarın hakikat sistemi, “normlamadır.”¹⁶⁹ Ancak güvenlik düzeneklerinin norm ve normalle olan ilişkisi biraz daha farklıdır. Şüphesiz bu farklılık, liberalizmin şeyleri “doğaları düzeyinde veya fiili gerçeklikleri düzeyinde” ele alma yönteminden kaynaklanmaktadır.¹⁷⁰ Gelip varılan nokta *laissez faire, laissez passer* ilkesidir. “İnsanları yapmaya bırakmak, şeyleri kendi hallerine bırakmak, kendi yollarına bırakmak, bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler, bunun anlamı esas ve temel olarak gerçekliğin gelişmesini ve kendi yolunda gelişmesini, gerçekliğin kendi yasaları, mekanizmaları ve ilkeleri uyarınca kendi yatağında akmasını sağlamaktır.”¹⁷¹

¹⁶⁸ Foucault, Biyopolitikanın Doğuşu, s.29.

¹⁶⁹ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.51.

¹⁷⁰ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.46.

¹⁷¹ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.47.

Güvenlik düzenekleri ne yasal bir norm inşa eder ne de öznelere “şunu yapmayacaksın, bu sınırı geçmeyeceksin” dediği kesin hareket sınırları inşa eder. Peki güvenlik düzenekleri nasıl *normalleştirir* ve yönetim icrasının hakikatini hangi yolla inşa eder? Disiplinci denetlemenin tersine, yani inşa edilmiş bir normdan yola çıkarak normali saptamak yerine, güvenlik düzenekleri *normal* olandan yola çıkarak farklı *normallik dağılımları* saptar ve normu da bu dağılım çizgilerinden biri olarak varsayar. Güvenlik düzenekleri bir olguyu ele alırken fayda, risk ve kriz analizleri çerçevesinde ele alır. Bu uygulamalar, sabitlenmiş bir normdan tamamen farklı tekniklerdir. İktidarın müdahale edebileceği, sınırlarını çizebileceği alanlar değildir. Ancak ve ancak kendi gerçekliği ve doğası çerçevesinde ele alınabilecek bu üç kavramdan yola çıkarak iktidar, öznelere ve eylem alanları için bir ortalama saptar. Güvenlik düzeneklerine göre yönetim pratiğinin hakikati bu ortalama ve yönetim icrasının doğrulanmasını ve yanlışlanmasını belirleyen bu optimal sınırdır. Bu çok ilginç bir hakikat rejimidir.

Bu rejimde iktidarın suç ve suçluya mücadele yöntemi hükümlerlik iktidarı ve disiplinci iktidarın yöntemlerinden tamamen farklı olacaktır: Hükümlerlik, öncelikle suçu krala/egemene karşı işlenmiş bir cürüm olarak kavırıyordu ve bu yüzden suçun karşılığı olan ceza, hükümlerinin yaşam üzerindeki iktidarı ile ilişkilendiriliyordu. Dolayısıyla suçlu, yaşamı pahasına cezalandırılmalıydı. Bu cezalandırma, suçlu bedeninin aciziyetiyle kralın bedeninin azameti arasındaki ilişkisel bir seramonyeydi. Suçlu beden azap çektikçe kralın iktidarı perçinleniyordu. Disiplinci iktidar suç olgusuna daha farklı yaklaştı: Öncelikle kurumlar oluşturdu ve suçluyu bu kurumlara kapatarak ıslah edebileceğini ve böylece suçu tamamen, kaynağında bitirebileceğini hesaplamıştı. Ancak güvenlik düzenekleri her iki iktidar biçiminden farklı bir taktik izlemektedir. Güvenlik düzenekleri suçu, birbirinden bağımsız olayların parçası olarak ele alır, suç ne sadece iktidara karşı isyandır ne de topluma karşı işlenmiş bir şey, her ikisi de olabilir ancak onun ilgilendiği bu değildir. İkincisi, güvenlik düzenekleri, suçu, bir takım hesaplara dahil eder ve onun asıl ilgi alanı da budur. Güvenlik düzeneklerinin suçu tamamen bitirmek, ortadan kaldırmak gibi bir amacı yoktur. Belli seviyede suçların işlenmesine cevaz verir , suçu ve suçluyu taktiksel öge olarak ele alır, suçlu zamanın birinde onun işine

yarayacaktır.¹⁷² Güvenlik düzeneklerinde suçun da suçluğun da kabul edilebilir, normalleşmiş bir sınırı vardır ve bu sınır öznelere diğer eylem alanları için de geçerlidir.

Liberalizmin yönetim icrasını yeni bir akılsallıkla sınırlandırma girişimi, iyi yönetim ve adil yönetim gibi etik kaygılardan kaynaklanmaz. Yönetimin sınırlandırılması, yaşamı zenginleştirecek olan piyasa ilişkilerini tehdit ettiği için doğru olan şeydir.¹⁷³ O halde yönetimin sınırlandırılma ilkesi bundan böyle hukuk ilkelerinden veya yasal düzenlemelerden değil, yönetimin hangi eyleminin doğru hangi eyleminin yanlış sayılacağından hareket eden bir hakikat ekonomisinden kaynaklanacaktır. Piyasadan kaynaklanan bu doğru-yanlış oyunu (hakikat rejimi) yönetimin yetki alanını da böylece çizmektedir: “Yönetimin yetki alanının sınırı, yönetim müdahalesinin faydasının sınırlarına göre çizilecektir. Yönetime her an, icraatının her aşamasında, eski ya da yeni kurumuna dair şu sorular sorulacak: Bu faydalı mı? Niçin faydalı? Hangi sınırlar dahilinde faydalı? Hangi noktadan itibaren zararlı olabilir?”¹⁷⁴

Liberal yönetimselliğin sınırları, “belirli hedeflere erişmek istendiğinde kendini dayatan fiili sınırlar” vasıtasıyla çizilecektir.¹⁷⁵ Böylece ekonomi politik, piyasa aracılığıyla, fayda ilkesini yönetim sanatını olumlayan bir ilke olarak inşa eder.

Dardot ve Laval faydacı yönetim pratiğini çıkarlarla birlikte, çıkarlar üzerine ve çıkarlar için bir yönetim olarak tanımlamaktadırlar. Yazarlara göre liberal yönetimselliğin işleyeceği malzeme de -kamusaldan ziyade özel olan- bu çıkarlar sistemidir.

¹⁷² “Suça eğimlilik ekonomik olarak faydalıdır. (...) Herkes bilmektedir ki fahişelik Avrupa’nın bütün ülkelerinde (...) mesleği pezevenklik olarak adlandırılan ve hepsi de eski birer suça eğilimli olan kişilerin denetimindedir, bunların işlevleri cinsel zevkten elde edilen karların otelcilik gibi iktisadi dolaşımlara ve banka hesaplarına yönelmektedir.” Foucault, *Özne ve İktidar*, s.155

¹⁷³ Efe Baştürk, Efe Baştürk, “Michel Foucault’da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik, Güvenlik”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 14, s.73.

¹⁷⁴ Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*, s.37.

¹⁷⁵ Dardot & Laval, *Dünyanın Yeni Aklı*, s.89. Söz konusu fiili sınırlar elbet de, piyasadaki tüm diğer şeyler gibi, muğlak bir içeriğe sahiptir. Örneğin; piyasada özgürlüğün fiili sınırı nedir? Kamu yararı kimin yararınadır? Bu yararın sınır ilkesi nedir? vb. sorulara yönetimin verebileceği net cevaplar yoktur. Zaten yönetimin bu tip sorulara net cevaplar vermek gibi bir derdi de yoktur, çünkü liberal yönetimsellikte muğlaklık, en az tehlikelilik kadar faydalıdır.

“(…) özel çıkarlar yönetsel faaliyetin sınırlarını oluşturuyorlarsa, bu çıkarlar aynı zamanda yönetimin işlemesi gereken malzemedir, yönetimin oyunun kurallarını bozmadan bu malzemeye müdahale etmesi gerekir.”¹⁷⁶

3. Temel Teknik Aracı: Güvenlik Düzenekleri

Kuruluşu itibariyle hapishanenin amacı, suçluları yeniden eğitmek, onları ıslah etmek ve onları uysal bedenlere dönüştürmektir. Ancak sonuç bu amacın zıttıydı. Hapishane, suçluları ıslah edip uysallaştıracak yerde, gitgide daha çok suçlu ve suça eğilimli birey üreten bir kurum olup çıktı. İşlevindeki bu başarısızlığa rağmen hapishaneler kapatılmadı, aksine sayıları gitgide çoğaldı ve hatta kimi zaman seçim meydanlarında seçim vaadi olarak yeni ve modern hapishanelerin açılacağı dahi söylenegeldi.¹⁷⁷ İktidarlar, giderek daha fazla suça eğilimli üreten hapishanelerin bu işlevinden faydalandılar.

“Suça eğilimli olmanın ekonomik-siyasi yararlılığını ortaya koyabiliriz: Öncelikle ne kadar çok suça eğilimli insan olursa o kadar çok suç olacaktır; ne kadar çok suç olursa halk arasında korku o kadar artacak, polisiye kontrol sistemi o kadar kabul görür ve hatta arzulanan olacaktır.”¹⁷⁸

İktidar, hem ekonomi-politik bir araç hem de toplumsal denetim aracı olarak suçu ve suça eğilimliliği yönetilebilir süreçler olarak kavramaktadır. Bu tür bir kavrayış, yeni bir iktidar teknolojisinin de habercisidir: Öznenin eylemlerini yasa aracılığıyla yasaklayan hukuki hükümlerden ve uysal bedenler üreten disiplinci iktidardan farklı olan bu yeni teknolojinin adı *güvenlik düzenekleridir*.

Güvenlik düzenekleri yönetselliği yönetsellik yapan, yönetim mefhumunun tam olarak ne olduğunu anlamamızı sağlayan ancak tanımlanması en zor araçlarından biridir. Bu zorluk iki sebepten kaynaklanmaktadır. Birinci sebep Foucault’nun, tanıdığımız ve bildiğimiz bir kavramı ele alırken onu geleneksel anlamından soyutlayıp kendi epistemesi dahilinde tanımlamasından kaynaklanır. Nasıl ki *hakikat* kavramı Foucault için geleneksel anlamından farklı bir içeriğe

¹⁷⁶ Dardot & Laval, *Dünyanın Yeni Aklı*, s.98.

¹⁷⁷ Dönemin Başbakan’ı R.T. Erdoğan, 12 Eylül 2010 referandumu için düzenlenen Diyarbakır mitinginde 12 Eylül 1980 darbesinin hafızalarından biri olan Diyarbakır Cezaevi’ni kapatıp yeni ve modern bir cezaevi yaptıracaklarının sözünü verdi. Bkz. *Hürriyet*, **Diyarbakır Cezaevi’ni Yıkacağız**, <http://www.hurriyet.com.tr/diyarbakir-cezaevi-ni-yikacagiz-15707668> 18.04.2017, saat 12:54’te erişildi.

¹⁷⁸ Foucault, *Özne ve İktidar*, s.154.

sahipse, aynı şekilde güvenlik düzeneğindeki *güvenlik* kavramı da normal anlamının dışındaki bir tanımlamaya sahiptir. Güvenlik denilince çoğumuzun aklına ilk gelenin polisiye ve askeri önlemler ve araçlar olduğu aşikârdır. Ancak birazdan tanımlanacağı üzere güvenlik düzenekleri bu disiplinci anlamından farklı bir şekilde kullanılmaktadır. Güvenlik düzeneklerini tanımlamanın ikinci zorluğu, Foucault'nun bu düzenekleri ne olduklarından ziyade ne olmadıklarını tartışmasından kaynaklanır. Foucault güvenlik düzeneklerini tam ve kesin olarak tanımlamaktan kaçınır ve onları disiplinci iktidar ve hükümlanlık ile karşılaştırarak ele almaktadır. Foucault “Güvenlikten ne anlamak gerek?”¹⁷⁹ sorusunu sorduktan sonraki üç seminerde -11 Ocak, 18 Ocak ve 25 Ocak 1978 dersleri- güvenlik düzeneklerini hırsızlığın cezalandırılması, şehir düzenlemesi, tahıllardaki azlık sorunu ve çiçek hastalığı gibi fenomenlere her üç iktidar teknolojisinin (güvenlik, disiplin ve hükümlanlık) yaklaşım tarzlarını, onların olaya, mekâna ve olguya yaklaşım teknolojilerini karşılaştırarak tanımlamaktadır.

Hükümlanlık hırsızlık formuna bir dizi yasa, yasaklama ve şiddetli cezalandırma teknikleri ile cevap verecektir. Örneğin hırsızlık yapanın sürgün edilmesi veya ilksel İslam hukukunda elinin kesilmesi vb. Disiplin hırsızlık gibi bir suça bir takım kapatma teknikleri, ıslah ve uysallaştırma dispozitifleri ile cevap verecektir. Bu her iki iktidar teknolojisi de hırsızlıkla mücadele edecektir, ta ki onun kökünü kazıyana dek. Güvenlik düzeneklerinin ise hırsızlık gibi bir suçu (veya herhangi bir suçu, uyuşturucu ve silah ticaretini) bitirmek gibi bir amacı yoktur. Güvenlik düzenekleri hırsızlık *gerçeğini* bir dizi istatistiksel öngörü, matematiksel ve mali hesaplar ve bir de bazı siyasi stratejiler dahilinde ele alacaktır. Güvenlik düzeneklerinin hırsızlık karşısında soracağı temel sorular şunlar olacaktır:¹⁸⁰ Hırsızlık piyasasında olup biten nedir? Hırsızlık gibi bir suçun işlenme sıklığı nedir? En çok hangi bölgede işlenir, yaşa ve cinsiyete göre işlenme dağılımı nedir? Hangi tür hırsızlığa izin verilmeli, hangilerinin işlenmesi engellenmelidir? Hırsızlıkla mücadelenin maliyeti nedir, onunla mücadele etmeye değer mi? Güvenlik düzenekleri hırsızlığı (ve daha bir çok şeyi) yönetilebilir bir olgu olarak kavramaktadır. Güvenlik düzenekleri gibi bir iktidar teknolojisinin amacı olaya ve

¹⁷⁹ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus,, s.6.

¹⁸⁰ Neoliberal sistemin suç ve ceza olgularını fayda ve işlevsellik hesabı üzerinden ele aldığına değinen bir analiz için bkz. Foucault, Biyopolitikanın Doğuşu, 21 Mart 1979 dersi .

olguya “hükmetmek değil, risk ve anomalilerden beslenmektir.”¹⁸¹ Burada söz konusu olan şey, hırsızlığı olmaya bırakmaktır. Bununla hırsızlık yapılmasına tamamen izin verildiği ve ona göz yumulduğu kastedilmemektedir. Güvenlik düzenekleri hırsızlığı olmaya bırakıyorken zaten optimal bir hırsızlık eğrisi çizmiştir, olabilecek, yapılabilecek hırsızlıkları zaten önceden tahmin etmiş hatta örtük olarak regüle etmiştir. Elbet de güvenlik düzeneklerinde de suçla mücadele etmek için bir takım yasal ve cezai düzenleme mevcuttur. Ancak; “(...) burada söz konusu olan insanlara bir yasayı dayatmak değil, şeyleri düzenlemektir, yasadan çok taktiklerden faydalanmak, ya da yasaları mümkün olduğu kadar taktik olarak kullanmaktır, şu ya da bu sayıda amaca ulaşmak için belli sayıda araçtan yararlanmaktır.”¹⁸²

Her üç iktidar tipi şehir plânlamasına yaklaşımları konusunda da karşılaştırılabilir. Antik bir şehir devletini ve surlarla çevrelenmiş ortaçağ kentini, hükümrânlığın kurulduğu kenti tanımlayan en başat özelliği *başkent* birimine dayanıyor olmasıydı. Başkent biriminin oluşturulmasındaki temel kaygı şehrin güvenliği idi. Antik Roma ve Yunan kenti, genellikle kent savunması için “avantaj sağlayan engebeli kayalıklara” ve hakim tepelere kurulurdu.¹⁸³ Eğer kent bölgesinde bu avantajı sağlayacak topografya yoksa, kenti koruyacak surlar ve setler inşa edilirdi. Ayrıca Mumford Ortaçağ kentinin güvenlik kaygısı (bildiğimiz anlamıyla güvenlik, emniyet) güdülerek tasarlandığını gösteren şöyle bir saptamada bulunur:

“Surların psikolojik önemi unutulmamalı. Gün batımında kale hendeğinin üstündeki köprü çekilip kent kapıları kilitlendikten sonra kent dış dünyadan tamamen yalıtılmış olurdu. (...) ortaçağ topluluğunda sur, ölümcül bir yalıtılmışlık duygusunun gelişmesine neden olmuştur.”¹⁸⁴

Ancak XV. yüzyıla gelindiğinde silah teknolojisinde gelişmelerle beraber, surların da aşılabileceği görüldü. Ayrıca -bu Mumford’un yorumudur- eski savunma biçimi olan hakim tepelere ya da ya da bir kayalık üzerine kurulmuş olması da

¹⁸¹ Zeynep Gambetti, Ohal ya da 21. Yüzyılda Hukuk ve Şiddet, **Felsefelogos Dergisi**, Sayı 63, 2016, s.83.

¹⁸² Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*, s.89.

¹⁸³ Lewis Mumford, **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, s.370. Ayrıca ifade etmek gerekir ki sur sadece can güvenliği gözetilerek oluşturulmuş bir yapı değildir. Nihayetinde Çin Seddi’nin sadece askeri akınlara engellediğini ifade etmek hatalı olacaktır. Sedd aynı zamanda ticari bir koruma da sağlıyordu, ekonomiyi dış dünyadan yalıtın bir işlevi de vardı.

¹⁸⁴ Mumford, *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği*, s.373.

Ortaçağ kentini açık hedef haline getiriyordu. Ancak Mumford, güvenlik kaygısı taşıyan ortaçağ kentini, diğer bir deyişle feodal kenti yıkan şeyin barut olduğunu ifade eden söze itibar etmememiz konusunda da bizi uyarır.¹⁸⁵ Ortaçağ kenti ile XVII. yüzyıl kenti arasındaki geçiş diliminde bulunan Rönesans ile birlikte kent, artık mimari bir mekân olarak algılanmaya başlandı. Kentin caddeleri ve meydanları dönüşüyor ve çeşitli yerlere çeşmeler ve yeni merkezi meydanlar, kimi zaman da yeni pazar yerleri kuruluyordu. Ancak bu dönüşümlerin sadece estetik kaygı taşıdığı da düşünülmemelidir. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında Paris’te yaşanan dönüşüm, tamamen disiplin ve ıslah kaygısı güden bir seyir izlemiştir. Paris’te çoğu Ortaçağ dokusunu dönüştüren, dar sokakları genişletip onları meydanlara ve geniş bulvarlara bağlayan Eugene Haussmann’ın kent plânlamasını özellikle hatırlatmak gerekiyor. Bu dönüşüm, estetik kaygılardan uzak, tamamen politik kaygılarla oluşturulan bir dönüşümdür. Ayrıca bu dönemin kent mekânında bir takım bürokratik kurumlar, okul, hastane, fabrika, hapisane gibi disiplin kurumları da görülmeye başlanmıştır. Foucault’ya göre disiplin, geniş anlamda bina etme, inşa etme üzerine kuruludur. Dolayısıyla bu dönem kent plânlamasında söz konusu olan şey mimari dispozitifdir. Ticaret ağının genişlemesi ile birlikte minimal bir devlet örgütlenmesi ve disiplinci mimariye sahip bu kent anlayışı çözüldü. Mumford bu geçişi “pazar yerinden piyasa ekonomisine” olarak adlandırır.¹⁸⁶ Yeni kent ve *ortam (milieu)* tasarımı artık piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına, iç ve dış ticaretin düzenlenmesine ve serbest bırakılmasına, malların ve nüfusların dolaşımına, nüfusların sağlığına ve hijyenine öncelik veren dönüşümler içermeliydi. Daha önce de değinildiği üzere *ortam* tasarımı bir güvenlik düzeneğidir ve güvenlik düzeneklerindeki *normalleştirme* pratiğinin en temel örneklerinden biridir. Nasıl ki güvenlik düzeneği bir olguyu -örneğin hırsızlığı- daha ortaya çıkmadan evvel bir olasılık hesabına tâbi tutup onun için optimallik eğrisi çiziyorsa, aynı şekilde “güvenlik düzenekleri ortam kavramı daha oluşmadan ve yalıtılmadan evvel bir ortam üzerinde çalışır, onu üretir ve düzenler.”¹⁸⁷ Vigne de Vigny’nin Nantes¹⁸⁸ şehri için yaptığı plânlama tam da bu kaygıları taşıyan bir plânlamadır. Foucault’ya göre bu plân hijyen, şehrin iç ve dış

¹⁸⁵ Mumford, Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği, s.422.

¹⁸⁶ Mumford, Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği, s.499.

¹⁸⁷ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.23.

¹⁸⁸ Ayrıntılı olarak bkz. Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.19-21.

pazarını, malların dolaşımı, Nantes’ın Paris ve diğer kentlerde bağlantı arterlerini ve en önemlisi de malların ve insanların dolaşımını kötü dolaşımdan, yani kente girip çıkan “dilenci, gezgin, suçlu, hırsız, katil vb. oynak unsurlardan oluşan nüfus akışından” koruyan bir gözetleme tekniği içeriyordu.¹⁸⁹ Bu gözetlemenin amacı kötü dolaşımı bitirmek değildir. Bu, güvenlik düzeneği ile disiplinci mimari arasındaki temel farktır. Disiplinci mimari kötü dolaşımı, yani güvenlik düzenekleri açısından hiçbir zaman tam olarak bitirilemeyecek bir olasılığı tamamen ortadan kaldırmayı amaçlar. Oysa Foucault Nantes plânında temel amacın “iyi ve kötü dolaşım arasında bir paylaşım yapmak ve iyi dolaşımı arttırıp kötü dolaşımı aşağı çekmek” olduğunu ifade eder.¹⁹⁰ Buradaki amaç ortaçağ kentindeki gibi surlarla çevrelenmiş bir izolasyon da değildir. Amaç olasılık hesapları üzerinden verili alanların -örneğin kıyı, nehir, sokak, köprü- dönüştürülmesiyle şehrin yeniden düzenlenmesidir. Her üç iktidar teknolojisinin kent ve ortam tasarımını Foucault şöyle özetliyor:

“Hükümlerlik, hükümetin merkezine dair temel soruyu sorarak bir toprağı kapitalleştirir;¹⁹¹ disiplin bir mekânı inşa eder ve kendisine öğelerin hiyerarşik ve işlevsel dağılımı sorusunu sorar; güvenlik ise, dönüşebilir ve çok işlevli bir çerçevede düzenlenmeleri gereken olası öğeler ve olaylar dizisinden hareketle bir ortamı (*milieu*) oluşturmaya çalışır.”¹⁹²

Foucault son olarak çiçek hastalığı, cüsam ve veba salgınlarıyla mücadele üzerinden her üç iktidar teknolojisini karşılaştırır. Güvenlik düzenekleri bu konuda da tıpkı suçla mücadele pratiği ve ortam düzenlemesi gibi konularda diğer iki iktidar teknolojisinden tamamen farklı yöntemler izler. Örneğin XVIII. yüzyılın yaygın hastalıklarından olan çiçek hastalığı ile mücadele, ortaçağın yaygın hastalığı olan veba ile mücadeleden farklı bir pratiktir. Zira vebalı bireyleri kapatıp onları toplumdan yalıtın, karantinaya alan bir disiplinci sistem ile çiçek hastalığını nüfus düzeyinde ve istatistiki verilerden yola çıkarak ele alan, çiçek hastalarını hasta olmayanlardan yalıtınmak gibi bir yöntemi olmayan mücadele sistemi arasında çok ciddi akılsallaştırma farkları mevcuttur. XVIII. yüzyıl her anlamıyla devrimler ve akılsallaştırma çağıdır. Devrim salt politik bir içerik taşımıyordu, insanların düşünme şeklinde, olaylar ve olgulara yaklaşma şeklinde de devrim yapmak gerekiyordu.

¹⁸⁹ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus , s.20.

¹⁹⁰ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus , s.20.

¹⁹¹ Capital kelimesi İngilizce ve Fransızca’da hem sermaye hem de başkent anlamına gelir.

¹⁹² Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.22.

Böyle bir devrim sayesinde ki XVIII. yüzyılda her sekiz kişiden birinin çiçek hastası olduğu saptanabilmiş ve yine böyle bir devrim sayesinde ki Edward Jenner inek çiçeğinden aldığı örneği insan derisinin altına zerk ederek, çiçek virüsünü bir başka çiçek virüsü ile yenebileceğini görmüştür.¹⁹³ Bu tip bir akılsallığın politik alandaki yansıması şöyle olmuştur: ekonomi için belli bir büyüme oranı saptanmış olsun. Bu artış eğrisini bozacak büyük olaylar (yolsuzluk veya vergi kaçığı) başka tip önlemlerle (örneğin uyuşturucu veya silah ticareti veya dışardan gelen kaynağı belirsiz sıcak para akışı) dengelenmeye çalışılır. Amaç ne yolsuzluğu bitirmek ne de uyuşturucu ticaretini özendirmektir. Amaç saptanmış olan ekonomik büyüme eğrisini gerçekleştirmektir. Güvenlik düzeneğinin bu yaklaşımını Zeynep Gambetti şöyle açıklar:

“Güvenlik (...) herhangi bir toplumsal alandaki optimum işleyiş değerlerini belirleme ve bunları sürdürebilme tekniğidir. İzin dahilinde olan ile yasaklanan arasındaki ikili bölünmenin yerine güvenlik a) optimal sayılacak bir ortalama değer; b) kabul dahilinde olan bir dalgalanma veya standart sapma aralığı belirler. Diğer bir deyişle güvenlik, var olan toplumsal devinimler ve eğilimlerdeki ‘normallikleri’ ölçmeye bunları birbirlerine karşı oynamayı içerir.”¹⁹⁴

Güvenlik düzeneğini disiplin mekanizasından ayıran en önemli etken nesne meselesidir. Gerek suçla mücadele konusunda olsun, gerekse de ortam yönetimi ve salgın hastalıklara yaklaşımı konusunda olsun, güvenlik düzenekleri nüfus düzeyinde cereyan eder. Güvenlik düzeneklerinin nesnesi ne tamamen harcanabilir kul/tebaadır, ne de disiplindeki uysal bedendir. Onun nesnesi nüfustur. Güvenlik düzenekleri şehri, daha doğrusu biyolojik bir yaşam alanı, olarak *ortamı* inşa ederken nüfustan hareket eder, bu ortamdaki olasılık hesaplarını -suç verileri, ekonomik veriler, gelir dağılımları vb.- nüfusa dayanarak yapar. Özetle; nüfusu yönetilebilir kılan şey güvenlik düzenekleridir. Dolayısıyla güvenlik düzeneklerinin, üzerinde etkiye bulunacağı *nesne alanı* disiplinci iktidardaki kadar dar bir beden değildir. Bu genişlik dolayısıyla ki toplumsal uzamda güvenlik düzeneklerinin müdahale edemeyeceği ayrıntılar mevcuttur. Güvenlik düzeneklerinin eli her yere yetişmez ancak “istenen ya da istenmeyen şeylerin meydana geldiği noktayı yakalamaya yetecek kadar uzaktan

¹⁹³ Jenner’in bu yönteminin adı *vaccination* yani *çiçeklemedir*. Vacca Latince’de inek anlamına gelir. Bu bilgiyi BBC’nin hazırladığı Büyük Dünya Tarihi adlı belgeselin altıncı bölümünden edindik. Bkz. Dailymotion, **Büyük Dünya Tarihi**, http://www.dailymotion.com/video/x2u6w2q_belgesel-bbc-buyuk-dunya-tarihi-6_school, 05.01.2018.

¹⁹⁴ Zeynep Gambetti, Ohal ya da 21. Yüzyılda Hukuk ve Şiddet, Felsefelogos Dergisi, Sayı 63, s.82.

bakabilmektedir.”¹⁹⁵ Örneğin hava durumu tahminleri ve ithalat-ihracat verileri sayesinde tahıl piyasasının tamamına hakim olacak kadar geniş ve rasyonel bir bakış açısına sahiptir. Bir tarım bakanının, bir çiftçinin sorunlarına ve sorularına gerekli cevabı vermesini sağlayan da bu bilgi düzeneğidir.

Güvenlik düzeneklerindeki bir diğer fark ise; o, disiplinci iktidar ve hükümlerlik gibi herşeyi yasaklamaz, sansürlemez, daraltmaz, kapatmaz ve bir alana sıkıştırmaz. İktidarı sürekli olarak negatif bir şey olarak algılamamamızı sağlayan, sürekli değil bazen de “evet” diyebilen bir mekanizma olarak algılamamamızı sağlayan da güvenlik düzeneklerindeki pozitif iktidar etkileridir. Foucault’nun yönetsellik analizinin, devleti ve iktidarı baskıcı bir kurum olmanın ötesine taşıdığına değinen Johanna Oksala şöyle demektedir:

“devlet toplumsal bütün üzerinde sadece baskıcı, negatif iktidar kurmaz. Devlet, daha ziyade ‘yönetim’in var olma biçimlerinden biri olarak anlaşılmalıdır. [Devlet] on altıncı yüzyıldan beri gelişen yeni bir siyasi iktidar biçimi ve bu gelişme, yönetsel pratiklerin akıl yürütme biçiminde meydana gelen değişimleri yansıtır.”¹⁹⁶

İktidar sürekli “hayır” diyen ve kapatan bir mekanizma olsaydı, üzerinde etkide bulunacağı özne kalmayacaktı. Dolayısıyla onun, öznelere arzu ve taleplerine yaklaşımı dahi taktikselidir. Güvenlik düzeneklerinin, diğer adıyla yönetselliğin en özgün yanı, kesin sınırlar çizen yasalardan ziyade taktik ve stratejilere dayanmalarıdır. Güvenlik düzeneklerini özgün kılan bir diğer etken ise sınırsız bir bilgi ağına dayanıyor olmasıdır. Nüfuslar ve süreçler gibi devasa olguları ancak ve ancak devasa bir bilgi örgütlenmesi aracılığıyla yönetebilir iktidar. Devlet aklı bundan böyle kendi nüfusunun hareketleri konusunda büyük bir bilgi toplama ve üretme mantığını benimser.¹⁹⁷ Ancak yönetsellik konusu kavrandığında devlet aklınının kavranabileceği ifade edilirken söylenmek istenen, bu devasa yönetim düzeneği idi.

¹⁹⁵ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.46.

¹⁹⁶ Johanna Oksala, Devlet Şiddetinin Yönetimi: Foucault’da Siyasi İktidarın Yönetsellik Olarak Ele Alınması, **Cogito**, Sayı 70-71, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.169, dipnot 14.

¹⁹⁷ Ferhat Taylan, Önsöz: Strateji, Norm, Yönetim, içinde Michel Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.xxv.

Son Söz: Yönetimsellik ve Özne Meselesi

Yönetimselliğin pastoral idare tekniklerinden ve tutum isyanlarından nasıl doğduğuna etraflıca değindikten sonra, yönetimin öznesi ve nesnesinin kim olduğuna kısaca değinmek faydalı olabilir. Yönetmek, esas itibariyle insanların tutumları üzerinde tasarruf iktidarına sahip olmak demektir. Ancak başkalarının tutumları üzerinde söz sahibi olabilmenin ilksel koşulu kendini yönetebilmektir: “İnsan eğer kendisiyle ilgilenmiyorsa, başkalarını yönetemez, başkalarını iyi yönetemez, ayrıcalıklarını başkaları üzerinde siyasi eyleme, rasyonel eyleme dönüştüremez.”¹⁹⁸ O halde yönetimin icrası yalnızca politik anlamda hükümet etmek gibi dar bir kalıba sığmayacak kadar genişler ve özne ve iktidar arasındaki hukuki ilişkinin, yurttaş ve devlet ilişkisinin de ötesine uzanır. Yönetimsellik, “öznenin kendini yönetmesine eklemlenmiştir”¹⁹⁹ Bu, pastoral tekniklerle yakından ilişkili bir eklemlenmedir. Pastoral temada söz konusu olan şey, pastörün, bireyin en derin sırlarına dahi vakıf olmasıdır. Pastör bireyin ruhunu, bedenini, bu dünyadaki ve öbür dünyadaki selametini düzenleyen iktidardır İtiraf, günah çıkarma ve itaat hali, pastoral iktidarın temel teknik araçlarıydı. Kısacası; pastoral iktidar pratikleri bireyin öz-bilgisinden türetilmektedir. Yönetimsellik ise Hristiyan pastorallığın icadını daha da geliştirerek, özneyi yönetimin partneri yapmıştır: Yönetimsel teknolojiye iktidar, özne ve iktidar arasında pay edilmiştir. Buna göre; iktidar bireyi yönetmezden önce, birey kendini yönetecektir. “Bireyin özyönetimi”²⁰⁰ teknolojisi sayesinde iktidar herhangi bir zor aracı ve baskı aygıtı kullanmaksızın bireylerin ekonomik ve politik tercihleri ve aynı zamanda kültürel beğenileri üzerinde yönlendirici etkide bulunabilecektir. Nüfusların ve şeylerin yönetimi olarak yönetimsellik disiplin kurumları, baskı aygıtları, hegemonik yöneten-yönetilen ilişkisi ve hukuki hükümler-tebaa ilişkisinden ziyade; bir ucunda özgürlükleri, politik, ekonomik ve kültürel beğenileri yönetilebilir özgür özneler, diğer ucunda ise kodifiye edilmiş yasalardan ziyade önceden yapılmış hesaplara, strateji ve taktiklere ve bunlardan da önemlisi söz konusu strateji ve

¹⁹⁸ Michel Foucault, *Öznenin Yorumbilgisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ekim 2015, s.35.

¹⁹⁹ Dardot & Laval, *Dünyanın Yeni Aklı*, s.9, dipnot 26. Michel Foucault “Başkaları üzerinde uygulanan tahakküm teknikleri ile kendilik teknikleri”¹⁹⁹ arasındaki buluşmayı ‘yönetimsellik’ diye adlandırıyorum.” demektir. Foucault’dan alıntılan Dardot & Laval, *Dünyanın Yeni Aklı*, s.9.

²⁰⁰ Dardot & Laval, *Dünyanın Yeni Aklı*, s.9.

taktikleri inşa edebileceği bilgi iktidarına dayanan bir iktidar teknolojisinin bulunduğu bir eksendir. Yeni yönetim sanatı disiplindeki gibi bedeni hedef almaz. O, bireylerin kafasının içindeki şeyle ilgilenir. Yönetim düşüncelere nüfuz eder. Yönetilebilir öznelerin yönetenlere ait dünya görüşünü benimsiyor olmalarını sağlayan şey ne sadece Gramscici hegemonya, ne sadece Althusserci ideoloji ve baskı aygıtları ne de sadece Foucaultcu disiplin kurumlarıdır. Hegemonya, aygıt mefhumu ve disiplini dışlamamakla beraber, toplumsal düzene boyun eğişimizi ve yönetenlere ait algı şemalarını kabullenmemizi sağlayan temel şey, devletin bilişsel yapı piyasasını düzenleme gücüdür. Bu Bourdiyen önermeyle iki şey kastedilmektedir: birincisi iktidarın sembolik şiddeti ve ikincisi de devletin, habitusları şekillendirme gücüdür. Sembolik şiddetin Foucaultcu anlamda hakikat oyunlarının muadili olduğu ifade edilebilir. Bourdieu sosyolojisindeki kilit kavramlardan biri olan sembolik şiddeti anlayabilmek için bir diğer Bourdieu kavramları olan doksa ve yanlış-tanım kavramlarına ihtiyaç vardır. Doksa ve yanlış-tanım yaklaşık olarak aynı anlama gelirler ve toplumsal uzamdaki bir pratiğin sorgulanmadan sürdürülmelerini sağlayan şeylerdir. Buradan yola çıkılarak sembolik şiddet tanımlanacak olursa; “sembolik şiddet, şiddet olarak algılanmadığı için yanlış-tanım ve bir toplumsal eyleyici üzerinde kendi suç ortaklığıyla uygulanan şiddet biçimidir.”²⁰¹ Sembolik şiddet bir tür doksadır. Egemenlerin yönetilebilir öznelerin düşüncelerine nüfuz etmelerini sağlayan şey de, yönetenler ve yönetilebilirler arasındaki doksik suç ortaklığıdır: “Doksa özel bir görüş açısıdır, kendini evrensel olarak dayatan bir görüş açısı, egemen olanların görüş açısıdır; devlete egemen olarak egemen olan ve devleti oluşturmakla kendi görüş açılarını evrensel görüş açısı olarak oluşturmuş olanların görüş açısı...”²⁰²

Bu alıntıda Bourdieu, “görüş açısı dayatmak” yerine, “görüş açısı oluşturmak” demeyi gayet bilinçli bir şekilde tercih etmektedir. Yönetimsellik artık görüşlerini dayatan zor aygıtı değil, algı şemalarını bir kez inşa ettikten, oluşturduktan sonra onları bilinçdışına havale eden ve böylece onların yönetilebilir öznelerce sorgulanmaksızın kabul edilmesini sağlayan iktidar teknolojisidir.

²⁰¹ Ayrıntılı olarak bkz. Bourdieu ve Wacquant, Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, s.166, 167.

²⁰² Bourdieu, Pratik Nedenler, s.124.

Toplumsal düzene doksa tarzı boyun eğişi sağlayan ikinci etken ise; devletin habitusları düzenleme iktidarıdır. Devlet ve uyrukların inşası paralel yürüyen bir süreçtir ve devlet-menşeli sembolik düşünce formları, sınıflandırma ilkeleri ve mümkün eylemler uzamı aracılığıyla yapılan bir inşadır: devlet nasıl ki kendini kuruyorsa, aynı zamanda nasıl algılanacağına dair araçları da inşa etmektedir, bu yüzden öznelerin habitusları, algı şemaları ve yatkınlık sistemlerini de kendi-merkezli inşa eder. Öznelerin düzene davetlere bu kadar kolayca cevap vermesini sağlayan şey de budur:

“Yerleşik düzene boyun eğiş, kolektif tarihin (soyoluş) ve bireysel tarihin (bireyoluş) bedenlere ve uyguladıkları dünyanın nesnel yapılarına kaydettikleri bilişsel yapılar arasındaki uyumun sonucudur: Devlet buyruklarının aşıkârlığının kendini bu kadar güçlü bir şekilde dayatması, nasıl algılanacağını belirleyen bilişsel yapıları da dayatmış olmasından ileri gelir.”²⁰³

Zihinsel yapılar ve düşünme kalıplarını şekillendiren bu her iki iktidar düzeneği -sembolik şiddet ve edinilmiş yatkınlıklar sistemi olarak habitus- iktidar olmanın, hükümet etmenin ve yönetmenin doğrudan doğruya tahakkümle özdeşleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Tahakküm; yöneten ve yönetilebilen ilişkisinden ziyade ezen-ezilen ilişkisine dayanır. Tahakküm durumunda iktidarın ezilen ucunda yer alan kişi için kaçma imkanı yoktur. Böylesi bir iktidar durumu tersine çevrilemezlikle, hareketsizlikle ve direniş alanı bırakmamasıyla tanımlanır. Tahakküm durumunda iktidar sabitleşmiştir ve merkezi bir yapıya sahiptir. Oysa daha önce ifade edildiği gibi iktidarın ve iktidar ilişkilerinin sabit bir özü yoktur, merkezsizdir ve direniş imkanı ile atbaşı gider. Bu yüzden Foucault *iktidar* demek yerine *iktidar ilişkileri* demeyi, Bourdieu ise *iktidar alanı* demeyi tercih etmektedir.

Bir iktidar ilişkisini tanımlayan temel şey; bir kişinin başka bir kişinin eylemi üzerinde kısmen etkide bulunmasıdır, onun bütün eylemlerini yönlendirmesi ve ona hükmetmesi değildir. İktidar ilişkisini kölelikten ayıran da budur, “kölelik, insan zincirlenmiş olduğunda değil hareket edebileceği ve hatta kaçabileceği zaman bir iktidar ilişkisidir.”²⁰⁴ İktidar ilişkileri; bireyin kendisine uyguladığı iktidar da dahil olmak üzere, bireylerin kendi aralarında kurdukları hiyerarşik ilişkiler, aile bünyesinde oluşturulan iktidar ilişkileri ve tüm diğer toplumsal alanlarda (okul, hastane, ordu vb.) kurulan ilişkiler yumağına vurgu yapmaktadır. Bu vurgu da

²⁰³ Bourdieu, Akademik Aklın Eleştirisi, s.209.

²⁰⁴ Foucault, Özne ve İktidar, s.75.

iktidarı merkezsizleştiren, onun salt politik olarak tanımlanmasını engelleyen ve en önemlisi de “iktidar her yeredir” şeklinde özetlenen Foucaultcu iktidar analizinin anlaşılmasını sağlayan bir yaklaşımdır. Buna göre iktidarın her yerdeliği, öznelere politik iktidarla ve devlet tahakkümü ile çevrelenmiş olması değil, tam tersine, kurumsallaşmış politik iktidarın, öznelere kendilerine ve başkalarına uyguladıkları iktidar ilişkilerinden türemiş olması anlamına gelir. Foucault’nun dediği gibi; iktidar aşağıdan gelir, devletten türemez, devletleşir.

Aynı şekilde Pierre Bourdieu da *iktidar* kavramından ziyade *iktidar alanı* kavramını kullanmayı daha uygun bulmaktadır. Hatta Bourdieu, iktidar alanı ve devletin inşasının eşzamanlı olduğunu ifade eder. Bu yaklaşım; yukarıda bahsedilen, devletin inşası ve bu inşanın öznelere nasıl algılanması gerektiğine dair algı şemalarının da eşzamanlı inşası olgusunu tamamlayan bir yaklaşımdır.

“(…) devletin kuruluşu *iktidar alanının* kurulmasıyla bir arada yürür; iktidar alanından anlaşılan da içinde (farklı türden) sermaye sahiplerinin özellikle de devlet üzerinde iktidar yani farklı sermaye türleri ve bunların sahipleri üzerinde iktidar sahibi olma yolunu (özellikle de okul kurumu aracılığıyla) açan devlet sermayesi için mücadele halinde olduğu alandır.”²⁰⁵

Nasıl ki Foucault’da iktidar ilişkileri çatışma ve mücadele ile açıklanıyorsa aynı şekilde Bourdieu için de iktidar alanı “mücadele alanıdır”.²⁰⁶ Alan kavramı sermaye, oyun ve *illusio* kavramları olmaksızın anlaşılamaz. Alan kavramı, Althusserci aygıt nosyonunu devre dışı bırakan bir yaklaşımdır. Aygıt nosyonunda söz konusu olan şey, egemen iktidarın bir takım aygıtlar vasıtasıyla öznelere inanç şablonları dayatmasıydı. Ancak alan yaklaşımı, aygıt nosyonunda bahsi geçen pasif öznelere etken hale getirmektedir. Buna göre bir alanda mücadele eden oyuncular (bu oyuncular devlet ve uyrukları olabileceği gibi, aynı sermayeye sahip öznelere de olabilir) sermayeleri ve yatırımları (*illusio*) oranında, daha üst bir sermaye için (devlet iktidarı veya akademik bir iktidar -bölüm başkanlığı- için) mücadele ederler. Bu noktada alanda mücadele eden oyuncuların dikkat etmesi gereken iki husus vardır: Birincisi; oyunda öne sürülecek kartlar -sermaye- dikkatli seçilmelidir.

²⁰⁵ Bourdieu, *Pratik Nedenler*, s.103-104.

²⁰⁶ Bourdieu farklı alanlardan bahseder ancak onun alan tanımı fiziki değildir, onun *alanları* konumlararası nesnel ilişkiler ağından oluşmaktadır. Bourdieu’da alan, mücadele alanıdır. Bkz. Evşen Altun, **Aile ve Siyasetin Yeniden Üretimi: Siyasal Toplumsallaşmada Ailenin Etkisi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2014, s.44 .

Örneğin; Türkiye’de milletvekilliği için mücadele edilecekse akademik ve kültürel sermayeden ziyade toplumsal ve ekonomik sermaye iş yapar. İkinci husus ise; sermayesini yatıran kişi, eğer oyuna girmekteki çıkarı oyuna girmemekteki çıkarından büyükse, oyun oynanmaya değecek ise mücadele edecektir. Aynı şekilde milletvekili örneği kullanılacak olursa; yatırımcı ekonomik sermayesini daha da prestijli olan politik sermayeye tahvil etmekteki çıkarı büyük ise seçimlere girme zahmetine katlanacaktır.

İktidar ilişkileri ve iktidar alanı yaklaşımları, yönetsel iktidarın tarafları arasındaki ilişkiyi tasavvur eder. Bu çalışma boyunca tartışılan iktidar ilişkileri, yönetim ve yönetsellik olgularındaki ortak öge tutumların/davranışların/eylemlerin yönlendirilmesiydi. İktidar olmanın esas anlamı “rehberlik ve Führung”dur.²⁰⁷ İktidar ilişkilerinde de iktidar alanında da söz konusu olan, rızanın imali ve baskıdan yoksun bu yönetim düzeneğidir. Özneler iktidar alanında mücadele ederek zaten o alanın oyun kurallarını özgür iradeleriyle örtük bir şekilde kabullenmişlerdir: Ya yöneten olacaklardır, ya da yönetilen. Yönetselliğin özgünlüğü de burada yatmaktadır. O ne gönüllü kulluk, ne tahakküm, ne de terbiye etmeye dayanır. Onun özünde yatan şey; her iki tarafının da kazanma ihtimali olan, “*çekişmeye (agonisme)*”²⁰⁸ dayanan bir iktidar ilişkisi olmasıdır.

Muhattabı olduğumuz modern yönetselliğin, liberal yönetim sanatının öznesini açıklanmadan önce, liberalizm ve neoliberalizmden ne anlaşıldığı kısaca ortaya konmalıdır. Bu konuda üzerinde durulacak temel kaynak Dardot ve Laval’ın “Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme” adlı eserleri olacaktır. Böyle bir kısıtlama yapılmasının sebebi, yazarların, tıpkı Foucault’nun yaptığı gibi, (neo)liberalizmi ekonomik bir programdan ziyade politik bir akılsallık türü olarak görmeleri ve eserlerinde bu akılsallığı *yönetsellik* çerçevesinde incelemiş olmalarıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi, Foucault için liberalizm, ne ekonomik bir teori ne de bir ideolojidir. Foucault için liberalizm; nevi şahsına münhasır, kendi akılsallığı içerisinde ele alınması gereken bir *yönetim* pratiğidir. Liberalizm yönetime;

-Yönetimin kısıtlanma ilkesi (ekonomi-politik)

²⁰⁷ Thomas Lemke, Foucault, Yönetsellik ve Devlet, s.28 Führung Almanca’da *yönlendirme* anlamına gelir.

²⁰⁸ Foucault, Özne ve İktidar, s.76.

-Bu ilkeyi nerede bulacağı (piyasa)

-Ve kısıtlama ilkesinin temel dayanağı (başarı ve başarısızlık)

gibi konularda yol gösterici olmuştur.

Dardot ve Laval, Foucault'nun liberalizm için yaptığı tanıma paralel bir neoliberalizm tanımı yaparlar:

“Bu eserin savunduğu tez, neoliberalizmin bir ideoloji ya da iktisadi politika olmadan önce öncelikle ve temel olarak bir *akılsallık* olduğu ve bu sıfatla, yalnızca yönetenlerin eylemini yapılandırmaya ve örgütlemeye yönelmekle kalmayıp, yönetilenlerin de tutumlarını yapılandırıp örgütlediğidir.”²⁰⁹

Bu tanıma göre neoliberal akılsallık, temeli itibari ile yönetsel bir akılsallıktır. Tutumların yönlendirilmesi burada da kilit kavramdır. Pastoral temadan neoliberal akılsallığa kadarki yönetsel serüvenin üzerinde temellendiği temel tez *tutumların yönlendirilmesidir*.

“Taşıdığı muğlaklık sayesinde ‘davranış’ (*conduite*)²¹⁰ terimi belki de iktidar ilişkilerinin spesifik yanını en iyi biçimde kavramamızı sağlayan terimlerden biridir. ‘Davranış’ aynı zamanda hem (çeşitli derecelerde katılık taşıyan zorlama mekanizmalarına göre) başkalarına ‘yol gösterme’ hem de az çok açık olan bir imkanlar alanı içerisinde davranma biçimidir. İktidarın uygulanması, ‘davranışları yönlendirmek’ (*conduire la conduite*) ve muhtemel sonuçları bir düzene koymaktır.”²¹¹

O halde neoliberalizmin analizi, aynı zamanda hem bireylerinin tutumlarının yönlendirilmesi, hem de bireylerin kendilik tekniklerinin analizi olacaktır. Neoliberal toplumu tartıştıkları eserlerinde Dardot ve Laval’ın neoliberal yönetsellik tanımı da bu minval üzeredir: “(...) arzu edilir bazı amaçlara erişecek şekilde bireylerin tercihini içerden yönlendirmek amacıyla yönetim aygıtlarına başvurmak.”²¹² Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, neoliberalizm minimal devlet ya da müdahaleciliğin azalması değildir. Tam aksine, neoliberal çağda devlet hiç olmadığı kadar toplumsal

²⁰⁹ Dardot & Laval, *Dünyanın Yeni Aklı*, s.8 , vurgu orijinal metinde.

²¹⁰ Davranış/tutum/*conduite* kavramları hakkındaki açıklama için bkz. bu çalışma, dipnot 82. Ayrıca *conduire* kavramı için çevirmen Osman Akinhay’ın aynı eserde düştüğü dipnotunu aktarmamız isbetli olacaktır: “Foucault burada *conduire* fiilinin çift anlamıyla oynuyor. Bu fiil bir yandan yönlendirmek, örneğin araba kullanmak anlamına gelirken, öbür yandan da yansımali hali olan *se conduire*, davranmak, kendini yönlendirmek anlamına geliyor. Dolayısıyla burada kullanılan ‘conduite’ kelimesinin çift anlamı var: hem başkalarını yönlendirme, hem de kendi davranışlarını yönlendirme, yani davranma. Türkçe’de bu çift anlamı karşılayacak kelime olmadığı için yalnızca ‘davranış’ sözcüğünü kullanıyoruz.” Bkz. yayına hazırlayan notu içinde Foucault, *Özne ve İktidar*, s.74.

²¹¹ Foucault, *Özne ve İktidar*, s.74.

²¹² Dardot ve Laval, *Dünyanın Yeni Aklı*, s.12.

ve bireysel yaşama müdahildir ama onun müdahil olduğunu hissetmeyiz. Jason Read’in deyimiyle; “bir yönetsellik kipi olarak neoliberalizm, çelişkili bir biçimde, yönetmeden yönetirmiş gibi görünür.”²¹³ O, bireylerin tutumlarının yönlendirilmesi, ekonomi-politik araçların inşası ve iktidarın yeniden üretimi için bir takım pratikler ve dispoitifler kullanmaktan kaçınmaz. Devleti küçültmek şöyle dursun neoliberalizm, en tepesinde devlet başkanlarının bulunduğu ekonomi zirveleri, kredi ve derecelendirme kuruluşları, FED, İMF, NATO ve BM gibi kuruluşlar aracılığıyla sürekli bir biçimde toplum politikaları oluşturmaktadır. “Neoliberal yönetim aslında ortaya politik ve mali kurumlardan oluşan, yasama araçları ve idari dispoitiflerle donanmış bir iktidar sistemi çıkarmıştır.”²¹⁴

Neoliberal akılsallığın özgünlüğü de Dardot ve Laval’ın bu tespitinde yatmaktadır. O, ekonomik bir birikim rejimi kurmazdan önce bu rejime yakın bireysellik ve toplumsallık türü üretmesi gerektiğini bilecek kadar deneyimlemiştir yönetselliği. Kapitalizmin ruhu sadece iktisadi birikim yapmaz, aynı zamanda ruhuna uygun yönetim teknolojileri ve bu teknolojinin muhatabı iktisadi ve toplumsal özneleri de inşa eder. Bu anlamda Foucault’nun Amerika’ya dair şu saptaması çarpıcıdır: “Amerikan liberalizmi (...) yöneticilerin, yönetim kademelerinde bulunanların aldığı birtakım ekonomik ve politik kararlardan ibaret değil. Amerika’da liberalizm bir yaşam ve düşünce biçimi.”²¹⁵

Peki bir yaşam ve düşünce biçimi olarak (neo)liberalizmi, başka bir deyişle rekabeti, piyasa hakikatleri ve ekonomi politik ilkeleri, yaşam politikası olarak (neo)liberalizmi benimseyen bu özne kimdir? Neoliberalizmin *neosunu* özgün kılan şey, mübadele ilişkilerinden ziyade rekabet ilişkilerine dayanmasıdır.²¹⁶ Dolayısıyla güçlü olanın, uyum sağlayanın ayakta kalacağı bu sosyal-Darwinist rekabetin öznesi, çıkarları peşinde koşan girişimci öznedir. Foucault’ya göre bu neo yönetim sanatını yaratmaya çalıştığı özne homo-economicustur. Ancak bu yeni homo-economicus

²¹³ Jason Read, Homo Economicusun Bir Soykütüğü: Neoliberalizm ve Öznelğin Üretimi, **Cogito**, Sayı 70-71, s.86.

²¹⁴ Dardot ve Laval, “Neoliberal Sistem ve Kapitalizm”, **Felsefelogus Dergisi**, Sayı 63, 2016, s.7-20.

²¹⁵ Foucault, Biyopolitikanın Doğuşu, s.182

²¹⁶ Jason Read, mübadele eden öznenin rekabet eden özneye geçişte, insanların kendilerini özneleştirilmesinde ve özneleştirilmelerinde kilit bir kaymanın gerçekleştiğini vurgular. Ayrıntılı olarak bkz. Jason Read, Cogito Sayı 70-71, ss.85,86.

klasik iktisadın, arz-talep piyasasına cevap veren mübadeleci homo-economicusu değil, kendisini şirket gibi kuran girişim ve üretim insanıdır.²¹⁷

Çağımız şirketlerinin ortak sloganının “takım ruhu” olduğu akılda tutulursa şirket-insan modeli daha da anlaşılır hale gelecektir. Shell, Akbank, Halkbank vb. kurumsal şirketlerin kendi reklamlarında çalışanlarına rol vermeleri ve şirketi böylece dramatize etmeleri bu yaklaşımın sonucudur. Shell reklamlarındaki güler yüzlü pompacı figürünün alt-metninde, kendisini çalıştığı şirketle özdeşleştiren, çalıştığı şirket için -tıpkı kendisine yaptığı gibi- özveride bulunan ve buna mukabil şirket tarafından vefa borcu ödenen, ekmeğini yediği şirketi (bu kavram da günümüzde kendisini şirketiyle özdeşleştirme olgusunun en uç noktasını temsil eder) kendisi ve kendi evi gibi gören girişimci özne vurgusu vardır. Neoliberal yönetimselliğin öznesini girişimci homo-economicus olarak tanımlanmış olması, hayatının her anının ekonomik ilkelere belirlendiği anlamına gelmez. Neo-homo-economicus, değişebilir ve dönemsel gerçeklikler olan hakikat rejimlerine kayıtsız kalmayan kişidir. Hakikat karşısındaki bu pozisyonu, homo-economicusu yönetilebilir kılan şeydir.²¹⁸

III. ÇALIŞMA NESNESİNİN İNŞASI: PIERRE BOURDIEU’NÜN ALAN YAKLAŞIMI VE ALAN OLARAK İKTİDAR

Bu çalışma boyunca iktidar ilk olarak, sadece bir partiye, hükümet ve devlete, kısacası egemen olmaya gönderme yapan hukuki-kurumsal bir kavramdan ziyade, bir *alan* olarak ele alındı. İkincisi; iktidar, sadece politik anlamda *yönetimin* değil, yönetilebilen öznelerinde uyguladığı bir gerçeklik olarak kavrandı. İktidarın bu şekilde kavranmasını sağlayacak yöntembilimsel araç elbette ki *alan* kavramıdır. Alan; “güç ilişkilerinin ve bu ilişkileri değiştirmeyi hedefleyen mücadelelerin yeridir.”²¹⁹

Alan, sermaye piyasası olarak düşünülebilir. Bir alanda sermayeler (bilgi, statü, para, iktidar) bulunur ve eyleyiciler gerek varisi oldukları gerekse de kendi

²¹⁷ Bkz. Foucault, Biyopolitikanın Doğuşu, s.128.

²¹⁸ “Yani kişiyi yönetimselleştirilebilir (*gouvernementalisable*) kılan, onu iktidara tâbi tutan şey, sadece ve sadece *homo economicus* olması.” Foucault, Biyopolitikanın Doğuşu, s.209.

²¹⁹ Bourdieu ve Wacquant, Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, s.89.

çabalarıyla edindikleri sermayeleri oranında ve aynı zamanda gerek varisi oldukları, yani aileden geçen ve gerekse de eğitim vb. kurumlar aracılığıyla devletçe öğretilen ve yatkinlikler sistemi olarak tanımlanan habitusları doğrultusunda alanın davetine icabet ederler. Ancak alanın daveti hiç de misafirperver değildir, aksine tehditkârdır, kışkırtıcıdır, meydan okuyucudur, tıpkı düello gibi. (Bu özellikleri dolayısıyla alan nosyonu, mübadeleden ziyade rekabet ilkesi doğrultusunda hareket eden neoliberal kendilik girişimcisi özneleri ve onların sermayelerini “tahvil stratejilerini”²²⁰ anlamakta yol gösterici olabilir.)

Alan kavramı, eyleyicilerin sermaye karşısındaki konumları ve çıkarlarına²²¹ odaklanmayı sağlayan yöntembilimsel bir araçtır. Alandaki eyleyiciler, alandaki sermaye üzerindeki iktidarlarının şiddetine göre konumlanırlar ve dolayısıyla alandaki mücadele, sermaye üzerindeki iktidarın kime ait olacağına yöneliktir. Sermaye karşısındaki konumlarına göre, alanda eskiden beri bulunanlar ve yeni gelenler vardır ve sermaye üzerindeki mücadelenin taraflarını bunlar oluştururlar. Alanın yerleşik eyleyicileri sermayelerini korumaya yönelik statik-muhafazakar bir strateji izlerken, yeni gelenler dinamik ve kimi zaman devrimci bir mücadele stratejisi izlerler.²²² David Swartz, Bourdieu’nün üç farklı alan stratejisinden söz ettiğini ifade eder: muhafaza, izleme, bozgun:

“Muhafaza stratejileri genellikle hakim konumdakilerce, alanın kıdemlilerince benimsenir. İzleme stratejileri, bir alandaki hakim konumlara ulaşma çabalarıdır ve genellikle alana yeni katılanlarca benimsenir. Son olarak bozgun stratejileri hakim gruplardan pek beklentisi olmayanlarca benimsenir. Bu stratejiler, alanın standartlarını tanımlama meşruiyetlerine meydan okudukları hakim gruptan az çok kopuş biçimini alır.”²²³

Devamında Swartz çok önemli bir noktanın altını çizer: Bozguncularla yerleşiklerin alanı korumak gibi ortak bir çıkarları vardır. Bir alana girmek demek, o alanın kurallarını zımnen kabul etmek demektir. Bozguncular ve yerleşikler kendileri

²²⁰ Pierre Bourdieu, **Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi**, Heretik Yayınları, Ankara, 2015, s.196.

²²¹ Bourdieu’da *çıkâr* nosyonu “mücadele nesnelerine yapılan *belirli türden bir yatırım*, bir alana aidiyetin hem koşulu hem de sonucu” anlamında kullanılmaktadır. Bkz. Bourdieu, *Sosyoloji Meseleleri* s.144.

²²² Alana yeni gelenler, alanda mücadele etmeyi kabul ederek, alanın bazı kurallarını zımnen kabul etmişlerdir ve dolayısıyla onların tamamen yıkamayacağı kurallar vardır.

²²³ David Swartz, **Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu’nün Sosyolojisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.177.

ve sermayelerinin selameti adına, alanın teamüli kuralları ve selameti üzerinde örtük bir anlaşmaya varmışlardır, oyunun özü sorgulama dışıdır. Bu anlamda alanın sınırları ve meşruiyet ilkeleri vardır. Sermaye üzerindeki iyelik mücadelesi, alanda meşruiyet elde etmenin, sermayeye sahip olmaktan kaynaklanan meşru sembolik şiddeti elde etmenin stratejik yöntemidir. Dolayısıyla alanın yapısını belirleyen şey -o alandaki mücadeleyi yapılandıran sermaye türü her neyse- eyleyicilerin sahip oldukları sermayenin yapısı ve miktarından başka, bir de eyleyicilerin birbirine göre aldıkları güç pozisyonudur.

Bourdieu, eyleyicilerin boş eylemlerde bulunmadıklarını varsayarak “Eyleyicilerin yaptıklarını yapmalarında bir neden vardır” demektedir. Ancak eyleyicilerin yaptıklarını yapmalarında bir nedenlerinin olması, onların, tam olarak, stratejik bir hesap ilkesi ile hareket ettikleri anlamına gelmez.

“Benim önerdiğim eylem kuramı (*habitus* kavramıyla birlikte) insan eylemlerinin çoğunun kökeninde niyetten tamamen farklı şeylerin, yani eylemin şu ya da bu ereğe yönelik olarak yorumlanabileceğini ve yorumlanması gerektiğini ortaya koyan -ama bu arada aynı eylemin kökeninde, bilinçli bir biçimde bu ereği hedeflediğini ileri sürmeyen- edinilmiş yatkinliklerin bulunduğunu söylemek anlamına gelir.”²²⁴

Çıkarları ve konumları doğrultusunda hareket eden, ancak stratejik bir hesap ilkesinden ziyade “*habitus* ve alan arasındaki bilinçdışı ilişki”²²⁵ uyarınca hareket eden eyleyicinin yatkinlik sistemi, bir oyuncunun oyunu okumasına benzer: Alanın mantığıyla çıkar; sermayeye yapılan yatırım olmaktan başka hem alana girişin ücreti hem de -olasılıklar dahilinde- kazanılacaklar ve kaybedilecekler anlamına gelir. Alan söz konusu olduğunda, oradaki çıkarlar yatırım anlamına gelir. Alandaki yatırımlar doğal-olarak verili değildir, “bir alan ile o alana uyarlanmış bir yatkinlikler sistemi arasındaki bağıntıdan doğan harekete geçme eğilimidir.”²²⁶ Dolayısıyla alandaki eyleyiciler oyuncu *habitusuna* sahiptirler; oyunu okur ve doğru zamanda doğru yerde dururlar. Ancak oyunu okuyor olmak, rasyonel olarak hareket edildiği anlamına gelmez, oyuncunun oyunu okumasını sağlayan şey oyun duygusudur, ya da Taner Timur’un Bourdieu okumasının hatırlattığı üzere pratik duygusudur:

²²⁴ Bourdieu, *Pratik Nedenler*, s.174.

²²⁵ Bourdieu, *Sosyoloji Meseleleri*, s.144, Ayrıca bkz. Bourdieu, *Pratik Nedenler*, s.146.

²²⁶ Bourdieu & Wacquant, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, s.107.

“Bourdieu’de ‘pratik duygu’ kavramı, bireyin (toplumsal ajanın) *habitus*’ü ile *alan*’ı arasında kendiliğinden bir uyum sağlamasının mümkün kılan eğilim ve yetenekler bütünlüğünü ifade ediyor. (...) Toplumsal yaşantıyı bir ‘oyun’ olarak tasavvur eden Bourdieu, *habitus* ile bir alan arasında gerçekleşen ‘az çok mucizevi’ buluşmanın ‘ajan’larda bir *illusio* olarak yaşandığını söylüyor.”²²⁷

Bir oyunun kuralları ve olabilirlikleri vardır.²²⁸ Oyun da tıpkı alan gibi; içerdiği eyleyicilerin zihinlerini ve yatkınlıklarını yapılandırır. Bu yapılandırma sayesinde ki oyuncu -uzun zamandır oyunda bulunması hasebiyle- doğru zamanın ve yerin neresi olduğunu, herhangi bir hesap yapmaksızın veya kuralların yazılı olduğu bir metne bakmaksızın bilebilir, *illusio*, doğru yerin ve zamanın ne olduğunu onun *habitusuna* kaydeder. “İllusio, oyuna yoğunlaşmak, oyun tarafından ele geçirilmek, oyunun çabalamaya değdiğini sanmak, ya da daha basit söylemek gerekirse, oyun oynamaya değdiğini düşündürmektir.”²²⁹ Daha da açık ifade etmek gerekirse *illusio*, alana yapılan yatırımlar ve alan tarafından üretilen çıkarları ve bu yatırım ve çıkarların eyleyici *habitusunu* yapılandırma ilkesini ifade etmektedir.²³⁰ Ayrıca *illusio*, alanda mücadele konusu edilen sermayenin değeri konusunda da örtük bir işbirliği inşa edilmesini sağlar. Böylece sermayenin değerli olduğunu ve uğruna mücadele edilmesi gerektiğini düşünen eyleyiciler, oyunu/alanı her defasında yeniden üretirler. Bu yüzden alanın varlığının da bir mücadele nesnesi olduğu ifade edilebilir: Alan yoksa, oyun da, sermaye de, kazanılacaklar da yoktur.

Herhangi bir sermayenin varlığı, onu satabileceğiniz bir alan var ise anlam ifade eder. Alandaki mücadelenin mantığı, alandaki özgül sermaye üzerindeki iktidarı temellük etmektir. Dolayısıyla mücadele esnasında öne sürülecek kozlar oyun dahilinde karşılığı olacak türden seçilmelidir. Jübilesini yapan bir futbolcunun kariyerine teknik direktör olarak devam etmesi ve bu alanda başarılı olabilmesi olasılığı, aynı futbolcunun gözünü FIFA -Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği- başkanlığına dikip onu elde etmesi olasılığından daha yüksektir. Çünkü FIFA başkanı olabilmek için aynı futbolcunun futbol sermayesi -oyun kuruculuk, oyunu

²²⁷ Taner Timur, **Marksizm, İnsan ve Toplum**, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s.211 vurgular orijinal metinde.

²²⁸ Örtük kurallardan ziyade baştan belli kuralları olması, oyunu alandan ayıran en önemli özelliktir.

²²⁹ Bourdieu, *Pratik Nedenler*, s.143.

²³⁰ Böylece *habitusların* biyolojik bir aktarım veya -teolojik anlamda- fitrat olmadığı da kavranmış oluyor. Kendi üretimimizin toplumsal koşullarını “üretmemizi sağlayan dönüştürücü bir makineyi andıran *habitus*, sonsuza dek belirlenmiş bir kader, bir tür tarih dışı öz değildir. *Habitus*, tarihlerin ve alanların ürünüdür, değişkendir. Ayrıntılı olarak bkz. Ümit Tatlıcan ve Güney Çeğin, Bourdieu ve Giddens: *Habitus ve Yapının İkiliği*, (içinde) Ocak ve Zanaat, s.317.

okumak, rakip takım üzerinde baskı kuracak doğru taktiği bilmek vb.- ve ekonomik sermayeden ziyade toplumsal sermayeye, yani alanda bir takım sermayeler üzerinde söz sahibi olan önemli kişiler ile ilişkisi olmak ve bu ilişkiler ağını iş yapabilecek şekilde kullanabilme becerisine ihtiyacı vardır. Ayrıca bazı alanlardaki mücadele nesneleri başka alanlardaki eyleyiciler için bir anlam ifade etmeyebilir. Eğer söz konusu sermayenin işlediği bir alanda doğmamışsanız, o alanın havasını solumamışsanız, dahası o alanın habitusuna sahip değilseniz, mücadele konusu olan sermaye de mücadelenin mantığı da size gayet anlamsız hatta gereksiz gelecektir. Asgari ücretle geçinen bir işçinin, yedi yüz bin liralık saat takan bir burjuvanın bu eylemini gereksiz, saçma ve israf olarak görüyor olmasının sebebi, burjuva habitusuna sahip olmamasıdır. Oysa son derece pahalı beğenilere sahip olmak, burjuva olmanın gereğidir.

Bourdieu'ya göre, alan terimleriyle düşünmek, bağıntısal düşünmektir, yani gerçek ilişkiseldir. Bağıntısal ya da ilişkisel düşünme kipi, tözcü düşünce tarzının aşmanın yoludur.²³¹ Tözcü düşünce en kısa tanımıyla bir toplumsal uzamdaki bireylere ya da gruplara özgü eylemlerini tercihlerin, beğenilerin ya da kültürel birikimlerin, onların biyolojilerinde ya da kültürel kodlarında kayıtlı olduğunu ifade eden bir bakış açısidir. Örneğin ; “operaya gitmek küçük burjuva işidir” şeklindeki bir önerme, sanki opera beğenisinin küçük burjuvanın tekelinde olduğu, operanın daha doğuştan onun kültürel beğeni hanesine yazılmış olduğu, operanın ona özgü olduğu anlamında, özcü/tözsel düşünme tarzıdır. Oysa, yukarıda tanımlandığı şekliyle alan kavramlarıyla düşünüldüğünde; ne kültürel bir üretim olarak ne de kültürel bir tüketim olarak operanın “küçük burjuva işi” olduğunu söyleme aceleciliğine düşülür. Alan kavramlarıyla düşünüldüğünde; opera, kültür alanında üretim ve tüketim nesnesi olan bir sermayedir, bu sermaye üzerinde hem bu sermayenin üretimi, hem sermayenin tüketimi hem de sermayeye erişim koşulları²³² üzerinde mücadele edecek eyleyiciler vardır ve mücadele nesnesinin değeri üzerinde

²³¹ Tözcü düşüncenin eleştirisi için bkz. (der) **Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar**, Derleyenler: Güney Çeğin ve Emrah Göker, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2012 Barış Mücen, Bourdieu'yü Kullanmak: Bilimsel Nesnenin İnşası, **Cogito**, Sayı 76, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.358-360.

²³² Örneğin; bir opera sanatçısı alana yeni gelen bir sopranoyu gerçek soprano olmamakla itham ederek alana giriş için kendince bir gerçeklik sınırı inşa eder veya uzun süredir opera dinleyen bir orta sınıf mensubu, kendisi ile aynı konserde olan ve kendisinden daha alt bir sınıfta olduğu kıyafetinden belli bir kişiye bakarak “operaya gitmenin ele ayağa düştüğünü” en üst oktavdan ifade edebilir, yahut da bir işçi sınıfı üyesi, operayı “bana göre değil” kategorisinde değerlendirebilir.

müzakere etmişlerdir ve onun mücadeleye değer olduğuna karar vermişlerdir. Üretim veya tüketim nesnesi olarak operaya erişimin koşullarını, başka bir deyişle eyleyicilerin oyun stratejilerini belirleyen şey, onların toplumsal güzergahıdır; “eyleyicileri, önceden kestirilemeyen ve her zaman değişen durumlarla başa çıkabilir hale getiren, dünyanın nesnel yapılarının bedende somutlaşmasından kaynaklanan, strateji üretici bir ilke olarak habituslarıdır.”²³³ Kısacası; opera sadece burjuvanın eğlencesi değildir.

Aynı şekilde, devletve iktidar da burjuvazinin tekeliindeki bir *aygıt* değildir.²³⁴ Eyleyicilerin güç ilişkilerinin birbirine göre konumlanmasından kaynaklanan bir ilişki olarak iktidar, bir alan olarak inşa edilebilir ve alan çerçevesinde analiz edilebilir. İktidar, iktidar alanında kur değeri olan hem maddi (bir takım kurumlardan müteşekkil) hem de sembolik bir sermayedir. İktidar alanı kavramı yönetenler, egemen sınıf, burjuvazi hegemonyası vb. tözcü ve iktidarın nasıldan ziyade kimde olduğuna, mekanizmanın nasıl işlediğinden ve üretildiğinden ziyade sahibine ve işlevlerine odaklanan bakış açısından kurtulmamızı sağlar. Herhangi bir eylemi, beğeniye ya da tercihi sınıflar arasındaki antagonizma olarak okumak (Opera burjuva işidir, işçi sınıfı basketbol maçından ziyade futbol maçı izler vb.) onları konumlar arası çatışma nesneleri olarak okumaktan daha kolaydır. Oysa ki kültürel beğeni ve tercihleri ilişkisel sosyolojinin terimlerinden azade konuşmak, teoriyi dört tarafı açık bir odaya hapseder.

“İktidar alanı derken, toplumsal konumlar arasındaki kuvvet ilişkilerini kastediyorum. Söz konusu konumlar, bunları işgal edenlere, iktidar tekeli mücadelesine girebilmelerine imkan veren yeterli miktarda bir toplumsal kuvvet ya da sermaye sağlar.. Bu mücadelenin kritik boyutunu, iktidarın meşru biçiminin tanımlanması mücadeleleri oluşturur.”²³⁵

İktidar alanı, farklı sermaye türleri ve çıkar biçimlince yapılanmış bir uzamdır. Uzamdaki eyleyiciler sahip oldukları sermayeyi, alan hâkimiyeti için seferber ederler. İktidar alanında iktidar sahibi olmak (alandaki sermaye türleri, bu sermayelerin tahvil kurları, sermayeye erişim koşulları, alana giriş ücretleri,

²³³ Bkz. Bourdieu & Wacquant, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, s.124.

²³⁴ Bourdieu’nün “karamsar işlevselciliğin Truva atı” dediği Althusserci *aygıt* kavramının eleştirisi için bkz. ss.87-88. Bourdieu, Althusser’in baskı ve ideolojik aygıtlar olarak önerdiği yapıları *alanlar* olarak kavrar. Böylece (yapının yanında) alandaki eyleyicilere de söz hakkı tanır.

²³⁵ Bourdieu & Wacquant, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, s.234.

sermayenin geleceği ve hatta sermaye sahipleri üzerinde iktidar sahibi olmak demektir.²³⁶ İktidar alanının bu büyüleyici gücü düşünüldüğünde, alanın temel yapısının müzakere konusu edilmemesi, daha açık ifadeyle eyleyicilerin alanın temelini sarsacak heretik eylemlerde bulunmamaları daha da anlaşılır hale gelir. İktidar alanındaki eyleyiciler, iktidar oyununun oynanmaya değdiğini düşünürler ve alandaki yatırımlarının değerinden kaynaklanan bir ortaklık sayesinde, alanın kökeninde yatan ontolojik kuralları, bu kuralların meşruiyeti ve doğruluğu veya yanlışlığı gibi etik bir sorgulama yapmaksızın, ikrar ederler. Bu sessiz ikrar sayesinde ki bir darbe girişimi sonrası, anamuhalefet liderleri, askeri alandaki iktidar sahipleri, medya patronları ve daha birçok alan bileşeni, darbeye -alanın mevcudiyetini sarsacak bir eyleme- karşı hükümet ile yan yana durabilmektedir.

İktidar alanı, temel alandır.²³⁷ İktidar alanını diğer tüm alanları kapsayan bir üst-alan olarak inşa ederek Bourdieu, çatışmayı toplumsal uzamın merkezi dinamiği haline getirmiştir. İster devlet yönetimi olsun, ister kültürel beğeni uzamı olsun, ister eğitim alanı ve bu alanın yeniden-üretimci potansiyeli olsun, isterse de eril tahakküm, aile hiyerarşisi ve tüm diğer mikro iktidar hatları söz konusu olsun, bu uzamlardaki mevcut eylemlerin çoğu, alanda tezahür ediyor olmalarından dolayı mücadele dinamiğine sahiptirler. Ancak iktidar alanında tezahür eden mücadeleler, iktidar alanının hem fiziksel hem de sembolik sermayenin yığılma alanı olmasından dolayı, daha serttir ve kazanılması durumunda diğer alt-alanların getirisinden daha da kârlı bir sermaye birikimi sağlar. İktidar alanı sadece bu farklı sermayelerin düzenleyici ve dağıtımcı gücü değildir, aynı zamanda, alan hâkimiyetinden kaynaklanan sembolik gücü sayesinde sermayenin yeniden üretim koşullarını, alanın ilkelerini ve bu ilkeleri ikrar edecek eyleyicileri, bu eyleyicilerin eylemlerinin kurucu ilkesi olan habituslarını ve sermaye-alan-habitus ilişkiseliliğini sürdürecektir bilgi sermayesini de düzenleme gücüdür. “Sermayeye sahip olmakla söz konusu

²³⁶ Devlet yönetimi için yürütülen mücadeleler bu türdendir. özel bir iktidar alanı olarak devlet iktidarına gelindikten sonra, eğitim alanında eğitim sistemini ve ders müfredatını değiştirmek, fen bilimleri sermayesinin yoğunlukta olduğu bir sistemden, din bilgisi sermayesinin yoğunluklu olacağı bir sisteme geçmek vb. durumlar bu mücadeleye örnek olarak gösterilebilir.

²³⁷ Ali Kaya, **Pierre Bourdieu’nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı**, (içinde) Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Delemesi, Der: Güney Çeğin- Emrah Göker- Alim Arlı- Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.416. Wacquant’a verdiği cevaplarda Bourdieu, her alanın kendi konumunu iktidar alanına göre çözümlemesi gerektiğini ifade etmektedir.

sermayeye güç kazandıran bir sermayeye sahip olmak arasındaki ayrım”²³⁸ da iktidar alanının sembolik gücünden kaynaklanmaktadır. İktidar alanı ister zor ve baskıya dayansın isterse de rızanın imalatından azade bir iktidar tekniği ifa etsin, iktidarının sembolik boyutu daima vardır. Muhtelif defalar tekrarlandığı üzere “alanın kurucu ilkelerinin müzakere konusu yapılmaması” olgusunu dayatan da iktidar alanını sembolik boyutudur. Bourdieu’ye göre, sembolik bir dayatma vesilesiyle iktidar kendisini sorgulamaya karşı koruma eğilimindedir.

“Kurulu devlet, yürürlükteki devlet, halihazırdaki devlet olarak adlandırdığımız şey, kendi yerleştirdiği sembolik düzen vasıtasıyla, yani hem nesnellikte, şeylerde (mesela disiplinlere ve yaş gruplarına göre sınıflandırmalarda) ve öznellikte (ayrışma esasları, görme esasları, sınıflandırma sistemleri biçimindeki zihni yapılarda) kendisini kurar. Devlet, sembolik düzenin bu ikili dayatması vasıtasıyla, yaptığı pek çok uygulamayı ve bizzat kurumsallaşmasını sorgulamadan kabul ettirmeye, doğal addettirmeye çalışır.”²³⁹

Böylece bu çalışmanın başında ifade edilen “sembolik uzamın gerçeklikleri bilinçdışına havale etmesi” meselesi de daha anlaşılır bir hal almış bulunmaktadır.. Gerek Foucault’nun gerekse de Bourdieu’nün toplumsal uzamda var olan kurumlar, ayrım ilkeleri ve kendileri ezelden beri sanki gerçekliğe sahipmişcesine algılanan tüm diğer gerçeklikler hakkında düştükleri şerhler, hem öznesi hem de nesnesi olunan tahakküm ve iktidar ilişkilerini ve bu ilişkilerin zuhur olduğu alanları, bu alanların temel ilkelerini ve hepsinden öte kendimizi, kim olduğumuzu sorgulamanın yollarını açmaktadırlar. Bourdieu’nün sembolik iktidar, Foucault’nun hakikat rejimi/üretimi dediği “şeyleri kelimelerle vücudu getirme iktidarı”²⁴⁰ öznelere Spinoza’nın *obsequium*²⁴¹ dediği *değişmez irade* benzeri bir alana hapseder. İktidarın kendisini kolayca benimsetmesi, öznelere iktidar hakkındaki düşüncelerini ve eylemlerini ve bu eylemleri ve düşünceleri sistematik şekilde harekete geçiren bilişsel yapılarını, toplumsal alandaki güzergahlarını ve onları -mış gibi davranmaya sevk eden habituslarının dahi kurucu ilkesi olmasından kaynaklanmaktadır. İktidara bu gücü veren de, öznelere onun alanına doğmuş olmalarıdır.

²³⁸ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.239.

²³⁹ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.144.

²⁴⁰ Pierre Bourdieu, **Seçilmiş Metinler**, Heretik Yayınları, Ankara, 2014, s.211.

²⁴¹ “devletin bizi kendi adetine göre biçimlendirdiği ve kendisini muhafaza etmesini mümkün kılan koşullamanın ürünü olan ‘değişmez irade’” Bkz. Bourdieu, Akademik Aklın Eleştirisi, s.206.

İKİNCİ BÖLÜM

AK PARTİ: İKTİDARIN MADDİ VE SEMBOLİK YENİDEN ÜRETİMİ

I. SÖYLEM VE SİYASET

Metodolojik olarak bu çalışma oy verme davranışları, kamu yönetimi politikaları, yasama-yürütme-yargı başta olmak üzere devlet sermayelerini kontrol etme politikaları gibi İktidar olma pratiklerinden ziyade, hükümetin yönetsel söylemleri ve bu söylemlerin izdüşümlerine odaklanacaktır. Başka bir ifadeyle; bu çalışmada Ak Parti'nin yönetsel *hakikat rejimi* (iktidar alanındaki bilginin üretimi, dolaşımı ve nesneleşmesi), bu rejimin alan inşası ve inşa ettiği alan tarafından yeniden üretimine değinilecektir.

Ak Parti 14 Ağustos 2001'de, 21 Mayıs 2017²⁴² itibariyle partide ikinci dönemine başlayan kurucu genel başkan Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde, kapatılan Fazilet Partisi'nden ayrılan bazı isimlerce kurulan ve kendisini "Muhafazakar Demokrat"²⁴³ olarak tanımlayan bir partidir. Ciddi yönetsellik krizlerinin²⁴⁴ yaşandığı bir dönemde kurulan ve kurulduktan bir yıl sonra da girdiği ilk seçimlerde tek başına iktidar olan parti, o zamandan bu yana eşine az rastlanan seçim başarıları göstermektedir. Ak Parti girdiği dört genel seçim,²⁴⁵ üç yerel seçim (2004, 2009, 2014) ve iki referandumdan (12 Eylül 2010, 16 Nisan 2017) zaferle ayrılmıştır. On beş yıllık tek başına iktidarı süresince 2007 yılında Cumhuriyet Mitingleri, 2013 yılında Gezi Parkı Eylemleri, 2014 yılında 17-25 Aralık yolsuzluk operasyonları ve 2016 yılında da 15 Temmuz darbe girişimi gibi ciddi tutum

²⁴² <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-ak-partide-kongre-gunu-40464627> 21 Mayıs 2018 saat 16:40'ta erişildi.

²⁴³ Yalçın Akdoğan, **Ak Parti ve Muhafazakar Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s.8. Ayrıca Ak Parti ve Recep Tayyip Erdoğan söyleminde Muhafazakar Demokrasi kavramını tartışan bir yazı için bkz. Nermin Pınar Erdoğan, AKP'nin Siyasal Söylemi Üzerine: "Biz Hizmet Partisiyiz", Birikim sayı 283, Kasım 2012, İstanbul, s.66-67.

²⁴⁴ Pastoral iktidar konusunda değinilen tutum isyanları, yönetsel rejimlerde "yönetsellik krizi" kavramına tekabül eder. Ak Parti iktidarlarının yakın zamanda karşılaştığı karşı tutum pratiklerini Ak Parti yönetselliğinin yaşadığı krizler olarak analiz eden bir çalışma için bkz. Ferda Keskin, Hükümlanlıktan Yönetselliğe Türkiye'de Neoliberalizm, Felsefelogos sayı 63, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2016, s.78-79.

²⁴⁵ Bu genel seçimler 2002, 2007, 2011 ve 2015 yıllarında gerçekleşti. Ak Parti 2015 yılında 7 Haziran seçimlerinde %40.9 oy almış ancak tek başına hükümeti kuracak çoğunluğa ulaşamamıştır. Takip eden süreçte tekrar seçime gidilmiş ve 1 Kasım 2015'te % 49.5 oy alarak tek başına iktidar olmayı başarmıştır.

isyanlarından zaiyat vermeden sıyrılmıştır. Aksine, bütün bu tutum isyanlarını takiben ciddi bir yönetsellik krizi yaşamamış, iktidarlarını daha da perçinlemiştir. Ancak Ak Parti, kendi İktidar'ını giderek güçlendirirken aynı zamanda iktidar alanını da yapılandıran bir güç haline gelmiştir. Hem bürokratik bir alan olan devlet sermayeleri (yasama, yürütme, yargı), hem ekonomik sermaye ve hem de *yönetilebilen siyasal sermaye* -nüfus- üzerinde güçlü bir *yönetim* yetkisine sahiptir.

Seçim zaferleri Ak Parti'ye sadece hükümet etme yetkisi değil, aynı zamanda on beş yılı geçen iktidarı boyunca devlet sermayeleri (politik, askerî ve idarî kurumlar), ekonomik sermaye ve toplum üzerinde denetleyici ve düzenleyici bir rol oynama ve maddî ve sembolik sermayeden beşerî sermayeye kadar her şeyi *yönetme* imkânı vermiştir. Parti'nin bu sermayeleri yönetebilme becerisi ve yukarıda anılan karşı-tutum pratiklerine rağmen iktidarını sürdürebiliyor olması, polis pratikleri ve yasa aracılığıyla elde ettiği güçten başka ve ondan daha fazla, kendisinde yoğunlaşan sembolik iktidar ve şiddet formlarından kaynaklanmaktadır. Kendi hakikat rejiminin veçhesi olan söylemler üzerinden inşa ettiği sembolik iktidar pratikleri sayesinde, bireylerin benlik tekniklerini basit bir şekilde siyasal-teknolojik bir araca tahvil edebilmektedir. Bu tahvilin en sarıh görüldüğü alan ise, yaşam ve tüketim pratikleri üzerinden gençler için ve nüfus taktikleri üzerinden kadın bedeni için inşa ettiği söylemlerdir.²⁴⁶ Gençler söz konusu olunca alkol tüketimi veya kızlı-erkekli yaşamaları veya kadınlar söz konusu olunca onların doğurganlığının zaten öteden beri politikleştiği, bu politikleşirmenin ve bu pratikler üzerinden söylem inşa etmenin Ak Parti'ye has olmadığı itirazı yapılabilir. Ancak söz konusu Ak Parti dönemi olunca sadece alkol tüketimi ve haneîçi yaşam tarzları değil, daha birçok bireysel ve toplumsal pratik, iktidar söylemlerine konu olabilmektedir. Ak Parti ekmek tüketiminden tuz, şeker ve tütün tüketimine kadar bir fikir ve yönetsel söylemler üretebilmektedir. Bütün bunlarla vurgulanmak istenen asıl nokta şudur: Ak Parti sıradan bir hükümetten ziyade, sürüsünün selametini düşünen bir çoban gibi hareket etmektedir. Erdoğan, Milli Tarım Projesi kapsamındaki konuşmasında;

²⁴⁶ Kimlerle yaşayıp ne tükettiği ve doğurganlığı iktidar söylemlerine konu olan eyleyiciler, normal şartlarda kendilik tekniği olarak inşa ettikleri tüketim ve diğer pratiklerini icra ederken, artık bir ulusun ve iktidar rejiminin uyrukları olduklarını bilerek hareket etmeli ve “acaba bunu yaparken devlete, millete ve kendime faydam nedir?” sorusunu sorabilmelidir. Başka bir deyişle, kendi eyleminin artık bir siyasal teknolojinin aracı olduğunu aklında tutmalıdır.

“Çobanlık deyip hafife almayın. Çobanlığın felsefesini anlamayan, onun psikolojisini yaşamayan, insan yönetemez. Ben de bir çobanım.”²⁴⁷

diyerek, koyunlarının²⁴⁸ selametini düşünen bir *yönetici* olduğunu ifade etmiştir.

Ak Parti, ilk hükümetinden bu yana gençler, kadınlar, sekülerler, dindarlar, sermaye sahipleri, farklı dinsel, cinsel ve etnik kimlikler, kısacası toplumun tüm fragmanları hakkında bir fikri ve söylemi olan oyun kurucu bir güçtür.²⁴⁹ Oyun kurucu olması, onun, *alan* inşa eden güç olması anlamına gelir. Ak Parti *alan* inşa etmekten ziyade, eyleyicileri ve pratikleri, tıpkı bir mıknaatısın manyetizması gibi kendi alanına çeken manyetik bir iktidar mekanizması inşa etmiştir. Toplumun farklı fragmanlarına dair söylemlerini de bu alanda oluşturan Ak Parti, toplumu ilgilendiren hemen hemen her meseleyi iktidar alanına çekmiştir. Sınırlarını Ak Parti’nin çizdiği şekliyle iktidar alanı sadece seçimle kazanılan bir alan değildir. İktidar alanında alan iktidarını sürdürmeyi sağlayan temel sermaye, sembolik söylemler ve sembolik şiddettir. Çalışma boyunca üzerinde durulacak olan bu hipotez; Ak Parti’nin inşa ettiği komplo teorileri, ekonomi-politik söylemler, dinî söylemler, kadınlar ve gençler için inşa edilen hakikat rejimi, Kemalist söylem ve rejimle giriştiği güç mücadeleleri gibi başlıca maddî ve sembolik iktidar pratikleri üzerinde durularak sınanacaktır.

²⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, **Erdoğan’ın Konuşması**, <http://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/61156/milli-tarim-projesi-toplantisinda-yaptiklari-konusma.html> (28 Mayıs 2017, saat 13:39’da erişildi)

²⁴⁸ Bu çalışmada koyun kelimesi, birinci bölümde değinilen pastoral İbrani çoban pratiklerine vurgu yapacak şekilde kullanılmaktadır. “Koyun vatandaş, koyun seçmen” gibi kavramlarla ilişkisi yoktur. Bu çalışmanın amaçlarından biri de, özellikle Ak Parti’nin seçimleri kazanması sonrası gündeme gelen bu Aziz Nesinvari bakış açısını aşmaktır. Yukarıda *alan* kavramı tartışılırken, eyleyicilerin rasyonel hareket etmemekle beraber, eylemlerini belirleyen şeyin alan koşulları ve habitusları arasındaki uyum, nesnel ve öznel yapılar arasındaki uyum olduğu ifade edilmişti. Buna göre politik aktör/seçmen ne Marksist anlamda *yanlış bilinç* sahibidir ne de Aziz Nesin’in dediği gibi *aptal*dır. O, kendisini çevreleyen hakikat rejimi ve alan pratiklerine öznel yatkınlıkları aracılığıyla *adapte* olan öznedir.

²⁴⁹ Bülke Koyuncu bu durumu “Ak Parti’nin devlete nüfuz etme süreci” olarak adlandırır. Bkz. Bülke Koyuncu, “**Benim Milletim...**” **Ak Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik**, İletişim Yayınları, 2014, s.63.

A. Söylem Olarak Komplo Teorileri: Bilgi ve İktidar İlişkisi

Yönetimselliğin en büyük artışı iktidar icracılarına bilgiye hükmetme araçlarını sağlamış olmasıdır. Birinci bölümde Foucault'nun derslerini takiben işlendiği üzere yönetimsellik; yönetim stratejileri, hesap ve taktiklere dayanan bir sanattır. Yönetimselliğin temel dayanağı olan taktikler, hesaplar ve dispozitiflerin beslendiği kaynak, iktidarın bilgiyle olan ilişkisidir. “İktidar kelimelerle inşa edilir” vurgusu, iktidarların bir hakikat rejimi kurmaksızın kendilerini var edemeyeceklerini ve bilgi-iktidar ilişkisini özetlemektedir.

Hakikat rejimi, iktidar olma ve nüfuz etme pratiklerinden beslenen ve bilgi rejimini düzenleyen sembolik sermayedir. Bilginin kaynağının iktidar olduğu kastedilmeksizin şu ifade edilebilir: Bilgi, kuruma dışsal olarak ele alınacak bir rejim değildir. Bilgi-hakikat-iktidar ilişkisel bir matristir. İktidar, bilgiyi tahakküm altına alarak onu işler ve bilgi alanının şekillenmesini sağlar, söylem ve hakikate hükmeder.²⁵⁰

İktidarın bir kurumdan veya bir yapıdan ziyade, *alan ve güç ilişkisi durumu* olarak ele alınması onu, bilgi üreten ve stratejik güç ilişkilerinde bu üretkenliği ile konum alan bir teknoloji olarak tanımlamak anlamına gelir. İktidar sadece zor, baskı, sansür gibi maddi şiddet edimlerinden ibaret olsaydı işlemezdi. İktidar aynı zamanda -sansürlemek bir yana- bilgiyi üreten, düzenleyen, sınıflandıran ve onu hiyerarşiye tâbi tutan bir mekanizmadır. Ak Parti özelinde, bilgi-iktidar ilişkisi komplo teorileri üzerinden tartışılacaktır.

Özne ve iktidar ilişkilerini veya devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini komplo teorisi düzleminde ele almak, hem yönetenlere hem de onların uyruklarına bir takım kolaylıklar sağlar:

²⁵⁰ Görüldüğü gibi eski iktidarın zor/şiddet mekanizması, bilgi üzerinde iktidar sağlamak suretiyle kısmen geri plâna itilmiştir.. Fiziksel meşru şiddet tekeline bir de bilgi vb. alanlar üzerindeki iktidardan tekevvün eden sembolik şiddet eklenmiştir. Buna paralel olarak Efe baştürk şu saptamada bulunur: “Foucault’ya göre iktidarın dayandığı temel dayanaklardan bir tanesi –belki de en önemlisi- “hakikat” yaratma gücüdür. Hakikat, iktidarın etkisi ve belirleyiciliği altında davranış ve tutumları sınırlandıran, fakat bundan da önemlisi bu davranış ve tutumların dayandığı normsal dayanakları tespit eden bir şeydir. Bu nedenle hakikat bir doğruluk şablonu olarak ortaya çıkar ve uyulması gereken kurallar ya da izlenmesi istenen rollerin dökümünü ortaya çıkartır. (...) Hakikati yöneten, yönetimini kontrol eden ve bizatihi kendisi bir hakikat üreticisi olarak ortaya çıkan iktidar, söylem üzerinden denetim uygulamaya başlar” Bkz. Efe Baştürk, “Michel Foucault’da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik ve Güvenlik”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Degisi**, Sayı 14, 2012, s.66.

Birincisi; komplo teorilerinin mantığı basittir, dolayısıyla olaylar ve olgular karmaşık olmayan cümlelerle ifade edilebilir. Bu vesileyle iktidar, bir başarısızlığı ya da kendisine yönelik bir tarruzu “yabancı parmağı”²⁵¹ gibi basit bir cümle ile bertaraf etme ve diğer tüm ikna mekanizmalarını öne sürmekten kurtulma gibi bir el çabukluğu edinir. Aynı şekilde bu iktidarın uyrukları da, iktidarcı sunulan ikna mekanizmalarını edinerek, işin içindeki yabancı parmağının deşifre edilmesinde iktidarla işbirliği içerisine girer. Bu işbirliği sayesinde de şeytani lobilerin varlığının tecessüm etmediği muhayyel beden aniden şekil kazanır, travma atlatılmıştır,²⁵² millet oyunu bozmuştur.”²⁵³ İkincisi; “komplo zihniyeti halkı, şeyleri ve eylemleri iki sınıfa ayırır: Bir sınıf temizdir, diğeri ise kirlidir.”²⁵⁴ Üçüncüsü; komplo teorileri iktidara, bilginin kontrol altında tutulması imkanını sağlar. Komplo teorileri vesilesiyle iktidar bir gündem üretir ve bu vesileyle “bilginin dolaşımı iktidarını” eline alır.²⁵⁵ Bu bilginin, başka bir deyişle iktidar hakikatinin doğruluğunun, yanlışlığının veya inandırıcılığının bir önemi yoktur, çünkü bizzat bu bilginin dolaşımı sayesinde bile iktidar bir takım karşıt hakikatlerden sıyrılmıştır. İktidarın söylediği, hakikat olarak kalmıştır. Komplocu söylem vesilesiyle iktidar “şimdiye, asıl meseleye değinmeyi reddeder.”²⁵⁶ Tanıl Bora, yaptığı Moskovici okuması ile bu

²⁵¹ Serge Moskovici, Yabancı Parmağı: Komplo Zihniyeti, **Birikim** sayı 90, 1996, İstanbul, s.45.

²⁵² H. Bahadır Türk Gezi Parkı direnişi sürecinde Ak Parti’nin yoğun komplo vurgusunun ve komplo teorileri üzerinden yaptığı açıklamaların ilk işlevinin Ak Parti’ye karşılaştığı travmayla baş etmesi için pratik bir imkan sağladığını söyler: “Pratik bir imkan diyorum, zira komplo teorilerinin kolay uygulanabilirliği, inanırılığı ve yaygınlaşma gücü, hele ki bu memleket için, toplumsal ve siyasal olanın karmaşık doğası üzerine tefekkür etmekten çok daha tercih edilebilir gözükmetedir siyasal özneler için.” Bkz. H. Bahadır Türk, “Yedirmeyeceğiz...”: AKP,Komplo Mantığı ve Siyasal Paranoya, **Birikim**, Sayı 291-292, Temmuz-Ağustos 2013, s.50.

²⁵³ Ak Parti söyleminde, bir komplo teorisinin deşifre edilmesi ve Türkiye üzerine oynanan oyunların bir bir bozulması, milletin işbirliği ile üstesinden gelinebilecek durumlardır. Örneğin; 2018’in Mayıs ayında Dolar’ın art arda tarihi rekorlar kırmaya üzerine Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Dolarla oynayarak milletin cebine, millete zarar verecek sonuçlar ortaya koyarak, bu seçimin sonuçlarını değiştireceğini düşünenler varsa aldanıyorlar. Millet oyunu gördü, oyuncuyu da gördü. Millet kuklayı da gördü, kuklacıları da gördü. Onlara fırsat ve izin vermeyecektir.” <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bekir-bozdagdan-dikkat-cekici-vekil-ve-bakan-sozleri-40845875> 01.07.2018 saat 16:00’da erişildi.

²⁵⁴ Serge Moskovici, Yabancı Parmağı: Komplo Zihniyeti , s.47.

²⁵⁵ Cem Deveci’ye göre; Foucault bilgiyi, hem iktidarla ayakta duran söylemlere gereksinimi nedeniyle; hem de bilginin kullanımının *stratejik* olması nedeniyle bir iktidar olgusu ele alır. Bu tespitini takiben Deveci, hakikat rejimi kavramının; semantik çekirdeğinde hakikat denen şeyin tarihsel olarak değişen ve iktidar ilişkileriyle birlikte işleyen bir süreç olduğunu içermektedir. Dolayısıyla bir hakikat rejimi olarak komplo teorileri de iktidara, bilgiyi yönetme ve onu işleme sokma imkanı tanır. Bkz. Cem Deveci, Foucault’nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayırıştırılamazlığı, *Doğu Batı*, Sayı 9, 2011, s.30.

²⁵⁶ H. Bahadır Türk, “Yedirmeyeceğiz...”: AKP,Komplo Mantığı ve Siyasal Paranoya, s.51.

savı bir adım ileri taşıyarak, Moskovici'nin, "komplo zihniyetine çağımız kolektif düşüncesinin bir prototipi olarak yaklaşmayı önerdiğini" ifade etmektedir.²⁵⁷

Ak Parti yönetimselliğinin başlıca söylemlerinden bir tanesi komplo teorileridir. Komplo teorileri, bilgiye hükmetmenin ve birtakım kanaat şablonları inşa etmenin en önemli araçlarından bir tanesidir. Bu yüzden Ak Parti söylemindeki Faiz Lobisi, Paralel Yapı, dış güçler gibi komplovari söylemleri "akıl dışı, gayribilimsel" gibi onları dışlayıcı bir indirgemecilikle değerlendirmekten ziyade, onları, politik özneler üzerinde uzun veya kısa vadede etkisi olan hakikat rejimleri olarak değerlendirmek gerekir.

Siyasal alanda, öteki olmadan var olunamaz. Bu "düşman ile var olma koşulu arasındaki ontolojik zıtlığın"²⁵⁸ Türkiye siyasal alanının her cenahında karşılık bulduğu söylenebilir. Engin Sustam'ın "karşıt-iktidar aracı" olarak kodladığı komplo teorilerine yer verdiği makalesinde değindiği gibi, 1960'lar sonrası hem sol cenah hem de sağ cenah, ideolojik bagajlarında bir gerçeklik inşası olarak komplo bulundurmaktaydılar.²⁵⁹ Aynı şekilde Tanıl Bora da Türk solunun komplo zihniyeti ile ziyadesiyle malül olduğunu söyler. Ancak Bora'nın üzerinde durduğu asıl nokta, Türk sağının komplo teorilerine nasıl teşne olduğudur."²⁶⁰ Türk sağını oluşturan paradigmlar arası geçişliliğe imkan veren bir söylem biçimi olarak komplo, mazlum bırakılmış bir kitleyi iktidar arzusu duyacak şekilde kitlesel hale getirmenin önemli bir aşamasını temsil eder.²⁶¹ Necip Fazıl, Sakarya Türküsü'nde bu arzuyu şu dizeyle ifade etmektedir:

Öz yurdunda garipsin, öz yurdunda parya! (...)

*Yüzüstü çok süründün, ayağa kalk Sakarya!*²⁶²

²⁵⁷ Tanıl Bora, Komplo Zihniyetinin Örnek Ülkesi Türkiye, Birikim sayı 90, 1996, İstanbul, s.42.

²⁵⁸ Efe Baştürk, "Komplocu Bir Söylemin Anatomisi", **Teorik Bakış**, Sayı: 5, 2014, s.139.

²⁵⁹ Bkz. Engin Sustam, "Karşıt-iktidar Aracı Olarak Komplonun Toplumsal İnşası", **Teorik Bakış**, Sayı 5, 2014, s.107.

²⁶⁰ "Bir siyasal ve toplumsal talepte bulunanların, bu doğrultuda eylem yapanların söylediklerine, amaçlarına, saiklerine göre değil, çıkartkan bir komplo zihniyetinin o eyleme ve fiile uyan bir teorikliğine göre değerlendirilmesi, Türkiye'de, 1960'larda doruğuna varan (...) antikomünist teyakkuza döneminde yeleşikleşti. Türk sağının bütün unsurları, anti-komünizmle beraber, hatta belki de onun birinci rüknü olarak, komplo zihniyetini tevarüs ettiler." Tanıl Bora, Komplo Zihniyetinin Örnek Ülkesi Türkiye, s.42.

²⁶¹ Efe Baştürk, Komplocu Bir Söylemin Anatomisi, s.148.

²⁶² "İnsanlar (...) küçük yabancı gruplar tarafından tehdit edildiklerini, haklarını kaybettikleri, kendi ülkelerinin ellerinden alındığını iddia ederler. Sık sık şöyle dendiği duyulur; 'onlar bizden güçlü, burası bizim memleketimiz olmaktan çıktı'" Moskovici, Yabancı Parmağı: Komplo Zihniyeti, s.53.

Komplo teorilerinin geniş bir piyasaya sahip olduğu Türkiye’de en fantastik bir komplo teorisi bile uzun süre gündemde kalır ve en üst oktavdan seslendirilir.²⁶³ Komplo teorileri vasıtasıyla iktidar, görünen bir düşmandan ziyade görünmeyen bir düşmanı karşısına koyarak, uyrukarına kendi hakikatini sunar. Sanal düşmanın yaratılması yoluyla, görünen düşmanın talepleri bertaraf edilir. Gezi Parkı karşı-tutumu esnasında Ak Parti ve Recep Tayyip Erdoğan’ın inşa ettiği dil, bu önermeyi doğrulayabilecek niteliktedir. Gezi Parkı eylemleri sürerken çıktığı Kuzey Afrika gezisinden dönen Erdoğan, yaptığı açıklamalarda “sayısı 15’e bile varmayan ağaçlar” için yapıldığı söylenen eylemlerin arkasında faiz lobisinin bulunduğunu vurgulamıştır. Erdoğan’a göre Gezi Parkı’ndaki ekolojik talepler, masum talepler değildir, eylemlerin hedefi büyüyen Türkiye ekonomisidir.²⁶⁴ Şer ittifakının olduğu bir yerde ekolojik talepler, masum talepler değildir. Komplo zihniyeti merkezli söylem üzerinden yaratılan senaryo ile beraber söylemler çok fantastik bir hal alır. Söylemin fantazması, hem iktidarın karşı karşıya olduğu düşmanın azametini hem de iktidar lehine sonuçlanacak herhangi bir zaferin büyüklüğüne dalalettir. Bahadır Türk “Düşmanın çeşitliliği ve büyüklüğü, aslında hedefteki öznenin kudretinin bir alametidir”²⁶⁵ demektedir. Şer ittifakına karşı alınmış bir seçim zaferinde kazananlar Şam, Mekke, Medine, Filistin, Kudüs²⁶⁶ iken, kaybedenler faiz lobisi, FETÖ, Siyonizm ve onun içerideki uzantıları olan örgütlerdir, şeytani bir ortaklıktır.

²⁶³ Dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan 2013 yılında ortaya attığı “Gezi Parkı eylemlerinin arkasında spekülör faiz lobisinin olduğu” yönündeki iddiası halen geçerliliğini korumaktadır. Yine aynı tarihlerde Başbakan Erdoğan’ın danışmanlığını yapan Yiğit Bulut, dış güçlerin telekinezi yöntemi ile Erdoğan’ı öldürmeye çalıştığını iddia etmiştir. <https://www.youtube.com/watch?v=3W-A5d0IKII> 29.05.2018 saat 12:50’de erişildi.

²⁶⁴ “Yeşili sevmekse bu ülkede on yıllar boyu yeşili bizim gibi seven çıkmamıştır. Çevre dostu olmaksa onlara diyorum ki siz bizden daha iyi dost bulamazsınız. Şu anda sizin yanınızda gibi görünenlerin çevrecilikle alakası yok. Bütün bunlar (Gezi Parkı eylemleri kastediliyor) niçin bizim ABD ziyaretimizden sonrasına denk geldi? Hazmedemediler, hazmedemediler. Türkiye büyüyor, evvelallah büyümeye de devam edecek. Mücadelemizin karşısında faiz lobisi var.” Recep Tayyip Erdoğan, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdogandan-gece-03-00-mitingi-23450663> 01.07.2018 saat 17:25’te erişildi.

²⁶⁵ H. Bahadır Türk, “Yedirmeyeceğiz...”: AKP, Komplo Mantığı ve Siyasal Paranoya, **Birikim**, Sayı 291-292, Temmuz-Ağustos 2013, s.51.

²⁶⁶ Recep Tayyip Erdoğan konuşmalarında sık sık İstanbul ile birlikte yukarıda anılan ve İslam dünyasında büyük önemi olan şehirleri ve Balkan coğrafyasının önemli Müslüman kentleri olan Üsküp ve Saraybosna’yı selamlar. Böylece kendi başarıları ve bu şehirler arasında sembolik bir birliktelik oluşturur. Bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdogan-yurda-donda-23451417> 29.02.2018 saat 13:25’te erişildi. Aynı analoginin Gezi Parkı eylemleri esnasında yapıldığı bir konuşma için bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdogandan-gece-03-00-mitingi-23450663> 29.02.2018 saat 13:25’te erişildi.

H. Bahadır Türk’e göre, hiçbir şeyin görüldüğü gibi olmadığı yönündeki komplovary bakış, biraz da gerçeklerin can sıkıcılığından kaçmaya yöneliktir:

“Gezi Parkı direnişi sürecinde (...) AKP’nin yoğun komplo vurgusunun ve komplo teorileri üzerinden yaptığı açıklamaların ilk işlevi AKP’ye karşılaştığı travmayla baş etmesi için pratik bir imkan sağlamasıdır diyebiliriz. Pratik bir imkan diyorum, zira komplo teorilerinin kolay uygulanabilirliği, inanırlığı ve yaygınlaşma gücü, hele ki bu memleket için, toplumsal ve siyasal olanın karmaşık doğası üzerine tefekkür etmekten çok daha tercih edilebilir gözükmetedir siyasal özneler için.”²⁶⁷

Bahadır Türk aynı yazısında “Ak Parti merkezli komplocu bakışın bir mazlumluk ve muktedirlik birlikteliğine dayandığını” iddia etmektedir. Uzun bir zaman dilimidir iktidarda olmasına rağmen, Necip Fazıl’ın Sakarya Türküsü’ne gönderme yaparak kendisinin ve temsil ettiği kitlenin “öz yurdunda garip öz yurdunda parya” olduğunu dile getiren Erdoğan²⁶⁸, bu mağduriyet söylemini komplocu bir dille birleştirerek, mağduriyet eksenli güç istencini dışa vurmaktadır. Bu güç istenci, bir sonraki başlıkta da tartışılacağı üzere “Kimsesizlerin kimsesi, sessiz yığınların sesi” söylemi üzerinden inşa edilmektedir.

Ak Parti’nin komplo teorisi söyleminde düşman FETÖ²⁶⁹, Faiz Lobisi, İsrail ve onun içerideki uzantıları, PKK ve Ermeni Lobisi’nden oluşan şer ittifakıdır. Ancak on altı yıllık Ak Parti yönetimselliği düşman saflarının çok hızlı değişebileceğini mükerrer defalar göstermiştir. Bu kadar ani manevralara siyasal özneler nasıl ve neden uyum sağlamışlardır? Başka şekilde sorulacak olursa, siyasal uzamda birbirlerine bu denli zıt illusiolar uyum sağlayacak habitusları üretecek sembolik sermayeyi ve söylemleri siyaset alanına nakış gibi işleyen iktidarın sırrı nedir? Yukarıda komplo teorileriyle ilgili yazılanlar özetlenecek olursa bu soruya verilebilecek üç sabit cevabın olduğu söylenebilir: bölünme korkusunun yarattığı tetikte kalma durumu ve güvenlik kaygısı, istikrar söylemi ve son olarak da komplo teorilerine inanırlık bakiyesinin yüksek olması. Komplo teorileri, bu sorunun çözümünde iktidara ciddi avantajlar sağlar. Komplo teorileri konusuna biraz *ciddiyetle* yaklaşmakta fayda var. “Diğer yüzyıllar komplo ile amatörce ilgilendiler. Komplonun bir düşünce sistemi ve bir eylem yöntemi olarak kurulması bizim

²⁶⁷ H. Bahadır Türk, “Yedirmeyeceğiz...”: AKP, Komplo Mantığı ve Siyasal Paranoya, **Birikim**, s.50.

²⁶⁸ Hürriyet, **Erdoğan’ın Kastamonu Konuşması**, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-edep-erkan-bilmeyenler-meseleyi-peyga-40403804> 08.01.2018 saat 11:40’ta erişildi.

²⁶⁹ Fethullah Gülen cemaatini kasten kullanılan Fethullahçı Terör Örgütü’nün kısa adı.

yüzyılımızdadır.”²⁷⁰ Günümüz toplumlarında siyasal özneler komplo teorilerinin yalan, doğru, yanlış gibi etik nitelikleri ile pek ilgilenmeden, onları tarihin olağan akışı içinde vuku bulan siyasal olaylardan biriymiş gibi kabul ederler. Faiz Lobisi gibi komplo teorisi kavramları akademik yazında inşa edilmiş, muhayyel bir koz olarak ele alınabilir, ancak bu teorilerin gerçekliği siyasal özneler için zamanın birinde varlık gösteren bir olgudan farksızdır. Faiz lobisi vardır ve gerçektir ve aynı zamanda Gezi Parkı olaylarını tertipleyerek²⁷¹ ülkenin varlığına ve bütünlüğüne, meşru hükümete kastetmiştir. İlk olarak 2013’te adı duyulan bu lobinin 2018 ya da 2023 gibi bir tarihte adı unutulmuş olabilir ancak bu durum, hükümetle aynı ajandayı paylaşan politik özneler için, söz konusu lobinin belirli bir uzamda varlık göstermediği anlamına gelmez. Nasıl ki 1920’li ve 1990’lı yılların rejimi tehdit eden irticacılar söylemi bugün unutulmuşsa, bundan on yıl sonra Faiz Lobisi’nin unutulması da normaldir ve bu onun var olmadığı şeklinde yorumlanmayacaktır. Komplo teorisi olarak adlandırılan iktidar söylemleri, iktidar icracıları ve onların yeniden üreticileri için olgusal gerçeklikten başka birşey değildir. Diğer her söylem gibi bir iktidar hakikatidirler.

İktidar alanında iktidarı elinde tutan özneler, iktidarın doğası gereği, onu her halükârda ellerinde tutmaları gerektiğini az çok bilirler. İktidar, Macbeth habitusludur, bu yüzden kendisi için her yolun mübah olduğunu bilecek kadar Makyavelisttir. Dolayısıyla iktidarda kalmak için yalanlar söylemek ve komplo

²⁷⁰ Moskovici, Komplo Zihniyeti: Yabancı Parmağı, s.46. Bilgi üzerindeki iktidar sayesinde, alternatif bir tarih inşa edilir ve komplo teorileri sayesinde kolektif hafıza üretilir. Öznelerin ortak algı şemaları, yaratılmış hakikatleri verili olarak algılamaya yatkındırlar. Bu doksik bakışın altında yatan en önemli etken ise, bu öznelerin toplumsala sirayet etmiş olan bir takım olguların tam ortasına doğmuş olmalarıdır. Toplumsal uzamda belli bir tarihsel periyotta inşa edilmiş olgular (devlet, iktidar, din vb), özneler verili olarak görünürler, çünkü ne zaman ve kim tarafından inşa edildikleri bilinmemektedir. Tarihsel bir dönemde yaratılmış bazı temaların hakikat ve apaçıklık olarak algılanmasından dolayı bile komplo teorisi olarak adlandırılan inşalara, tüm diğer iktidar söylemlerine yaklaşıldığı gibi yaklaşılmalıdır. Komplo teorilerine herhangi bir iktidar hakikatinden farklı yaklaşmanın epistemolojik bir artısı olmadığı söylenebilir. Ancak böylesi bir okuma yoluyla, kimilerine akıl tutulması gibi gelen bazı söylemlerin diğerlerince kabul görmesi anlaşılabilir. Nihayetinde hakikat, piyasadaki gerçekliğe iktidarın müdahalelerde bulunması ve onu manipüle edebilmesidir. “Hakikat (...) doğru ile yanlışın birbirinden ayrıldığı ve doğruya bir takım spesifik iktidar etkilerinin yüklendiği kurallar bütünüdür.” M. Foucault, Entellektüelin Siyasi İşlevi, s.51.

²⁷¹ “Faiz lobisinin desteğiyle uluslararası bir operasyona dönüştürülmek istenen olaylarla ilgili ortaya çıkan yeni bir bilgi Gezi eylemlerinin masumiyetiyle ilgili kafaları karıştıracak nitelikte. 1 Aralık 2012 ile 14 Nisan 2013 tarihleri arasında İstanbul’da sahnelenmiş “Mi Minör” adlı tiyatro oyununda Gezi olaylarının birebir provası yapılmış. Eylemlerin ilk gününden beri sosyal medyada halkı tahrik edici mesajlarıyla dikkat çeken oyuncu Mehmet Ali Alabora’nın yönettiği ve Ak Parti’ye ait şekilleri çağrıştıran sembollerin hedef gösterildiği oyunda, halkın nasıl isyan etmesi gerektiği (...) anlatılıyor.” Bkz. Yeni Şafak Gazetesi, “**Bu Ne Tesadüf**” başlıklı 10 Haziran 2013 tarihli haber.

teorileri inşa etmek, iktidara içkin bir davranış, iktidar alanındaki sermayeyi elde tutacak bir illusiodur.²⁷²

B. Ekonomi Politik Söylemler

1. Alternatifsizlik Söylemi

Son dönemlerde yazılı ve görsel medyada ya da medya dışı alanlarda, Ak Parti iktidarının karşısına çıkabilecek veya onun yerini alabilecek alternatif bir parti olmadığı yönünde birçok söylem inşa edildi, sanki Ak Parti iktidarı çok doğalmış gibi ve sanki kaçınılmazmış gibi.²⁷³ Ak Parti kendi kaçınılmazlığını, yeri geldiğinde çokça eleştirdiği ve parti-devlet bütünleşmesinin bir örneği olan tek parti dönemi CHP'sinden mülhem, "Ak Parti Türkiye'dir" söylemi üzerinden inşa etmektedir. Bu söylem, Ahmet Davutoğlu'nun parti genel başkanlığı ve başbakanlığı döneminde parti tüzüğüne dahi girmiştir: "Ak Parti'nin kaderiyle Türkiye'nin kaderi bütünleşmiştir."²⁷⁴

Çok partili bir rejimin mevcut olduğu Türkiye'de, iktidar partisini devlet ile eşdeğerde tutma söylemini, neoliberal tezahürlerin iktidar alanlarındaki bağıntısal gerçekliklerinden bağımsız düşünmemek gerekir. Böyle bir söylem, neoliberalizmin yaygın sloganlarından biri olan *there is no alternative* (başka seçenek yok) veya Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrası dile getirilen *tarihin/ideolojilerin sonu* söylemlerinden bağımsız ele alınamaz. Yakın tarihe kadar siyasal alanda var olmayan, ancak piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda icat edilen *alternatifsizlik* söyleminin, Ak Parti özelinde, ısrarla ekonomik istikrara referansla vurgulanması tesadüf değildir. "Biz (Ak Parti) gidersek ekonomi çöker, maaşları ödeyemezler"²⁷⁵ söylemi, hem ekonomik iktidarı elinde tutan sermaye sahiplerine hem de bu sermayenin üreticisi emekçi kitlelere verilen bir mesaj iken, alt metninde

²⁷² Yalan ve komplo teorileri arasındaki ayrım çizgisinin pek de bir önemi yoktur, zira iktidar söz konusu olunca her iki söylem de hakikat olarak kalır.

²⁷³ Yönetenlerin bakış açısı olarak doksa da gücünü bu bakış açısından alır.

²⁷⁴ Ahmet Davutoğlu, **Önsöz**, Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzük Program (Kalkınma ve Demokratikleşme Programı), Ocak 2016, s.3. (Davutoğlu'nun bu cümlesine daha önceki bir taslakta atıf yapılmıştı. Ancak 21 Mayıs 2017 tarihinde kontrol edildiğinde, Ak Parti'nin resmi internet sayfasında yer alan parti tüzüğündeki bu önsöz, tüzüğün yeni baskısı yapılmadan Ocak 2016 baskısından, olduğu gibi çıkarılmıştır.)

²⁷⁵ Hürriyet, **Bülent Arınç Biz Herşeye Hakimiz**, <http://www.hurriyet.com.tr/biz-her-seye-hakimiz-demeye-hakkimiz-var-25660606> 24.12.2017 saat 13:50'de erişildi.

alternatifsizlik vurgusu yapmakta, hem sermayenin hem emekçinin hem de ülkenin kaderiyle kendi kaderini bir tutmakta, ama aynı zamanda böyle yaparak, kendi iktidarını yeniden üretirken, bu üretimin, o iktidarın yaratılmasında emeği geçenlerin de, ona oy veren seçmenin de iktidarı olduğunu vurgulamakta, onlara “biz varsak siz de varsınız”²⁷⁶ şeklinde bir söylemle sembolik şiddet uygulayarak, alternatif partileri/iktidarları reddetme ve seçmen ile Ak Parti ajandalarının paralelliği temelinde bir iktidar kurma daveti yapmaktadır. Polat S. Alpman’a göre “Ak Partinin en önemli başarısını da, kendi ideallerini toplumun birçok kesiminin ideali (ve dolayısıyla çıkarı) olarak kurmayı başaran böylesi ideolojik bir söylemin kurulumunda aramamız gerekiyor.”²⁷⁷

Ak Parti ve Türkiye’nin kaderini eşdeğerde tutan hakikat, aynı zamanda “Ak Parti milletin partisidir” söylemi üzerinden de inşa edilmektedir. Partisinin üçüncü olağanüstü kongresinde konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan, neredeyse Foucaultcu şu cümleyi kurarak, XIV. Louisçi (l’etat c’est moi (devlet benim)) paradigmayı tepetaklak etmektedir: “Türkiye’de kuruluşu tepeden tabana doğru değil, tabandan tepeye doğru gerçekleştirilmiş ilk ve tek parti Ak Parti’dir. Bunun için ‘Ak Parti milletin partisidir.’ diyoruz.”²⁷⁸

Böyle bir söylemle hem parti ethosunu içselleştirmiş bir millet hem de yerli ve milli ethosu içselleştirmiş bir parti tasavvuru mümkün kılınmaktadır. Yöneten ve yönetilebilenlerin ethosları arasındaki bu homoloji, yöneteni yönetilebilenlerin temsilcisi yapar. Bourdieücü anlamda temsil, vekalet veren grubu yalnızca sayı çokluğuyla mecliste, sokakta veya başka alanlarda temsil etmek anlamına değil, aynı zamanda o grubun vücuda getirilmesi, grubun ve vekilin birbirlerinin varlık koşulu kılınması, vekaleti verenle vekil arasındaki irade devri ve bunun yanında, vekaleti verenlerin vekilin sembolik şiddetini ikrar etmesi anlamlarına gelir.²⁷⁹ Bourdieu,

²⁷⁶ Bülent Arınç, aynı haberde.

²⁷⁷ Polat S. Alpman, Neo-liberal Zamanlarda Milli İradenin İslami Restorasyonu, Birikim Dergisi sayı 238, Kasım 2012, İstanbul, s.101-102.

²⁷⁸ Akparti, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Konuşması, Kongre Konuşması, <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/cumhurbaskani-erdogan-3.-olaganustu-buyuk-kongremizde-konustu/90408#1> 24.12.2017 saat 14:00’de erişildi.

²⁷⁹ Bourdieu’nün temsil konusunda düştüğü şerhleri tartışan ufuk açıcı bir çalışma için bkz. Güney Çeğin ve Levent Ünsaldı, Bourdieu’nün Şerhleri Üzerinden “Temsiliyet Simyası”, Cogito sayı 76, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.

vekaleti verenlerin böylesi bir irade devrini, başka bir deyişle “siyasal putperestliğini”²⁸⁰ vahiy etkisi olarak anlandırmaktadır.

Politik alanda vekalet, alandaki meşruiyet kuralları gereği, temsil edilen grubun vücuda gelmesini sağlayan şeydir. (Bu şey, kurum veya kişi olabileceği gibi simge, tabela veya bir slogan da olabilir.) Bu anlamıyla vekalet, hukuki vekaletin ötesindedir ve politik vekaletin hukuki vekalet ile en önemli ortaklığı, vekilin vekalet veren adına konuşmasıdır. Tüm bu kurumsal ve sembolik etkileriyle vekil, “kendisini tayin edenlerin varlığını ifade eden, ortaya koyan pasif veya nesnel bir göstergedir.”²⁸¹ Bourdieu’ye göre hükmedilenlerin ancak temsil araçlarına sahip olduklarında mevcut olduklarını söyleyebiliriz. Bourdieu, bu savını biraz daha ileri götürüp şu tespitte bulunur:

“Vekil tayin edenler (...) kendilerini ona teslim ederler. Ortaçağ geleneğinde, kendini kuruma teslim eden vekillerin bu inancı *fides implicita* [örtük iman] olarak adlandırılırdı. Siyasete çok rahatça aktarılabilecek muhteşem bir ifade: İnsanlar ne kadar yoksun, mahrum bırakılmışlarsa, özellikle kültürel açıdan, siyasi bir söz hakkı alabilmek için kendilerini vekillere teslim etmeye o kadar meyillidirler, zorunludurlar.”²⁸²

Ak Parti söylemindeki “kimsesizlerin kimsesi, sessiz yığınların sesi olmak” iddiasını da bu gözle okumak gerekir. Özellikle Erdoğan’ın şu sözleri, iktidar alanında temsil ettiği grup adına konuşan vekilin hem vekalet²⁸³ verenler üzerinde hem de siyasi rakipler üzerindeki sembolik şiddetini, ama aynı zamanda vekil ve mütevekkil arasındaki benlik geçişlerini ya da bu çalışmanın diliyle ifade edilecek olursa, pastörü ve çobanı olduğu koyunlar adına konuşmanın, onların her sırrına vakıf olan yönetici olarak konuşmanın nasıl da yönetsel bir söyleme tahvil edilebildiğini veciz bir şekilde ifade etmektedir:

“Bu ülkede ‘selamün aleyküm’ diyenler aşağılandı. ‘Elhamdülillah, inşallah’ diyenler küçümsendi, hor görüldü, bu ülkede namaz kılanlar ‘mürteci’ diye yaftalandı, yıllarca Müslümanlar, inançlılar kaba saba yobazlar olarak karikatürize edildi, resmedildi. Utanmadan, sıkılmadan, yüzleri dahi kızarmadan bunlar millete ‘bidon kafalı’ dediler. ‘Göbeğini kaşıyan adam’ dediler. Öz yurdumuzda, öz vatanımızda parya muamelesi gördük. İşte hayatı boyunca toplumun bir kesimine, millete yapılan bu zulmü görmeyenler (...) bizim neler çektiğimizi bilmezler, görmezler, duymazlar. Artık

²⁸⁰ Bourdieu, Seçilmiş Metinler, s.235.

²⁸¹ Bourdieu, Seçilmiş Metinler, s.237.

²⁸² Bourdieu, Seçilmiş Metinler, s.237, vurgular orijinal metinde.

²⁸³ Vekalet ve temsilin simyasını yakın Türkiye siyaset alanına da değinerek ele alan ufuk açıcı bir çalışma için bkz. Güney Çeğin ve Levent Ünsaldı, **Bourdieu’nün Şerhleri Üzerinden Temsiliyet Simyası**, Cogito Sayı 76, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.89-106.

bu elitler kusura bakmasın. Biz bu ülkede varız. Biz 75 milyonun birer ferdi olarak bu ülkenin sahibiyiz, öz çocukları, öz evlatlarıyız.”²⁸⁴

Bu dilin, iktidar alanındaki tüm sembolik etkilerin kaynağı olduğu söylenebilir. Bu dil vesilesiyledir ki vekil, sesi olmaya niyet ettiği sessiz yığınlar üzerinde meşru tahakküm edimleri sergileyebilmekte, onu *konuşturduğunu*²⁸⁵ iddia edebilmektedir. İyi bir hatip olduğu söylenen Erdoğan’ın bu özelliğinin, iktidar alanındaki dil piyasasına hakim olmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Bourdieu, dilsel habitus²⁸⁶ ile dilsel piyasayı doğru bir şekilde harmanladığımızda, tam anlamıyla dilsel bir söylem inşa edebileceğimizi ifade eder:

“Tam yerinde konuştuğunuzda hedefi on ikiden vurursunuz. Hedefi on ikiden vurmak için, sözlerinizin tam noktayı vurması için, (...) beklenen etkiyi yaratması için, sadece dilbilgisel anlamda doğru kelimeleri kullanmak yeterli değildir, aynı zamanda toplumsal açıdan kabul gören kelimeleri de kullanmanız gerekir.”²⁸⁷

Bachelard, “Düşüncenin çıkarlarını kişisel çıkarlardan bağımsız olarak iletme, gayrişahsi (impersonel) olanı öğretmek için kuvvetli bir kişilik gerekir” demektedir.”²⁸⁸ Erdoğan özelinde, karizmasından kaynaklanan “iyi hatip” olma özelliğinin, sözlerinin ve düşüncelerinin çıkarlarını, kendi çıkarlarından azade aktarabileceği doğru kelimeleri seçmesinden kaynaklandığı ifade edilebilir. Bu cümledeki *çıkara* kavramı, olumsuz anlamda kullanılan ve maddiyata indirgenen bir şey değildir. Bourdieu, *çıkara* kelimesinin Fransızca karşılığı olan *interet*²⁸⁹ kelimesinin, etimolojik olarak “ait olmak”. “-den olmak” anlamına gelen *inter esse* ikilisine dayandığını ifade eder. Dolayısıyla Erdoğan’ın yukarıda alıntılanan sözlerinden kaynaklanan çıkarı, kendi kişiliği temsilcisi olduğu millet içerisinde hiçleştiği için, aynı zamanda milletin de çıkarıdır. Bu, Bourdieu’nün vahiy etkisi olarak adlandırdığı mekanizmadır.”²⁹⁰

²⁸⁴ Hürriyet, **Kimse Bize Parmak Sallamasın**, <http://www.hurriyet.com.tr/kimse-bize-parmak-sallamasin-20450083>, 05.01.2018.

²⁸⁵ Bourdieu, bu *konuşturma* edimini *vantrilok gasp* -örtük gasp- olarak kodlar. Bourdieu, Seçilmiş Metinler, s.243.

²⁸⁶ Bourdieu, Sosyoloji Meseleleri, s.147 vd.

²⁸⁷ Bourdieu, Sosyoloji Meseleleri, s.149.

²⁸⁸ Gaston Bachelard, Uygulamalı Akılcılık, İthaki Yayınları, 2009, s.28.

²⁸⁹ Bkz. Bourdieu, Devlet Üzerine, s.326.

²⁹⁰ “Vahiy etkisi, yetkili sözcünün, kendisini grubun her bir yalıtılmış üyesi üzerinde kabul gören bir tazyik, bir sembolik şiddet tatbik etmesi için yetkili kılınmış gruba dayanmasına imkan tanıyan şeydir Bourdieu, Seçilmiş Metinler, s.244.

Vekilin mütevekkil gruba dayanması, vekilin onlar üzerinde aşkın bir iktidar kurmasına imkan tanır. Vahiy etkisi bu aşkınlığı vekil=mütevekkil özdeşliği üzerinden inşa eder. Dolayısıyla sapkın bir iman pratiği olan vahiy etkisi, siyasal putperest öznelerin tek alternatifi olarak vekil-çobanı inşa eder. . Tam bir güvenlik düzeneği olan bu alternatifsizlik söylemi Ak Parti'nin kaçınılmaz mutlak iktidarını “iyi ve adil yönetim” kıstasları üzerinden değil, piyasanın hesapları doğrultusunda “doğru olan şey” olarak inşa eder. Bu kaçınılmazlık, başarı ve başarısızlığın bütün sonuçlarını üstlenen iktidar icracıları ve onu yeniden üreten siyasal sermaye olarak seçmen ve nüfus için doğru olan şeydir. Ak Parti genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın şu sözleri, Ak Parti'yi en doğru yönetsel disositif olarak inşa eden alternatifsizlik söylemini özetlemektedir:

“Milletimize meselenin Ak Parti, Tayyip Erdoğan meselesi olmadığını, meselenin hepsinin üzerinde bir Türkiye, Türk meselesi, hepimizin ortak geleceği meselesi olduğunu çok iyi şekilde anlatmalıyız. Ülkemizde Ak Parti kazanırsa Türkiye kazanır bunu böyle biliniz. Ak Parti kaybederse tüm Türkiye kaybeder.”²⁹¹

Aynı şekilde, Ak Parti iktidarı piyasanın diğer bileşenleri için de kaçınılmaz ve doğru olan şeydir. Polanyi'nin “laissez faire laissez passer” ilkesi piyasanın müdahalesiz sürmesi anlamına değil, aksine tamamen devlet müdahalesine açık bir alan olduğu yönündeki savını yine Recep Tayyip Erdoğan yaptığı şu açıklama ile ayakları üzerine oturtmaktadır:

“Soruyorum, iş dünyasında herhangi bir sıkıntınız bir aksamanız var mı? Biz göreve geldiğimizde, 15 sene önce Türkiye'de olağan üstü hal vardı ama bütün fabrikalar hep grev tehdidi altındaydı. Hatırlayın o günleri ama şimdi öyle bir şey var mı? Tam aksine, şimdi grev tehdidi olan yere biz OHAL'den istifadeyle anında müdahale ediyoruz.”²⁹²

Bu hakikat penceresinden bakıldığında, bundan böyle yönetim piyasasının optimal sınırı ve ortamı (milieu) Ak Parti'nin hakikat rejiminden başka sınırlarda anlamsız ve yanlıştır. Tek ve doğru yönetsel siyaset ortamı Ak Parti'dir. İktidar alanının mantığına ters düşen alternatifsizlik söylemi, bu minval üzere inşa edilmektedir.

²⁹¹ <https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-ak-parti-kaybederse-turkiye-kaybeder> 31.05.2018 saat 12:30'da erişildi.

²⁹² <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-cok-onemli-ohal-aciklamasi-1862017-40517637> 31.05.2018 saat 13:00'da erişildi.

2. Hizmet ve İstikrar Söylemi

Kantitatif verilere dayanmamakla beraber, Ak Parti'nin söylem ve eylemlerinin büyük bir kısmında ekonominin belirleyici olduğu ifade edilebilir. Parti, gerek yayınladığı 2023 Siyasi Vizyonu belgesinde, gerekse de parti programında, “vahşi kapitalizme prim vermediği” şerhini düşerek serbest piyasa ekonomisini savunduğunu ifade etmektedir.²⁹³ Piyasa ekonomisinin benimsenmesinden kaynaklı bir şekilde devletin ekonomideki rolünü sadece düzenleyici merci olarak çizen Ak Parti, iktidar talebi zamanlarında kendisinin -yani devletin- ekonomik başarılarını miting malzemesi olarak bolca kullanmakta, para ve faiz politikaları başta olmak üzere Merkez Bankası'na hayli müdahil olmaktadır. Ayrıca, özel sektör eliyle yapılacak kamu hizmetlerinin ihaleleri Ak Parti mitinglerinde spontane bir teatrallikle sunulur, Başbakan ve heyeti sahnede projenin yürütücüsü firmanın yetkilileri ile pazarlık yapar ve pazarlık sonucu hem zamandan hem de maliyetten tasarruf edilmesi sağlanır.²⁹⁴ Parti programı, siyasi vizyonu ve mitingleri başta olmak üzere, eylem ve söylemlerinde ekonomi ile, ekonomik verilerle bu denli hemhal olan bir partinin hakikat rejimini “kalkınma ve istikrar” üzerinden inşa etmesi kaçınılmazdır. Kalkınma ve istikrar eksenli ekonomi politikaları, sadece uyrukların refah seviyesini yükselten yönetim taktikleri değil, aynı zamanda iktidarın yeniden üretimini de sağlayan, iktidarın meşruluğunu da yeniden üreten idare teknikleridir. Bu tekniklerin söylem boyutunda bu denli yer almaları da iktidarın yeniden üretimine davettir. Eyleyicilerin bu davete icabet etmelerini sağlayacak temel motivasyon ise *hizmettir*.²⁹⁵

Ak Parti, ekonomi kaynaklı 2001 yönetimsellik krizi sonrası iktidara gelmiş ve kaçınılmaz olarak ilk icraatlerini de ekonomiyi düzenlemek üzerine plânlamıştır. Bundan dolayı Parti, ekonomi ve kalkınma odaklı bir siyasa izlemektedir. Ekonomi

²⁹³ Bkz. Ak Parti 2023 Siyasi Vizyonu, Ak Parti, 2012, s.34.

²⁹⁴ Bu örneklerde de görüldüğü gibi, Karl Polanyi'nin “Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler mekanizması, devletin hiç müdahil olmadığı bir mekanizma değil, aksine devletin düzenlediği ve belirleyicisi olduğu mekanizmadır” şeklindeki çözümlemesi hayli yerindedir.

²⁹⁵ Nermin Pınar Erdoğan, neoliberal iktidar blokunun yaşadığı hegemonya ve meşruiyet krizini aşmada Muhafazakar Demokrasi kavramının Ak Parti'ye bir aparat sağladığını ifade eder. Erdoğan'a göre “kavramın teorik bir tutarlılığı yoktur. Dolayısıyla kavramın işlevselliği üzerinde drurulmaktadır.” Ona göre teorik çerçevedeki zayıflık pratik sonuçların ve maddi getirilerin önemine yapılan vurgu ile aşılmaya çalışılıyor. Bu vurgu kendini “Hizmet Partisi olma” ifadesinde buluyor. Bkz. Nermin Pınar Erdoğan, AKP'nin Siyasal Söylemi Üzerine: “Biz Hizmet Partisiyiz”, Birikim Dergisi, sayı 283, s.67-68.

ve kalkınma odaklı siyasanın temel dayanaklarından biri ise yerel hizmet ve projelerdir. Ak Parti yönetimselliğinde, iktidar alanında başarı için çizilen normallik eğrisinin optimal sınırı halka hizmette katedilen yoldur. Böylece, Foucault'nun ifade ettiği şekliyle yönetimin eylemlerinin temel kıstası olarak meşruluk ya da gayrimeşruluğun yerini alan yeni sınır olarak başarı ya da başarısızlık, Türkiye'de iktidar alanının temel çatışmalarından biri haline gelmiştir.²⁹⁶ Başarı ve başarısızlık kıstasının sağladığı bu pragmatizm Ak Parti'ye, toplumsal uzamdaki eyleyicilerin davranış ilkelerine ekonomik rasyonalite ile bakabilme imkanı vermiştir. Bu imkanın sürdürülebilirliğinin *raison de'Etat*'nın görevi olduğunu hatırlatan Utku Özmakas'a göre "devlet (ve onun temsilcisi olan lider), ekonomik alana müdahaleyi 'nüfusun yararına' ve 'nüfus için' şeklinde lanse eder."²⁹⁷ Ak Parti'nin gerek alternatifsizlik söylemini ekonomi-politik üzerine inşa etmiş olması, gerekse de komplo teorisi söylemleriyle, kendisini çekemeyen faiz lobisinin biricik hedefinin yükselen Türkiye ekonomisi, üçüncü havalimanı ve üçüncü köprü gibi *hizmetler* olduğunu vurgulamış olması da bu bakış açısının ürünüdür. Ak Parti'nin, iktidar alanındaki pozisyonunu korumak için ekonomi eksenli söylemleri seferber etmesi, mümkün eylem alanları tasarlarırken, ekonomi-politiğin sembolik şiddetinden bir hayli faydalandığını göstermektedir.

Dardot ve Laval'ın neoliberalizm tanımını hatırlanacak olursa; neoliberal nüveler barındıran *hizmet* politikaları ve söylemleri, Ak Parti'ye ideolojik bagajın sağladığından daha fazla avantaj sağlamaktadır. Birincisi; *hizmet* sadece maddi sermaye birikimi ve piyasa eksenli bir politika değil, aynı zamanda bir *yönetim* tekniğidir. Yönetim tekniği olarak hizmet, hem sembolik sermaye birikimi sağlar hem de bu birikim vesilesiyle öznelerin tutumlarının yönlendirilmesini. *Hizmetin* sağladığı sembolik sermaye birikimi Ak Parti'nin "İstikrar sürsün, Türkiye büyüsün"²⁹⁸ sloganı üzerinden tartışılabilir. Slogandaki *istikrar* kelimesi, hem siyasi hem de ekonomik istikrara gönderme yapmaktadır. Siyasi ve ekonomik *istikrar*

²⁹⁶ Özellikle 16 Nisan 2017 referandumu başta olmak üzere, Ak Parti'nin temsil meşriyeti mükerrer defalar tartışıldı. Bu tartışmalara Ak Parti iki eksenle cevap vermektedir: Birincisi millet iradesi dediği şaşmaz irade üzerinden ve ikincisi de *ekonomik başarıları* üzerinden. Ak Parti'nin kendi yönetimselliğinin kıstası olarak seçim *başarıları* ve ekonomik *başarıları* belirlemesi, inşa ettiği yönetimselliğin alameti farikasıdır.

²⁹⁷ Utku Özmakas, Foucault: İktidardan Biyoiktidara, Cogito, Sayı:70-71, s.65.

²⁹⁸ <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/buyumenin-temelinde-istikrar-var/75133#1> 24.05.2018 saat 13:15'te erişildi.

projelerinin (Roman, Alevi ve Kürt açılımları, Çılgın projeler vb.) ve istikrar hedeflerinin ne kadar başarıldığı konu dışı olmakla beraber, ülkenin büyümesinin koşulu olarak istikrar, iktidarın her tür şiddetini eyleyicilerin üzerinde sallandıran bir sarkaç görevi görmektedir. Çünkü Ak Parti söyleminde, kendi dönemindeki hem siyasi hem de ekonomik istikrar sürekli olarak eski Türkiye (Eski Türkiye’den kastın hangi tarihe kadarki eski Türkiye olduğu kesin olmamakla beraber, Eski Türkiye genelde 1990’lar Türkiye’sini temsil eder) ile kıyaslanır. Eski Türkiye, kaos ve kargaşanın hüküm sürdüğü bir diyar iken, yeni Türkiye (Ak Parti Türkiye’si) düzen, kalkınma ve istikrar diyarıdır. Eski-yeni karşıtlığı üzerinden iktidarcı tatbik edilen sembolik şiddet, alandaki eyleyicilerin çıkar (*inter esse*) eksenli hareket etmelerini salık vermektedir. Başka bir deyişle; Ak Parti, alanda kazanılacak ve kaybedilecekleri pazarlık konusu yaparak, eyleyicilerin tutumlarını hem partinin hem ülkenin hem de eyleyicinin çıkarlarını en iyi temsil edecek politik kanada *yönlendirmektedir (conduire)*.

Sloganın ikinci kısmında yer alan “Türkiye büyüsün” ifadesi ise, Ak Parti’ye *ideolojiler üstü* bir misyon yüklemektedir. Parti programında yer aldığı şekliyle büyüme odaklı hizmet politikası, Türkiye’ye hizmettir. Parti programının girişinde ve muhtelif yerlerinde değinilen “ideolojik platformlarda değil, çağdaş demokratik platformlarda siyaset yapan parti” vurgusu, sonuç bölümünde şu şekilde özetlenmektedir: “Ak Parti, ideoloji dayatan veya rant dağıtan bir parti değildir, olmayacaktır. Partimiz, bu programdaki ilkeler çerçevesinde Türkiye’ye hizmeti esas alan bir kitle partisidir.”²⁹⁹

Yaptığı hizmetlerin, maddiyatı aşan ve ancak mana dünyasında bir karşılığı olan Türkiye sevdasından kaynaklandığını ifade eden bu vurgu, partiyi ideolojiler üstü³⁰⁰ bir konuma taşımakta ve bu hizmetlere karşı çıkan aşırı uçların ve ideolojik çıkışların asıl hedefinin Erdoğan ve Ak Parti değil, büyüyen ve güçlenen Türkiye olduğunu ifade etmektedir. Neoliberalizmin “ideolojilerin sonu” şeklindeki tarih

²⁹⁹ Ak Parti Resmi Sitesi, **Parti Programı**, http://www.akparti.org.tr/site/akparti/partiprogrami#bolum_03.12.2017.

³⁰⁰ Nermin Pınar Erdoğan hizmet partisi olarak Ak Parti’nin bu duruşunu “parti olmamaktaki ideoloji” olarak tanımlar. bkz. Nermin Pınar Erdoğan, AKP’nin Siyasal Söylemi Üzerine: “Biz Hizmet Partisiyiz”, s.68.

okumasına paralel olarak, partinin “ideolojik olmamakta çıkarı”³⁰¹ olduğu ifade edilebilir. Pastoral tınısı olan ve ülkenin tüm uyruklarını kapsadığı ifade edilen hizmet pratiği ile birlikte okunduğunda ideolojik olmamak, Ak Parti’ye kendi *pastoral iktidarını* inşa araçları sunmaktadır. Sadece belli bir ideolojik kesimi değil, nüfusun tüm kesimlerini kapsayan hizmet politikaları, iyi pastör ile kötü pastör arasındaki ayrım çizgisidir. Halktan kopuk ve elitist pastörlerin aksine Ak Parti, halkın içine karışan, halkla bütünleşmiş, halkı dinleyen ve “halka hizmet, Hakk’a hizmetir”³⁰² diyen, tıpkı bir aile babası titizliği ile sürüsünün tükettiği un, şeker ve tuzdan yaşam biçimlerine kadar her şeylerini gözetleyen ve şeyleri doğru düzene yönlendirmeyi görev bilen pastördür. Bu ideolojiler üstü pastör, bize efendi olmaya değil, hizmetkâr olmaya gelmiştir.³⁰³ Pastörün hizmetkâr oluşu, hem uyruklarının mümkün eylem uzamlarına, yani tutumlarının bilgisine haiz olmasından hem de bu tutumları en iyi şekilde yönlendirecek dispoitiflerin bilgisine haiz olmasından ileri gelir. Hizmetkâr yönetici bizi bizden iyi tanır ve hem bilgisi hem de iktidar pratikleri aracılığıyla selametimize giden yolda bize rehber olur. Özetlenecek olursa; yönetim tekniği olarak hizmetin ilk avantajı şudur: yöneticiye, kendisini tüm diğer bakış açılarının üzerinde konumlandırarak araçları sağlayarak tutumları yönlendirmesini sağlamak.

Kalkınma ve istikrarın temel göstereni ve yönetim tekniği olarak *hizmetin* yönetime sağladığı ikinci avantaj ise, sermaye ve yeniden üretim stratejilerini düzenleyicilik gücüdür. İktidar icracıları sadece vergi ve maliye gibi finans kapital araçlarıyla sermaye dağılımına müdahale eden bir güç değil, aynı zamanda, artık bir *hak* olarak değil de *hizmet*³⁰⁴ olarak tanımladığı sosyal politikalar aracılığıyla maddi ve sembolik sermaye birikimi sağlayan bir güçtür. Bourdieu’ye göre, devlet, maddi kaynakları bölüştürürken, sembolik bir etki de üretir. Örneğin; bir sosyal politika

³⁰¹ İdeolojik parti olmamaktaki çıkar, kendisini pastoral kapsayıcılık olarak lanse edebilmektedir. O halde partinin kendisini “muhafazakar demokrat” olarak tanımlıyor olması, kendisini ideolojik bir çerçeveye yerleştirdiği anlamına gelmez. Muhafazakar demokrasi tikel bir ideoloji değil, %99’u Müslüman olan Türkiye’nin ezel-ebed evrensel duruşudur.

³⁰² Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-recep-tayyip-erdogan-muhtarlara-seslendi-29909599> 24.05.2018 saat 13:50’de erişildi.

³⁰³ “Biz bu millete efendi olmaya değil, hizmetkar olmaya geldik.” Recep Tayyip Erdoğan, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-onemli-aciklamalar-40849621> 01.07.2018 saat 14:50’de erişildi.

³⁰⁴ Neoliberal yönetimsellik, normal şartlarda *hak* olarak tanımlanan kimi edimleri artık *hizmet* olarak tanımlamakta, neoliberal jargonla ifade edecek olursak, *hakları esnekletirmektedir*. Örneğin; eğitim ve sağlık artık bir hak değil, belirli giriş ücretleri ödeyerek ulaşabileceğimiz hizmetlerdir.

aracı olan kömür ve gıda yardımları, ya da hizmetleri, aslında bir sermaye birikim biçimidir. Kömür ve ya gıda yardımları sadece ve sadece sermayenin bölüşümü anlamına değil, aynı zamanda “yeniden bölüştürme vasıtasıyla sembolik sermaye veya meşruiyet birikimi”³⁰⁵ anlamına gelir. Ak Parti’nin kömür, beyaz eşya ve gıda yardımları da, sermaye bölüşümü üzerinden ekonomik sermayenin sembolik sermayeye tahvili olarak okunabilir. Yönetimsel taktik olarak hizmetin sağladığı sembolik sermaye ya da meşruiyet birikimi, 17-25 Aralık yolsuzluk operasyonları sonrası gerçekleşen 30 Mart 2014 yerel seçimlerinde meyvelerini vermiştir. Ak Parti’nin 30 Mart seçimleri için hazırladığı reklamların göze çarpan iki sloganı vardı: “Ben lafa değil, icraate bakarım” ve “Daima millet, daima hizmet”.³⁰⁶ 17-25 Aralık 2013 sürecinde Ak Parti’nin üst düzey isimleri ve bazı bakanlarının isimleri yolsuzluk ve rüşvet ile anılmıştı. Ancak Ak Parti bu iddialardan yaklaşık beş ay sonra girdiği 30 Mart seçimlerinden birinci parti olarak çıkmıştı. İddiaları takiben girdiği seçimlerden prestij (sembolik sermaye) kaybetmeden sıyrılan partinin bu başarısı, ne sadece lider kültü ile ne de muhalefet partilerinin alternatif üretememesi ile açıklanabilir. Cumhuriyet tarihinin en büyük yolsuzluk iddialarına rağmen “Ben lafa değil, icraate bakarım” diyebilen siyasi tabanın bu eylemi *yanlış bilinç* kavramıyla da açıklanamaz. Bourdieu’nün de dediği gibi; “insanlar deli değildir, saçmalamıyorlardır, ‘çıkarları’ vardır, (...) basitçe maddi veya ekonomik çıkarlar değil, aidiyete ilişkin çıkarlardır (*interet*) bunlar.”³⁰⁷ Hizmet pratiği vesilesiyle partiye oy veren seçmen, ekmeğini yediği şirkete ihanet etmeyen girişimci özne gibidir. Şirket vergi kaçırmış olsa dahi çalışanın şirkete, şirketin de çalışana ihtiyacı vardır. Şirket ve çalışan arasında varoluş temelli bir ortaklık, aidiyete ilişkin çıkarlar vardır. Aynı şekilde girişimci politik özne ile oy verdiği parti arasında, hizmetin sembolik şiddetinden kaynaklanan zımni bir sözleşme vardır: “Semtimize asfalt yapacağım ama bana oy verirsiniz”³⁰⁸, “Sana oy vereceğim ama bana yol yaparsan.”³⁰⁹ Görüldüğü gibi hizmet, özne ve iktidar arasındaki maddi ve sembolik sermaye değiş tokuşunun belirleyenisidir. İktidar alanında kazanılacak ve

³⁰⁵ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.327.

³⁰⁶İlgili reklamların derlenmiş bir videosu için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=ZiQ9vS7N6oo>

³⁰⁷ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.326.

³⁰⁸ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/asfalt-calismasini-durdurduk-5-yil-beklevin-26531830>

01.07.2018 saat 19:25’te erişildi.

³⁰⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/yine-oy-yok-38435778>

01.07.2018 saat 19:30’da erişildi.

kaybedilecekler konusunda her iki tarafın da söylenmemiş çıkarları vardır. Hizmet, bu teamüli çıkarları, siyasal sermayenin yeniden üretimine tahvil eden yönetsel taktiktir.

3. Toplumsal ve Kültürel Söylemler

a. Artan Dini Söylemler

2017 Türkiye'sinden bakıldığında dinsel-siyasal-toplumsal alanlar arasındaki sınırların muğlak olduğu iddia edilebilir. Erken Cumhuriyet laisizminin ve Kemalist doktrinin takındığı katı tutumun aksine, bu alanlar arasındaki ayrım çizgilerinin Ak Parti iktidarları döneminde kapanmaya başladığı görülmektedir. Dinsel söylem ve eylemler aynı zamanda politik ve kültürel bir sermayedir. Yönetsel bir taktik olarak dinsel söylemin kreşendo noktası, onun, din ve dinsel lafzı bireyin ruhsal kurtuluşunun ve ebedi mutluluğunun enstrümanları olmaktan çıkarıp, onları kendi tekeline almış olması, Bourdieu'nün kelimeleri ile ifade edilecek olursa; "dini alanın daha geniş bir sembolik manipölasyon aracı içerisinde erimiş olmasıdır."³¹⁰

İktidar alanına özgü metallerden biri olarak dinsel sermaye, gücünü hem Tanrı'dan hem de uyrukların geniş bir kesiminden aldığı için, dinsel bir habitus inşa etmenin etkili ama aynı zamanda meşru aracıdır. "%99'u Müslüman Türkiye" söyleminin de bu meşruiyet kaygısına paralel olarak inşa edildiği söylenebilir.

Yine benzer bir yaklaşımla, dinsel söylem hakikat rejiminin baskın unsurlarından biri olarak da değerlendirilebilir. İktidarın bilgi ile kurduğu ilişki salt epistemolojik bir ilişki değildir. Yine aynı şekilde, iktidarın bilgi rejimleri ile kurduğu ilişki sadece komplo teorileri ya da politika ile ilgili lineer bir hat değildir. İktidar teolojik bilgiyi de işler, *yönetir* ve sınıflandırma esaslarının eşiği olarak kullanır. Her ne kadar bu eşik yazılı bir yasa şeklinde bulunmuyor olsa da, bazı devletler için sembolik bir anlam taşır. Örneğin; ABD başkanı olacak kişinin vasıfları örtük şekilde WASP (White, Anglo-Saxon, Protestan -beyaz, Anglo-Sakson, Protestan) olarak kodlanır. Hristiyan ve aynı zamanda Protestan olmak, ABD başkanlık yarışında avantaj sağlayan sermayelerdir. Aynı şekilde Türkiye'de de yönetici elitlerin Türk, Müslüman ve aynı zamanda Sünni olması beklenir. Türk-

³¹⁰ Bourdieu, Seçilmiş Metinler, s.160.

Müslüman-Sünni dışındaki sermayeler, “Biliyorsunuz kendisi Alevidir”³¹¹ ya da “Afedersin Ermeni” kategorisinde değerlendirilir ve iktidar alanında *iş yapmazlar*. Dolayısıyla, iktidar alanına içkin dinsel bilginin oluşumu ve dolaşımı bir iktidar ve hakikat rejimi meselesidir.

Eğer “devletin habitusu” şeklindeki bir kavram icad edilecek olsaydı, Türkiye Cumhuriyeti devletinin habitusunun oluşumuna öncelikle laik-Kemalist doktrinin tavassut ettiği söylenebilirdi.³¹² Laik-Kemalist yaklaşım, din ve devlet alanlarının sınırlarını katı çizgilerle belirleyen bir program izlemiştir. Mustafa Kemal, 1 Kasım 1937 tarihli TBMM açılış konuşmasında bu programı şöyle özetlemektedir:

“Aziz Millet Vekilleri,

Dünyaca malum olmuştur ki, bizim devlet idaresindeki ana programımız, Cumhuriyet Halk Partisi programıdır. Bunun kapsadığı prensipler, idarede ve siyasette bizi aydınlatıcı ana hatlardır. Fakat, bu prensipleri gökten indiği sanılan kitapların dogmaları ile asla bir tutmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı, gökten ve gayipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz.”³¹³

Erken cumhuriyetin kurucu kadrolarının, özellikle de Mustafa Kemal’in, uygulamaya çalıştığı şekliyle laiklik, sadece devletin laikleşmesi değil, aynı zamanda bireylerin de laikleşmesi amacını taşıyordu. Bu anlamda, ilhamını dinsel metinlerden değil, doğrudan doğruya hayattan alan laik-Kemalist programın, dini kamusal alandan iki şekilde dışladığı görülmektedir: Birincisi; *devletin dini* ilkesini yasalardan men etmiştir. 11 Nisan 1928 tarih ve 1222 sayılı kanunla, 1924 anayasasının ikinci maddesindeki “*Türkiye Devleti’nin dini, Din-i İslamdır*” hükmü kaldırılmış ve bu hükmün yerine, 10 Kanunuevvel 1937 tarih ve 3115 sayılı kanunla

³¹¹ Recep Tayyip Erdoğan’ın, CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu’nun Aleviliği üzerinden yaptığı miting konuşmalarının kısa bir özeti için bakınız <http://t24.com.tr/haber/sizin-inancinizi-binlerce-kisi-ayni-anda-hic-yuhaladimi,206585> 15.11.2017 saat 20.40’da erişildi. Erdoğan’ın, Ermeni ve Rum kimliklerine yönelik ifadeleri için sırasıyla bkz. https://www.youtube.com/watch?v=_UPIF2q17pw ve <https://www.youtube.com/watch?v=bIAbQ7LRoK4> (özellikle dakika 49.) Her iki bağlantıya da 24.12.2017 saat 15:15’te erişildi.

³¹² Burada *habitus* kavramı en dar anlamıyla, yani *yatkınlık* anlamıyla kullanılmaktadır. Kemalizm ise, diğer ideolojilere oranla iktidar alanında temayüz eden bir sermaye anlamında kullanılmaktadır.

³¹³ Orijinal metindeki imla ve yazım şekli korunmuştur. Mustafa Kemal’in ilgili konuşmasına TBMM internet arşivinden ulaşıldı. Bkz. TBMM, **Atatürk Meclis Açılış Konuşması**, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/01_11_1937.pdf 23.11.2017 saat 10:09’da erişildi.

laiklik ilkesi eklenmiştir.³¹⁴ İkincisi; 1924 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulup, dinin devlet *idaresine* alınmasını takip eden sekülerleşme eğilimini, 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması takip etmiştir. Böylece bireyler dini ritüellerini ve itikadlarını cemaatler ve tarikatlar aracılığı ile kamusal alanda değil, özel alanlarında (ev, ibadethane) icra edeceklerdir.

Ancak, dinsel ritüelleri bireyin vicdanı ve ibadethaneyle sınırlayan bu laik programın aksine Ak Parti, söz konusu ritüelleri ve daha birçok dinsel meseleyi, İslami hinterlandının maddi ve sembolik formlarını seferber ederek, birer benlik tekniği ve siyasi teknoloji olarak inşa etmeye çalışmaktadır. Ak Parti'nin İslami inanç şablonlarını iktidar alanına taşımış olması, İslam'ın parti ideolojisini temsil ettiğini veya partililerin “manevi çıkar-konumunu”³¹⁵ yansıttığını göstermez. Ak Parti iktidarında din (İslam), tüm nüfusu kapsayan üst-pastoral bir kimliktir.

İktidar alanı dinamik bir yapıdır. *Faillerin* beraberlerinde getirdikleri habitus ve sermayelerinin ve alanın özgül yapısının bileşkesi, alanı dönüştürür. Dolayısıyla alanın hakim sermayesi değişebilir. Laik-Kemalist söylemin yerini artan dini söylemlerin alması, alanın doğası gereğidir. Ak Parti'nin domine ettiği iktidar alanının normallik eğrilerinden biri, dinsel sermayedir. Bürokratik bir hükümet aracı olmaktan öte maddi ve sembolik devlet sermayelerini domine eden güç olarak Ak Parti, İktidar olduktan sonra, “sahip olduğu islamcı mirasın (...) birçok sembolik ögesini de beraberinde merkeze taşıma şansına sahip oldu.”³¹⁶ Bu taşıma sayesinde ki, Cumhuriyet Halk Partisi, Deniz Baykal döneminde çarşafli ve türbanlı kadın üyeleri kabul etmiştir. Ve yine bu taşıma sayesinde ki, CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu, son zamanlarda Ak Parti'yi eleştirirken, İslami referanslar olan *kul hakkı*³¹⁷ ve *besmelesiz kesilen et*³¹⁸ ve bu minvaldeki kelime setlerine başvurmaktadır. İslamcı kelime setleri sadece Ak Parti'nin sahiplendiği bir söylem değildir artık. İslamcı söylemin iktidar alanına taşınması, Ak Parti söylemleri ile birlikte muhalefetin söylemlerini de dönüştürmektedir.

³¹⁴ Ayrıntılı olarak bkz. Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s.143.

³¹⁵ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.343.

³¹⁶ Bülke Koyuncu, “**Benim Milletim...**” **Ak Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik**, İletişim Yayınları, 2014, s.317.

³¹⁷ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kemal-kilicdaroglu-kim-kul-hakki-yemiyorsa-secimlerde-onu-basa-getirmek-zorundayiz-29828296> 24.05.2018 saat 14:10'da erişildi.

³¹⁸ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kilicdaroglundan-ecevit-icin-sert-tepki-40613442> 24.05.2018 saat 14:20'de erişildi.

Üst-pastoral kimlik olarak din bir hakikat rejiminin ürünüdür. Aşağıdaki başlıklarda ayrıntılı olarak değinileceği üzere kadınlar, gençler ve kimliklerin yönetimi konusunda sıkça kullanılan bu pastoral sermaye, ilhamını *gökten indiği sanılan kitaplar* ve İslam peygamberi Hz. Muhammed’in sözleri ve hayat pratiklerine dayandırılmaktadır. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim görevlisi Dr. Mustafa Bayram Mısır, bu hakikat rejimini şöyle açıklamaktadır:

“AKP tek parti iktidarını sadece kademe kademe devlet organlarının yönetiminde söz sahibi olarak değil, yeni bir hakikat rejimi inşa ederek mümkün kıldı. Bu hakikat rejimi siyasi İslam’ın kendini devlet içindeki hakim ideoloji kılması için elverişli konumu yarattı. AKP seçmenleri de, devlet organları gibi bu hakikat rejimini büyük oranda benimsemiş durumdadır. Bu hakikat rejiminin en önemli kaynağı da, hem anlam hem de meşruiyet birikimi bakımından Sünni İslam. O kadar ki, sadece AKP taraftarları arasında değil, muarızları arasında da dinsel referans yaygınlaştı. AKP toplumu bu anlamda dönüştürmede epeyce yol aldı ve kurduğu hakikat rejimi toplumun üzerine yayıldı.”³¹⁹

Ak Parti bu hakikat rejimini nasıl ve hangi dinamikler üzerinden inşa etti? Michel Foucault’ya göre; iktidarın kendisini kabul ettirebilmesini sağlayan şey, onun söylem üretebiliyor olmasıdır. Sürekli bir disiplinle iktidarı bedenlere kazımak yerine, sembolik formları kullanarak iktidarın içselleştirilmesini sağlayan bu yeni siyasi teknoloji, kendi meşruiyetini bu içselleştirme vesilesiyle inşa ettiği kılcal iktidar ilişkilerine dayandırmaktadır. Hane içindeki aile disiplini ve beden yönetimi olmasaydı iktidar meşru cinsellik edimleri, okul disiplini ve tüm diğer benlik teknikleri ve siyasi teknolojileri öznelere dayatılabilir miydi? “Biz bir ülkeyi/medeniyeti mahvetmek istediğimizde, onun servet ve nimetle şımarmış elebaşlarına emirler yöneltiriz/onları yöneticiler yaparız da onlar, orada bozuk gidişler sergilerler. Böylece o ülke/medeniyet aleyhine hüküm hak olur; biz de onun altını üstüne getiririz.”³²⁰ ayeti olmasaydı , rakip parti liderleri için kullanılan “Biliyorsunuz kendisi Alevi” veya “Bunlar ateist, bunlar Zerdüş. (...) Biz gücümüzü Hakk’tan ve halktan alıyoruz”³²¹ gibi söylemler, kendisi ile aynı politik ve dinsel ajandayı paylaşan yönetilebilir siyasal sermaye üzerinde etkili olabilir miydi? Onlara,

³¹⁹ Dr. Mısır’ın verdiği mülakat için bkz. Bianet, **Artan Dini Söylemler**, <http://bianet.org/bianet/siyaset/164315-artan-dini-soylemler-mitinglerde-sallanan-kuran-lar> 23.11.2017 saat 12:53’te erişildi.

³²⁰ Yaşar Nuri Öztürk’ün Kuran 17/16 (İsra suresi 16. Ayet) çevirisi için bkz. Yaşar Nuri Öztürk, **İsra Süresi 16. Ayet**, http://www.kuran.gen.tr/?x=s_main&y=s_middle&kid=2&sid=17 23.11.2017 saat 15:53’te erişildi.

³²¹ Erdoğan’ın, PKK ve HDP’yi hedef alan açıklamaları için bkz. Hürriyet, **Cumhurbaşkanı Erdoğan Diyarbakır’da**, <http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-diyarbakir-da-40110260> 24.12.2017 saat 15:20’de erişildi

alt metninde “nasıl yaşıyorsanız öyle yönetilirsiniz” iması yatan sembolik şiddeti uygulayabilir miydi? Söylemin bu boyutundan da anlaşılacağı üzere Ak Parti, %99’u *Müslüman Türkiye* hakikatinin doğal mamülü olan “müslüman iktidar tarafından yönetilme (*conduire*)” motivasyonunun tüm sembolik gücünü kullanmakta, bu hakikatin doğal veçhesi olan “has Müslümanlar’ın, en Müslümanlar’ın, velhasıl İslamcılar’ın iktidar alanının esas sahibi olduğu”³²² damıtılmış gerçekliğini inşa etmektedir. Söz konusu gerçekliğin en aleni ifadesini, dönemin Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı ve Ak Parti’nin Ankara Büyükşehir Belediye başkanı adayı Melih Gökçek’in, Ak Parti ile Gülen Cemaati arasındaki iktidar mücadelesi sonrası cemaat mensuplarının 30 Mart 2014 yerel seçimlerinde CHP’ye oy vereceği iddiasına yönelik tepkilerinde görebiliriz. Melih Gökçek, *hakiki Müslümanlar* olduğuna inandığı cemat mensuplarına seslenerek “imam hatip liselerini kapatan, Kuran kurslarını kapatan ve Risale-i Nur okutan evlere baskın yapan CHP’ye nasıl oy verirsiniz, bunun vebalini nasıl ödeyeceksiniz?”³²³ diye sormakta, iyi çoban ve kötü çoban arasındaki ayırım çizgisini (dindarlık) göremeyen koyunların (yönetilenlerin) başının beladan (vebal ve bela kelimeleri aynı kökendendir) kurtulamayacağı pastorallığını hatırlatmaktadır. Anlaşılacağı üzere; Ak Parti iktidar alanında dinsel söylemlerin bakiyesini, alandaki diğer rakipleri ekarte eden bir yatırım olarak kullanmaktadır. Bu yatırım, dinsel söylem inşasının temel dinamiklerinden biriydi.

Dinsel söylemin, üzerine inşa edildiği bir diğer dinamik ise özneleştirme süreçleri ile ilgidir. Kadınlar, gençler ve kimlikler konularında bu özneleştirme sürecine ayrıntılı değinileceği için şimdilik dinsel söylemin üçüncü ve en sembolik dinamiğine geçiş yapılacaktır: Ulusal habitusun inşa aracı olarak dinsel söylem

Habitus, yarı ilahi bir kahin gibi hareket ederek, *kurumsal keyfiyetin*³²⁴ bilinçdışına havale ettiği kodları tıpkı oyuncu habitusunun oyunu okuması gibi bir *nomosmuşçasına* okur ve bu okumanın sunduğu eylem setlerini birer bedensel *hexismi*şçesine eyler. Bunun Foucault’daki anlamı, tutumların yönlendirilmesi, yani başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmaktır. İktidar, bedensel *hexise*

³²² Tanıl Bora’nın “has Müslümanların, en Müslümanların, velhasıl İslamcıların ülkenin esas sahibi olduğu” şeklindeki iddiasına küçük bir ekleme yapılmıştır. Bkz. Tanıl Bora, **Türk Sağının Üç Hali-Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003, s.133.

³²³ Gökçek’in sözleri için bkz. Hürriyet, **Gökçek Ağladı**, <http://www.hurriyet.com.tr/video/melih-gokcek-agladi-89173> 24.12.2017 saat 15:25’te erişildi.

³²⁴ Bourdieu, başlangıçların keyfilikinden bahseder. Bkz. Devlet Üzeine, ss.39, 145, 203, 210.

işlenmiş habitusu³²⁵ iki formun bileşkesiyle inşa eder: Bir yandan söylem yoluyla zihinleri inşa eder.³²⁶ Beri yandan da söylemsel olmayan pratikler yoluyla (kurumlar, mimari, hukuki düzenlemeler vs.) beden için davranış kodları oluşturur.³²⁷ Özetle; iktidar tutum/davranış/habitus inşa ederken bir *dispositif* (söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler) gibi hareket eder.

Ulusal habitus üreticisi olarak dinsel söylemin başlıca iki aracının olduğu söylenebilir: Birincisi; belirli kelime setleri ve söylemler yoluyla politik kanaatler üretir. İkincisi; dinsel sembolizmi ve sembolizmin kilit isimlerini, ulusal aidiyet ayinlerinin merkezine taşır. Dinsel söylemin *doksa* ile şaşırtıcı benzerliğinden (“Doksa, kendisini bir inanç olarak algılamayan türden bir inanç biçiminde ortaya koyar”³²⁸) dolaydır ki, dinsel birer doksa olan *fitrat* ve *kader* gibi inanç pratikleri kendilerine iktidar alanında rahatça yer bulabilmektedir. Toplumsal bir olgu veya olaya dair kullanılan kavram setleri, hakikate nereden bakıldığı ve onun nasıl inşa edileceği ile alakalıdır. İktidar hakikatlerinin birer doksa olarak deneyimlenmesini sağlayan şey, iktidarın kendi kavram setlerini kaçınılmaz ve doğalmış gibi dayatmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü iktidar söylemlerinin her zaman meşruluğunu dayandırdığı bir bilgi sistemi var olmuştur. Nüfusun çoğunluğunun, bir bilgi sistemi olarak gerçekliği ve doğallığı su götürmez birer kaynak olarak ilahi metinlerin kavramlarına doksik iştirakleri ve %99’u Müslüman bir toplum olmaları hasebiyledir ki, iktidar, helak olmuş bir kavmin başına gelenleri onların sapkın fitratlarından kaynaklanan birer vebal olduğunu kendi nüfusuna kabul ettirirken zorlanmaz. Bu şekildeki bir bilgi sistemine dayanan söylemlerce çevrilmiş ve inşa edilmiş habitusların, bir maden kazasını (iktidar dilinde bu kaza değil, *doğal afet*) ve bu kazadan kaynaklanan ölümlerin, *işin fitratından* kaynaklandığını kabul etmeleri, bilgi, iktidar ve habitus arasındaki uyumdan kaynaklanmaktadır.³²⁹

Dinsel sembolizmin bazı isimlerinin merkeze taşınması, ulusal habitus inşasının olmazsa olmazlarından biridir. Büke Koyuncu’nun da değindiği üzere; Ak

³²⁵ Bourdieu habitus için “*toplumsallaşmış beden*” der, bu yüzden burada habitus en dar anlamıyla, tutum/davranış anlamında kullanılmaktadır.

³²⁶ Bu, iktidarın sembolik şiddetidir ve öznelerin suç ortaklığı ile tatbik edilir.

³²⁷ Bu da iktidarın görünen/fiziki şiddetidir ve öznelerin rıza ve iştiraki ile tatbik edilir.

³²⁸ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.224.

³²⁹ Recep Tayyip Erdoğan, 2014’teki Soma maden kazasından sonra yaptığı açıklamada “kazaların madenciliğin fitratında bulunduğunu” ifade etmiştir. Bkz.

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-soma-belediyesinde-konustu-26418784> 01.07.2018 saat 19:50’de erişildi.

Parti'nin ulusal tarih anlatısı ve vatandaşlık etiği olarak İslami sembolizm, kurucu öğelerdir. Burada, yukarıda dinsel söylem ve laik söylem için yapılan karşılaştırmalar sonrası totoloji yapmamak adına, Necip Fazıl Kısakürek, Mehmet Akif Ersoy gibi isimlerin ve Kutlu Doğum Haftası, İstanbul'un Fethi ve Çanakkale Savaşı (Çanakkale Savaşı'nın dini vurgusu son dönemlerde artmıştır) gibi sembollerin iktidar alanına taşınmış olmasını, laik-Kemalist sermayeler olan 23 Nisan, 29 Ekim ve 19 Mayıs gibi sermayelerle bir çekişme (*agonisme*) içinde olduğunu söylemekle yetinilecektir. İktidar alanında, ulusal habitusun kurucusu olarak dinsel sembolizmin bu çalışma için asıl önemi gençlik, kadınlar ve ulusun diğer öğeleri (kimlikler) hakkında hakikatler inşa ederken, iktidara nasıl bir epistemolojik hinterland sağladığıdır.

b. Kadınlar ve Gençlerin Yönetimi

Her ne kadar Bourdieu “gençlik bir kelimeden ibarettir”³³⁰ demiş olsa da, ve ayrıca erkeklik ve kadınlık dediğimiz *şeylerin* doğal/verili olmadığını, aksine onların tarihsel olarak inşa edildiğini³³¹ göstermiş olsa da, iktidar icracılarını ve onların beslendiği epistemolojik kaynakları pek de ikna etmiş gibi görünmüyor. İktidar icracılarının söylem ve eylemlerine bakıldığında görünen o ki, kadınlar ve gençlik yönetilmesi gereken şeylerdir. Nasıl ki bir ailenin maddi ve sembolik sermayesinin berdevamı ve aktarımı için “hayırlı evlatlar ve helal süt emmiş bir kadın” gerekiyorsa, aynı şekilde ve daha makro ölçekte bakıldığında devletin bekası için de iyi bir nesil ve iffetli hanım kardeşler ve anneler ontolojik birer gerekliliktir.

Kadın ve erkek denen heteroseksüel formun inşası, iktidarın yeniden üretilmesinden bağımsız düşünülemez. Çünkü karı ve koca olarak meşru döl veren bu cinsiyet çifti, aile ve soyun sürdürülmesinin,³³² devlet ve Tanrı gibi iktidar

³³⁰ Bourdieu, *Sosyoloji Meseleleri*, s.173.

³³¹ Ayrıntılı olarak bkz. Bourdieu, *Eril Tahakküm*, ss. 22, 23.

³³² Saramago, soyun sürdürülmesinin tam olarak bir doksa olduğuna değinmektedir. “Öldürülen evlatlarının kaybını telafi etmek için bir oğul doğurma olasılığı yine adam’le havva’ya düşmüştü, ama hayatta neden ve niçin olduğunu bilmeden çocuk yapmaktan başka hedef olmaması pek üzücü. Nihai bir hedefe, son nedene inananlar, soyu sürdürmek için derler; oysa ki bu soyların ne olacağına dair hiçbir fikirleri yoktur ve sanki evrenin biricik ve nihai umuduymuş gibi, soyun neden sürmesi gerektiği sorusunu kendilerine hiç sormamışlardır.” Jose Saramago, **Kabil**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, Mart 2016, s.34 Yazarın imlası aynen korunmuştur.

formlarına boyun eğecek öznel imal etmenin merkezidir. Michel Foucault, siyasal bir proje ve yönetsel bir taktik olarak “cinsellik ve doğurganlık yönetilmelidir”³³³ tespitini yaparken, Orwell 1984 romanında şöyle yazmaktadır: “Parti üyeleri arasındaki tüm evliliklerin, bu iş için atanmış bir kurul tarafından onaylanması gerekiyordu.. Evliliğin kabul gören tek bir amacı vardı; o da Parti’ye hizmet edecek çocuklar dünyaya getirmektir.”³³⁴

Ailenin devletin temeli olduğu, onun zamanın birinde devlet için bir yönetim modeli olduğu, ancak şimdilerde modelden ve amaçtan ziyade nüfusun üretim aracına dönüştüğü meselesine Foucault, Bourdieu ve Polanyi’yi takiben birinci bölümde değinildi. Ancak ailenin ve evlilik düzeninin dinsel, ilahi ve pastoral boyutları da hatırlanmalıdır.. Örneğin sadece Kuran, direkt olarak evlilik hakkında yaklaşık 20-25 ayet barındırır. Aynı şekilde İncil de evlilik düzeni ve zinaya değinen ilahi önermeler içerir. Kuran’da evlilik rejiminin hangisinin makbul olduğu dahi ayrıntılı olarak anlatılır. Bakara Suresi 221. ayette müşrik kadın ve erkeklerle evlenmekte mümin kadın ve erkeğe bir hayır olmadığı, yine aynı şekilde Nisa suresi 25. ayette ve Maide Suresi 5. ayette iffetli bir kadınla evlenilmesini ve zina yasağını içermektedir.³³⁵ Direkt olarak bu ifadeyi kullanmamış olsa da, görülmektedir ki Allah’ın müminlerden temel beklentisi, iman eden kadın ve erkeklerle evlilik bağı kurmaları ve böylece iman edenlerin sayısını çoğaltmalarıdır (Mümin anne ve baba iyi birer pastör/çoban olarak elbet de mümin çocuklar/nesiller yetiştirecektir). Ak Parti genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın “muhafazakar demokrat kimlik sahibi Ak Parti’nin ateist bir nesil değil, dindar, muhafazakar ve demokrat, milletin ve vatanının tarihten gelen değerlerine ve ilkelerine sahip çıkan bir nesil yetiştireceğini”³³⁶ ifade eden çıkışını yakın zamanda “Rabbim, Peygamberimiz ne diyorlar? Emir çok açık net. Nikahlanın, evlenin, çoğalın. Müslümanın çoğalması şart”³³⁷ çıkışının takip etmesi, bu ilahi ön kabulün doğal sonucudur.

³³³ Foucault, Cinselliğin Tarihi, s.86.

³³⁴ Orwell, 1984, s.90

³³⁵ Adı geçen ayetlerin mealleri için yukarıda referans verilen Yaşar Nuri Öztürk çevirilerinden faydalanıldı.

³³⁶ Hürriyet, **Dindar Bir Gençlik Yetiştirmek İstiyoruz**, <http://www.hurriyet.com.tr/dindar-bir-genclik-yetistirmek-istiyoruz-19819295> 24.12.2017 saat 15:30’da erişildi.

³³⁷ Hürriyet, **Erdoğan Barış Diyenler Katil**, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-baris-diyenler-katil-40641260> 24.12.2017 saat 15:35’te erişildi.

“İslam inkılabında aile, tıpkı bir makinenin işleyip işlemediğini muayene eden bir mühendis gibi uzaktan ve devlet gözüyle murakabe edilmesinden (denetlenmesinden) ibaret zat-ül-harekeligine (otomatik hareket eden) kadar her ferdi ve her unsuriyle sınıksız bir müdahale hedefidir”³³⁸ diyen Necip Fazıl’ın, veyahut Tevhid’i (Allah’ın varlığı ve birliği) kurtaracak kanın Asım’ın neslinin³³⁹ damarlarında mevcut olduğunu ifade eden Mehmet Akif’in, Ak Parti tarafından iktidar alanına ve merkeze taşınmış olmaları da, kadınlar ve gençler ile ilgili kurduğu hakikat rejiminin doğal sonucudur.

Yöneten-yönetilen, kadın-erkek, genç vb. tüm *sınıflandırma esasları*³⁴⁰, devletin sembolik inşasının öznelere temellerini unutturduğu³⁴¹ inşalardır. Foucaultcu anlamda biyoiktidar ve yönetimsellik olarak ve Bourdieucu anlamda sınıflandırma esaslarının üreticisi olarak iktidar için asli olan, toplumsal uzamın öznelere farklı kategoriler olarak inşa edip onları yönetmektir. Kısacası nüfus, farklı bireysellik kiplerine bölünerek yönetilmektedir. Esasen böyle yapmakla iktidar, kendi sembolik ve maddi yeniden üretiminin tüm koşullarını mümkün kılmakta, bunu da toplumsal uzamın her bir parçasını düzenleyen teknoloji ve söylemleri *cogito ergo sum* Descartçılığının amatör bir versiyonu olan “*söylüyorum (discourse) öyleyse varım*” sembolizmiyle inşa etmektedir. Bu okuma üzerinden, Ak Parti’nin artan dini söylemlerinin ve bu söylemlerin özellikle gençler ve kadınlar üzerinden inşa edilmesinin, bu inşanın bilgi aracı olarak da Necip Fazıl ve Mehmet Akif’in sıkça anılmasının başlıca şu sebepleri olabilir:

- Nüfusun yönetilebilmesi için cinsellik ve evliliğin idaresi
- Bu vesileyle ulusal bir tutum/davranış inşa etmek
- Ve böylece kendi ajandasındaki maddi ve sembolik sermayenin aktarım ve yeniden üretim düzeneğini oluşturmak

Fırsat buldukça en az üç ya da beş çocuk yapmalarını uyruklarına salık veren Erdoğan ve Ak Parti’nin önde gelen isimlerince *üstad* olarak anılan Necip Fazıl’ın, “üreme ve türeme gayesi olarak Müslüman’ın durmadan çoğalmasını dile getiren

³³⁸ Necip Fazıl Kısakürek, **İdeolocya Örgüsü**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1973, s.231.

³³⁹ Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s.389.

³⁴⁰ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.202.

³⁴¹ Maurice Merleau-Ponty, uzamdaki şeyleri gayet doğal bulmamızı sağlayan pek uzun tanışıklığı unuttuğumuzdan bahseder. Bkz. Maurice Merleau-Ponty, **Algılanan Dünya**, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s.47.

İslam peygamberinin bu müjdesine mazhar olmak için”³⁴² boyuna sayımızı arttırmamız kaygısını taşıyan Necip Fazıl’ın *ideolocya örgüsünde* “Kadın” başlığını “Üreme ve Türeme” başlığının takip ediyor olması, söz konusu sembolik sermaye aktarımının ve yeniden üretiminin sistematik inşası hakkında bazı ipuçları taşımaktadır. Cinsellik dispozitif ve nüfusun biyopolitikasının kesişim noktası kadın bedenidir. İktidarın cinsellik düzeneğinde kadın, herşeyden önce annedir, nüfus üreticisidir. Türkiye’de kadın, bedeni kendisine dışsal olarak ele alınan (kadın ailenin, mahallenin, toplumun namusudur), doğurganlığına kutsiyet biçilen ve bu bereketi vesilesiyle, üzerinde yaşanan ve nimet veren toprakla (toprak-ana) ve hatta yurtla (Anadolu, ana-vatan) özdeşleşen, tarihin belli bir zamanında görevi erkek çocuk doğurmak olan, ancak şimdilerde kendisinden en az üç çocuk talep edilen bir toplumsal sermayedir. Alanda kadının rolünü böylece çizen bir iktidarın kürtaja karşı olması son derece doğaldır ve kendisinden “anneliği reddeden, evini çekip çevirmekten vazgeçen bir kadın, iş dünyasında istediği kadar başarılı olsun eksiktir, yarım”³⁴³ ya da “anneler, annelik kariyeri dışında bir başka kariyeri merkeze almamalıdır”³⁴⁴ şeklindeki bir hakikatten başka bir hakikati söylemesi beklenemez. Erdoğan’ın üstadı Necip Fazıl da şöyle demektedir: “Bu inkılabın (Büyük Doğu ülküsünü kastediyor) kadınları, esasta, muazzez ve münezzeh ev kadrosunun ve aile çerçevesinin sultanı olacak, hayatın yırtık seciye emredici iş sahalarından hiçbirinde görünmeyecektir.”³⁴⁵

İktidar alanında kadının görevine (“Bizim için doğum yapan kadın hem mübarek annelik görevini yerine getiriyor, hem de aslında vatani görevini yapıyor”)³⁴⁶ kani olunduktan sonra, onun iktidar alanındaki yerine kısaca değinilebilir.

³⁴² Ayrıntılı olarak bkz. N. F. Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, s.251 vd.

³⁴³ Hürriyet, Erdoğan, **Anneliği Reddeden Kadın Eksiktir Yarım**, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-anneligi-reddeden-kadin-eksiktir-yarimdir-4011349324>, 12.2017 saat 15:40’da erişildi.

³⁴⁴ Dönemin Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu’nun açıklamaları için bkz. Hürriyet, Mehmet Müezzinoğlu, **Annelik Bir Kariyedir**, <http://www.hurriyet.com.tr/saglik-bakani-muezzinoglu-annelik-bir-kariyedir-27882199>, 09.12.2017 saat 14:00’da erişildi.

³⁴⁵ Necip Fazıl Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, s.251. Yazarın imla şekline sadık kalınmıştır.

³⁴⁶ Dönemin Ak Parti genel başkanı ve başbakanı Ahmet Davutoğlu’nun açıklamaları için bkz. Hürriyet, Davutoğlu, **Doğum Yapan Kadınların Hizmeti Vatani Bir Hizmet Gibidir**, <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-davutoglu-dogum-yapan-kadinlarimizin-hizmeti-vatani-bir-hizmet-gibidir-40048930>, 09.12.2017 saat 14:50’de erişildi.

Pierre Bourdieu , geleneksel bölünüm ilkeleri uyarınca kızlara biçilmiş olan kaderi³⁴⁷ açıklamaya çalışırken şöyle bir saptamada bulunur: “Ciddi şeylerin ve kamusal -özellikle de ekonomik- işlerin dünyasının dışında bırakılmış olan kadınlar uzun zaman boyunca eviçi evrene ve soyun biyolojik ve toplumsal yeniden üretimiyle ilişkili faaliyetlere sıkıştırılmış durumda kaldılar.”³⁴⁸ Toplumsal uzamda kadın süs eşyaları, çiçekler ve biblo gibi evi güzelleştiren ve süsleyen nesneleri çekip çevirendir. Kadın sadece bu nesneleri çekip çevirmekle kalmaz aynı zamanda, eril tahakkümün bakış açısıyla, söz konusu nesnelerle özdeşleştirilir.

İktidar alanındaki konumu hane olarak saptanan kadınlar, “kadınlık mefhumunun heykelleştirdiği en derin ve en esrarlı hicap ifadesi içinde cemiyet zemini süsleyeceklerdir.”³⁴⁹ Tam olarak neleri içerdiği bilinmeyen müphem bir kavram olarak kadınlık mefhumu, Bourdieu’nün ifadesiyle kadınsı olmak; “esas itibarıyla, erilliğin işaretleri gibi işlev görebilecek her türlü özellik ve pratikten kaçınmak anlamına gelir ve iktidar sahibi bir kadına “çok kadınsı” olduğunun söylenmesi, bilhassa eril hassa olan iktidar hakkının kadına tanınmamasının çok incelikli bir yöntemidir.”³⁵⁰

Necip Fazıl’ın mefkûrelerini çizdiği Başyücelik Devleti’nde (İdeolocya Örgüsü’nde Kısakürek ideal bir elitler yönetimi tasarlar ve adını da Başyücelik Devleti koyar) görevi evi çekip çevirmek ve nesli yetiştiricilik olan kadın, elbette ki Yüceler Kurultayı’nın (Başyücelik Devleti’nin yürütme ve iktidar organı) bir üyesi değildir. Ciddi bir eril alan olan iktidar ve hükmetme işi, kadına ve kadınsı mefhumlara kapalıdır. İktidar, kadının fıtratına tesirir.³⁵¹ Ancak, kadına destur verilen bazı alanlarda -kadının evdeki iktidarına paralel olmak koşuluyla- onun da iktidar alanına katılması mümkündür. Örneğin 1994 seçimlerinde kapı kapı, ev ev dolaşıp Refah Partisi için oy isteyen kadınlar veyahut da mutlaka partili bir kadının olmasına özen gösterip hediyelik bir eşya veya bir çiçek alarak ev ziyaretlerinde

³⁴⁷ Bourdieu, Eril Tahakküm, s.120.

³⁴⁸ Bourdieu, Eril Tahakküm, s.123.

³⁴⁹ N. F. Kısakürek, İdeolocya Örgüsü, s.250.

³⁵⁰ Bourdieu, Eril Tahakküm, s.125.

³⁵¹ İktidarın erkeğin fıtratında yer aldığını ifade eden en incelikli kavramlardan biri, Kürtçe’de bulunan *mir* kelimesidir. *Mir*; hem erkek anlamında hem koca anlamında hem de Osmanlı dönemindeki özerk Kürt yönetimlerin idari amiri anlamında kullanılır. Örneğin *Mire Botan* (Botan Beyi). Görülmektedir ki erkek/mir; hem evi hem kadını hem de yerel bir idare birimini *yöneten* iktidar anlamına gelir.

-başbakanın selamı nezaretinde-³⁵² oy talep eden Ak Parti’li kadınlar, yine kendi alanları olan ev sınırları dahilinde iktidar oyununa dahil edilmektedirler. Kadın-ev-iktidar ilişkiselliği elbette ki tesadüf değildir. Bu ilişki, son derece hesaplanmış, taktiksel, yönetsel bir hakikatin sonucudur. Son zamanlarda televizyonlarda yayınlanan kamu spotları veya televizyon dizilerine bakıldığında dahi, kadın sürekli olarak ev işi, annelik ve kadınlık mefhumu, erkek iktidarın bazı alanlarını süsleyen ve bunu kadının kaçınılmaz kaderi olarak lanse eden, kadının da bunu doğal bulmasını sağlayan ebedi unutuşu yeniden üreten “düzene çağrılar”³⁵³ ile doludur.

Düzene davetler, aynı zamanda yekpare bir gençlik habitusu üretmenin de sembolik aracıdır. Zira iktidar ve soyun aktarımının birebir muhatabı olan gençler, başıboş bırakılmayacak kadar ciddi bir iktidar meselesidir. 1982 anayasasını kaleme alan, devlete ve düzene göbekten bağlı hukukçuların anayasanın 58. maddesinin başlığını “Gençliğin korunması” olarak belirlemeleri, bu ciddiyetin farkında olmaktan öte, bu ciddiyeti inşa mahiyetindedir: “Devlet, istiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müspet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır. Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.”³⁵⁴

Bu çalışma boyunca, iktidarın anlamının başkaları üzerinde tahakküm kurmak değil, onlar için mümkün eylem şemaları inşa etmek olduğu defalarca tekrarlandı. Anayasanın yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılıyor ki iktidarın asıl derdi, gençlerin “davranışlarını yönlendirmek yani *conduire la conduite*dir.”³⁵⁵ Michel Foucault’nun burada kullandığı *conduite* fiilinin çifte anlamından (bkz. dipnot 84 ve 210) faydalanarak, onun yakınsak olarak gençlik habitusu inşa ettiği söylenebilir. Habitus, davranışları yönlendiren bir benlik tekniğidir. Benlik tekniği olarak habitus, “kendini önceleyen tarihin ürünlerinin baskısı altında gerçekleştirilen toplumsal

³⁵² Bkz. Sevinç Doğan, **Mahalledeki AKP- Parti İşleyişi, Taban Mobilizasyonu ve Siyasal Yabancılaşma**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.73.

³⁵³ Bourdieu, Eril Tahakküm, s.120. Düzene davet, kadını kendi maduniyetinin suç ortağı yapan sembolik şiddettir.

³⁵⁴ İlgili anayasa maddesine TBMM resmi internet sitesinden erişildi. Bkz. TBMM, **Anayasa**, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm> 10.12.2017 saat 12:40’ta erişildi.

³⁵⁵ Michel Foucault, Özne ve İktidar, s.74.

fiillerin”³⁵⁶ birikimi mantığıyla inşa edilen bir eylem ilkesidir. Habitus, kendisiyle bileşmeye girdiği alan ile dinamik bir ilişki içerisindedir, tıpkı çaya atılan bir şekerin erimesi gibi. Çay, biraz önce erittiği şeker üzerinde tahakküm kurduğunu sanarken, şeker, tam da erime eylemi vesilesiyle çayın tadını ele geçirmiştir. Ancak bu analojinin bize hatırlattığı bir şey daha var: yapı (çay-alan) ve fail (şeker-habitus) ancak bir analiz çifti olarak ele alınabilir. Toplumsal uzam, ne sadece *yapıları* ne de sadece *failleri* merkeze alarak analiz edilebilir. Çünkü uzam/yapı, tam da eylem alanlarını inşa edebildiği için fail eyleyebilir ve tam da eyleyebilecek bir fail var olduğu için yapı süreklilik kazanır. “Devletin tarihi ile bireyin tarihi arasında bir analogi vardır”³⁵⁷ derken Bourdieu ve “İktidar, kurduğu birey üzerinden işler”³⁵⁸ derken Foucault, devletin oluşum ve düşünüm ilkesi ile öznelerin kendi eylem ve düşünüm ilkeleri arasında bir paralellik olduğunu vurgulamaktadırlar. “Bedenleşmiş toplumsallık olarak habitus”³⁵⁹ hem bu eylem ilkelerinin hem de özümlediği toplumun eylem ilkesidir. Kısacası habitus, ürünü olduğu iktidarın davranışları yönlendirme (conduire la conduite) mefküresinin bir sonucudur.

Atatürk’ün “Ey Türk gençliği” şeklinde gençliğe yaptığı davet ve Tayyip Erdoğan’ın “Ak Parti gençliğinin elinde molotof yok, taş yok, sopa yok. Tablet bilgisayar var, kalem var, defter var.”³⁶⁰ vurgusunda, ulusal-birleşik bir gençlik habitusu/davranışı havası vermeleri, gençlik için çizilen eylem ilkelerinin normallik eğrisini göstermektedir. Her iki devlet adamının vurgularında söz konusu olan şey, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne yapılan hayasızca akınlara göğsünü siper edecek gözüpek bir gençlik mefküresidir. Ancak Tayyip Erdoğan’ın gençlik için çizdiği davranışın/tutumun/habitusun normallik eğrisinin tepe noktası dindar olmaktır. Sosyal-darwinist ve faşist bir elitler yönetimi olarak tasarladığı Başyücelik Devleti’nin gençlik modeli olarak üstad Necip Fazıl da “en ince girintileri ve çıkıntılarına oyulmuş” dindar gençliği tasavvur etmektedir:

“Ne bugünkü murakabesiz, rehbersiz, gayesiz ve şahsan mesuliyetsiz gençlik; ne dünkü çürümüş ve kokmuş, şaşırmış ve ihtilaca düşmüş (çırpınan) nesiller; ne de evvelki günkü aşksız ve vecdsiz, ruhsuz heyecansız, sadece kitapların ve mevzuların başlıklarına takılı ve kakılı softacılar nesli. İslam inkılabına kadrolaştırmaya memur

³⁵⁶ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.121.

³⁵⁷ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.63.

³⁵⁸ Foucault, Entellektüelin Siyasi İşlevi, s.106.

³⁵⁹ Bourdieu & Wacquant, Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, s.118.

³⁶⁰ Hürriyet, **Soakakları Tahrik Etmekten Vazgeç**, <http://www.hurriyet.com.tr/sokaklari-tahrik-etmekten-vazgec-25999114> 11.12.2017 saat 12:50’de erişildi.

gençlik, Sahabiler ve onların bağlılarından başka kendisine hiçbir ruhi örnek kabul etmiyecek; ve bu ruhu, baştan başa yepyeni, fakat aslına uygun olarak, nefsinde ve dünyada maddeye nakşedecektir.”³⁶¹

Başyücelik devleti de -tıpkı anayasanın ruhu gibi- “ilahi bir nefha (esinti) halinde ve tepeden inme bir intikalle”³⁶² gençlerin yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır. Örneğin başyücelik devletinin bu konuda alacağı tedbirlerden biri olarak şöyle yazar Necip Fazıl: “Çocuğun yetiştirilme metodu üzerinde devlet, anne ve babayla el ele, nihai salahiyet merkezi rolünü oynayacak; anne babayı, adete mesul memurları gibi kullanacaktır.”³⁶³

Erdoğan, üstadı Necip Fazıl ile paralel bir çıkış yaparak üniversiteli gençlerin yaşam tarzları ile ilgili kaygısını şu şekilde dile getirmektedir: “Kız ve erkek öğrenciler aynı evde kalıyor, valiye talimat verdim, bir şekilde denetleyeceğiz. (...) Komşular bunun ihbarını yapıyor (...) Buralarda nelerin olduğu belli değil. Karmakarışık herşey olabiliyor. Sonra anneler babalar feryat ediyor. Muhafazakar demokrat bir parti olarak biz buna müdahil olmak zorundayız.”³⁶⁴

Muhafazakar demokrat bir parti olarak Ak Parti’nin yetiştirmek istediği nesil, Mehmet Akif’in Safahat’ta resmettiği Asım’ın neslidir. Asım, Köse İmam’ın oğludur ve her türlü haksızlığın, kumarın, başıboşluğun karşısında diklenmeden ama dik durur. Bunun için gerekirse Bab-ı Ali’yi basmayı düşünecek kadar gözüpektir. Ancak Akif Asım’ı karşısına alır ve ona şöyle bir çağrıda bulunur:

“Gidelim bir yere, hatta şu bizim Sudan’a;

Yeni bir medrese te’sis edelim urbana.

Daha üç beş de faziletli mücahid bulalım

Nesli tehzib ile, i’la ile meşgul olalım”³⁶⁵

Akif ve Asım’ın el ele verip nesli tehzib ederken (temizlerken) temel ilhamları ise -Mustafa Kemal’in aksine- gökten indiği sanılan metinlerdir:

“Doğrudan doğruya Kur’an’dan alıp ilhamı

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam’ı.”³⁶⁶

³⁶¹ N. F. Kısakürek, İdeolocya Örgüsü, s.220.

³⁶² N. F. Kısakürek, İdeolocya Örgüsü, s.221.

³⁶³ N. F. Kısakürek, İdeolocya Örgüsü, s.231.

³⁶⁴ Ak Parti, **Başbakan TBMM Grup Toplantısı**, <https://www.akparti.org.tr/index.php?/akim/haberler/basbakan-erdoganin-5-kasim-tarihli-tbmm-grup-toplantisi-konusmasinin-tam-me/54937> 24.12.2017 saat 16:00’da erişildi.

³⁶⁵ Mehmet Akif Ersoy, Safahat, s.405.

Elinde taş ve molotof değil, ilim ve irfan, tablet ve kalem olan dindar bir nesil olarak Asım'ın nesli, “ortak çıkarlarla (inter-esse) donanmış bir grup”³⁶⁷ ön kabulünden yola çıkılarak, Foucault'nun *bölücü pratikler* dediği müdahalelerle iktidarın nesnesi haline gelmiştir. Bu nesne, Ak Parti'nin beslendiği epistemolojik hinterlandın, yani dinsel söylemin (Kuran, hadis, Necip Fazıl, Mehmet Akif) nesneleştirme kipleri vesilesiyle, dindar olmayan gençlikten ayrıştırılarak inşa edilmektedir. Böylece iktidarın en çarpıcı edimlerinden biri suçüstü yakalanmaktadır: (Foucault, iktidarı bedeni çalıştırırken ve ona nüfuz ederken suçüstü yakalamak gerektiğine değinir.³⁶⁸) “Gençlik budur, bundan başka bir yol yok”³⁶⁹ şeklindeki şiddetsiz bir şiddeti aniden dayatır ve mümkünler uzamını³⁷⁰ (örneğin ateist ya da zerdüst bir gençlik ihtimalini) kapatır. Çok daha basit bir şekilde ifade edilecek olursa; kayıp bir zamanda inşa edilen %99'u müslüman bir toplum söylemiyle, böylesi bir hakikat rejimiyle inşa edilen algı şemaları, dindar gençlik mefküresini kabullenmeye doğal olarak yatkındırlar.

Hikmetinden sual olunmaz bir doksa ve hakikat veçhesi olarak dinsel söylem, ister kadınlara ister gençlere yönelik olsun, özneleri incelikli bir şekilde düzenin oyun kurallarını ikrara davet eden (elinin hamuruyla erkek işine karışma), dahası bu kuralları kaçınılmazlık olarak dayatan (Kadın ile erkeği eşit konuma getirmezsınız. O fitrata terstir.³⁷¹), düzen yapılarının inşa ettiği algı şemalarını aynılığıyla benimseyen bir grup varsayımından yola çıkıp böylesi bir grup habitusu inşa araçlarını ve bu insanın yeniden üretim sistemini (okul, aile, diyanet) kurmayı ihmal etmeyen bir iktidar teknolojisi, yönetsel bir taktik ve bundan çok daha ötesi, öznelerin de bu suça iştirak etmelerini sağlayan sembolik şiddettir.³⁷² İktidar alanında, ulusal habitusun kurucusu olarak dinsel sembolizmin, gençlik ve kadınlar hakkında inşa edilen hakikat rejimi konusunda iktidara ne tür el çabuklukları kazandırdığı, disiplinci iktidar meselesi değil, güvenlik düzeneği meselesidir.

³⁶⁶ Mehmet Akif Ersoy, Safahat, s.381.

³⁶⁷ Bourdieu, Sosyoloji Meseleleri, s.175.

³⁶⁸ Foucault, İktidarın Gözü, s.49.

³⁶⁹ Aslında devlet bu cümleyi direkt olarak kurma gereği dahi duymaz. Çünkü onu çok daha önce, ta ebedi unutuş zamanında zihinlerde ve algı kategorilerinde bir doksa olarak inşa etmiştir.

³⁷⁰ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.170.

³⁷¹ Hürriyet, Erdoğan, **Kadın Erkek Eşitliği Fitrata Ters**, <http://www.hurriyet.com.tr/kadin-erkek-esitligi-fitrata-ters-27645541> 24.12.2017 saat 16:05'te erişildi.

³⁷² Dinsel söylemin neden bir sembolik şiddet olarak adlandırılabilceği, dinsel çağrılara -namaz, iman etmek vb.- verilen olumsuz bir cevabı, cehennem ateşi vb. şiddet formlarının takip ediyor olması arasında kurulan bir analogi ile yakalanabilir.

Yukarıda da tartışıldığı üzere Ak Parti tam bir disiplin kurumu gibi hareket edip davranış kodları için normlar oluşturmaz. Aksine, temel teknik aracı güvenlik düzeneği olan yönetsel bir taktikle gençler ve kadınların davranış, tutum ve yönetimleri için normaller, daha sonra da normlar inşa eder. %99'u müslüman olan Türkiye kadınları ve gençlerinin eylemleri üzerindeki eylem kümesi için optimal normallik eğrisi dindarlık merkezli normalleştirme düzeni ile inşa edilmiştir. Bu düzende vuku bulan tüm eylemler, biyopolitika ve cinsellik düzeni üzerinden tartışılan iktidar edimlerini normalleştirme işlevi görecektir. Dindar gençlik ve dindar olmayan gençlik, kutsal annelik görevini benimseyen ve bu görevi reddeden kadın eylemleri arasındaki etkileşim ise normalleştirme düzeninden damıtılarak elde edilen norm olarak kalacaktır.³⁷³

c. Kimliklerin Yönetimi

İlişkisel sosyolojinin jargonuyla konuşulacak olursa; kimlikler dahil bütün bölünüm esaslarının kurumsal keyfiyetin ürünleri oldukları ifade edilebilir. Bourdieu'ya göre cinsiyete, yaşa veya toplumsal sınıflara göre yapılan bir taksonomi esaslı “her zaman sınırlar dayatma ve herkesin bağlı kalması gereken bir düzen, herkesin kendi yerinde kalması gereken bir düzen tesis etme anlamına gelir.”³⁷⁴ Bu epistemolojik çerçeveden bakıldığında kimlik, semantik çekirdeği içerisinde pek de bir şey ifade etmeyen bir inşadır. Kimlik kavramının gücü ve ona olan inanç, sembolik gücünden kaynaklanır, tıpkı birer bez parçaları olmaktan başka bir şey ifade etmemelerine rağmen milyonları peşinden sürükleyen ulusal aidiyet simgeleri gibi.

Foucault, kendimizin eleştirel ontolojisini yapmamız gerektiğini salık verirken, *bizi* özne olarak inşa eden, *bize* boyun eğdiren ve tâbi kılan iktidar biçimlerini sabote etmemiz gerektiğini salık verirken, *bizin* eleştirmesi gereken iktidarı şöyle tanımlamıştır: “Bu iktidar biçimi bireyi kategorize ederek,

³⁷³ Normlaştırma ve normalleştirme arasındaki bu ayrım çizgisi disiplinci iktidar ile yönetsel iktidarın birbirinden ayrıştıkları noktadır. Bu ayrışmadan yola çıkarak Zeynep Gambetti “disiplin araçsal bir mantığa sahipken güvenlik faydacıdır” der. Bkz. Zeynep Gambetti, Foucault’dan Agamben’e Olağanüstü Halin Sıradanlığına Bir Yanıt Denemesi, Cogito sayı70-71, Yapıkredi Yayınları, İstanbul, 2012, s.30.

³⁷⁴ Bourdieu, Sosyoloji Meseleleri, s.174.

bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder. Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir.”³⁷⁵

Bizi özneleştiren ve tâbi kılan iktidar (Foucault), meşru konuşma tekeli elinde bulunduran ve aynı zamanda dil piyasasına hakim (Bourdieu) ve aynı zamanda bizi çağıran (Althusser) iktidardır. Söylemsel ve sembolik boyutları tartışıldığı üzere iktidar teknikleri giderek bireye odaklanmakta ve bireyleri sonsuz bir yönetim matrisine dahil etmeyi amaçlamaktadır. Bu saptamayı yapan Michel Foucault, söz konusu iktidar tekniğini pastoral iktidar olarak adlandırmaktadır. Michel Foucault, hocası Althusser’in *çağırma* nosyonu üzerinden pastoral iktidarın özneleştirme tekniğini şöyle ifade eder: “Çoban, sürüsünü bir araya toplar, onlara yol gösterir ve önderlik eder. (...) çobanın bir araya topladığı dağınık durumdaki bireylerdir. Dağınık durumdaki bireyler çobanın sesini duyunca bir araya gelirler. ‘Bir ısıklık çalar, hepsini bir araya toplarım.’”³⁷⁶ Pastörün/çobanın bir ısıklık koyunları/bireyleri çağırıp toplaması, koyunları/bireyleri yalnızca bir araya toplayıp onlara güzel otlaklara götürmek, onlara daha iyi bir yaşam vadetmek ile ilgili değil, aynı zamanda onların eylemlerini yönlendirmekle de ilgilidir. Çağıran pastör ve çağrıya usulünce karşılık veren birey arasında, bireyin eylemleri ve pastörün iktidarı üzerine zımni bir bilgi-iktidar sözleşmesi vardır. Çağıran iktidar, bireyin bilgisine ve onun hakkındaki hakikatlere kanidir. “Hristiyan pastorallığı, papaz ile koyunların her biri arasında özel bir bilgi içerimler. Bu bilgi özel bir bilgidir. Bireyselleştiricidir. Sürünün durumu hakkında bilgi sahibi olmak yetmez. Bunun yanında, ayrı ayrı her koyunun durumu hakkında bilginin de edinilmesi gerekir.”³⁷⁷

Güvenlik, Toprak, Nüfus derslerinde Foucault, bu pastoral iktidarın modern devlete nasıl olup da birleştiğine değinirken, *devlet akli* kavramını yardıma çağırmıştı. Devlet akli konusunda üzerinde durulması temel noktalardan birisi de bilgi ve iktidar arasındaki ilişkidir. Modern zamanlarda pastorallığın yerini alan devlet akliyle beraber, hakikat alanı ve yönetenin bilmesi gereken şeyler de

³⁷⁵ Foucault, *Özne ve İktidar*, s.63.

³⁷⁶ Foucault, *Özne ve İktidar*, ss. 29-30. Her ne kadar Althusser’in adını anmasa da Foucault’nun pastoral iktidar analizi kısmen de olsa Althusser’den etkilenmiş olabilir. Nitekim Althusser’in *çağırma* oyununu Hristiyan din ideolojisinin bireye yönelik çağrısı üzerinden örneklemesi manidardır. Bkz. Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, s.84. Ayrıca Althusser’in *çağırma oyununun* farklı bir analizi için bkz. Judith Butler, *İktidarın Psikik Yaşamı*, Ayrıntı Yayınları, s107-133 arası.

³⁷⁷ Foucault, *Özne ve İktidar*, s.39.

değişikliğe uğramıştır. Modern pastörün/çobanın bilmesi gereken şey ne ilksel Hristiyan pastörlerin bilmesi gereken ruhsal idare teknikleri ne de ortaçağ kralının bilmesi gereken hukuki/yasal meşruiyet bilgisidir. Modern pastörün bilmesi gereken şey, “devletin bizzat kendi gerçekliğini oluşturan şeylerdir, yani istatistik.”³⁷⁸ İstatistiğin iktidara sunduğu en büyük nimet, uyruklarının refah, tüketim ve üretimlerinin bilgisinin yanı sıra onların kimlerden oluştuğunu da bilmesidir. En temel istatistiki verilerden biri olan nüfus sayımları, iktidara sadece nicelik değil, nitelik yönünden de bilgi sağlar.

Bu başlık altında farklı dinsel ve etnik kimlikleri tek tek açıklamak ve tarihlerini yazmak gibi bir çabaya girişilmeyecektir. Burada, iktidar alanının ürünü olan evrensel bakış açısından farklı tikelliklerin (kimliklerin) yönetilmesi teknikleri pastoral iktidar üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Bunun için de Foucault’nun *dışlama pastorallığı*³⁷⁹ kavramı ve bazı Ak Parti söylemlerinden yararlanılacaktır.

Ernesto Laclau, evrensel ve tikel arasındaki ilişkinin hegemonik bir ilişki olduğunu ifade eder.³⁸⁰ Evrensel, tanrı-bakış-açısıdır, kendisini tüm bakış açılarının üzerinde konumlandırır ve diğer bakış açılarının da nasıl bakması gerektiğini inşa eder. Evrenselin *doğallığı ve kaçınılmazlığı* da buradan kaynaklanmaktadır. Evrenselin aldığı bu pozisyon, onun primus inter pares (eşitler arasında birinci) olmasından kaynaklanmaktadır. Türk’ü, Kürd’ü, Laz’ı, Çerkez’i, Gürcü’sü şeklindeki eşit tikelliklerden sıyrılan evrensel olarak Türklük buna örnek olarak gösterilebilir. Gerek dil (dil etnisiteyi de içerir) piyasası olsun gerekse de din piyasası olsun, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin hakim sermayeleri Türklük ekseninde inşa edilmişlerdir. Ancak bu önerme, Türklük merkezli insanın diğer tikellikleri dışladığı, onlara kapalı olduğu anlamına gelmez. Her ne kadar her sabah Hürriyet Gazetesi’ni açıldığında “Türkiye Türklerindir” inşa-edilmiş hakikatiyle karşılaşılrsa da, bu, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin öteki kimlikleri reddettiği anlamına gelmez. Ancak Cumhuriyet, farklı kimlikleri reddetmemekle beraber, onları tanıma ve onların farkına varma iradesine de uzun zaman direnmiştir. Erken Cumhuriyetin Rum, Ermeni, Kürt ve Aleviler’e yönelik politikaları bu tartışmanın

³⁷⁸ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus,, s.242. İstatistik, staat (devlet) kelimesinden türer.

³⁷⁹ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.230

³⁸⁰ Ernesto Laclau, **Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme**, Birikim Kitapları, İstanbul, 2015, s.30.

konusu ve boyutunu aştığı için, dönemsel bir sıçrama yapılarak, günümüzde kimlikler konusunda olup bitenin ne olduğuna değinmek daha isabetli olacaktır.

Erken Cumhuriyet'in inkâr söyleminin aksine, artık farklı kimlikler devlet tarafından tanınan, adı anılan, hakkında bilgiye sahip olunan tikelliklerdir. Ak Parti'nin yakın zamanlarda yaptığı Alevi, Kürt ve Roman açılımları ve bunlardan çok daha önce Abdullah Gül'ün yaptığı Ermeni açılımı³⁸¹ devletin artık *sorun teşkil eden* bazı tikelliklerin farkında olduğunu, onların bilgisine haiz olduğunu ve bunun da hakikat rejimine dahil edilebileceğini göstermektedir. Bourdienen bakış açısıyla bu açılımların alandaki diğer oyuncuları oyunda tutan yatırım stratejileri olduğu ifade edilebilir. Çağırın ve buyuran evrensel/çoban olarak iktidar, sürüsünü/kimlikleri bir arada tutan bir pastorallik sergilemektedir. Ancak tam da bu eylemi vesilesiyle onları öteki-öznel olarak inşa etmekte, onlara kendi sınırlarını hatırlatmakta, onların kendisiyle olan ayırım çizgilerini her defasında yeniden üretmektedir.”³⁸² Yönetimsel bir taktik olarak bu pastoral tını, tam da Foucault'nun “devlet aklı dışlama pastorallığıdır”³⁸³ şeklindeki tespitinin izdüşümüdür. Bir yandan “yaratılanı severiz Yaradan'dan ötürü”³⁸⁴ ve “Türk, benim dünyamda ne kadar muhabbete yer bulmuşsa, Kürt de, Arap da, Laz da, Çerkes de, Gürcü de, Roman da o kadar muhabbete yer bulmuştur, ben hepsini Allah için seviyorum”³⁸⁵ demek, ancak aynı önermeden onbeş dakika sonra aynı mülakatta “Ben ve sayın Cumhurbaşkanı (Abdullah Gül) hakkında bir sürü kitap yazılıyor (...) Bu kitaplarda bizim ne Yahudiliğimiz, ne Ermeniliğimiz ne de afedersiniz Rumluğumuz, hiçbir şeyimiz kalmadı” ve bir başka konuşmasında “Ben köken itibarıyla Rizeliyim, doğma büyüme İstanbulluyum. Çıktı bir tanesi, aynı zihniyet Gürcü'dür diyen oldu. Çıktı bir tanesi afedersin çok daha çirkin şeylerle Ermeni diyen oldu. Ben dedemden de,

³⁸¹ Abdullah Gül, Cumhurbaşkanı sıfatıyla 2008'de Ermenistan ve Türkiye Miili takımları arasında oynanan futbol müsabakasını izlemek üzere Erivan'a gitmişti. Bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/diaspora-dostluk-rovansina-karsi-12363956> 24.05.2018 saat 16:40'ta erişildi.

³⁸² Uyruklarının ana dilde eğitim hakkı talebini yerine getiren olarak iktidar, onların her daim talep eden, madun olduğunu, kendisinin veren el, buyuran ses olduğunu çaktırmadan üretmektedir. Laclau'ya göre böylesi bir antagonizma ve dışlama, tüm kimlikler için kurucudur. Bkz. Laclau, Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme, s.28..

³⁸³ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.230.

³⁸⁴ Erdoğan'ın ilgili konuşması için bkz. https://www.youtube.com/watch?v=bAWk_xESYdU 21.12.2017 saat 12:45'te erişildi.

³⁸⁵ Erdoğan'ın ilgili sözleri için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=bIAbQ7LROK4> 24.12.2017 saat 15:15'te erişildi.

babamdan da öğrendiğim kadarıyla Türk'üm.”³⁸⁶ diyerek uyruklarına verdiği, bahsettiği şefkati öteki eliyle almaktadır. Foucault'da dışlama pastoralliğinin bir diğer anlamı da, birilerinin bütün (devlet/iktidar) için feda edilmesi anlamına gelir. Ak Parti yönetimselliğinin yaşadığı ciddi bir kriz olan Gezi Parkı karşı-tutumu esnasında Ak Parti genel başkanı Tayyip Erdoğan, karşı-tutum sergileyen öznelere karşı yeni bir öznellik inşa ederek (“Şu anda evlerinde bizim zorla tuttuğumuz bu ülkenin en az yüzde ellisi var”)³⁸⁷ paradoksal bir pastoral seyir izlemektedir. Bu paradoksal seyir, iktidarca inşa edilen biz-siz ayrımının neticesidir. Muhatapları tarafından kullanıldığında “biz”, “onları” yaratandan ötürü seven iktidardır, çapulcu “onlar”a haddini bildirecek ancak evde zorla tutulan yüzde ellidir, iktidara yakınsak olan tahakküm altındaki öznelere grubu ve o grubun temsilcisi iktidar icracılarından müteşekkil bloktur. Bloktur çünkü “onlar”a karşı konumlanmıştır. Ak Parti'nin pastoral çelişkisi tam olarak bu noktadan kaynaklanmaktadır. Çünkü dönemin başbakanından yapılan yukarıdaki alıntılar, Foucaultcu anlamda “pastoral iktidara” gönderme yapmaktadır ancak pastoral iktidarın o bütün sürüyü kapsayan merhametini deforme ederek, sadece sürünün yüzde ellisine merhamet etmektedir. Oysa kral/yönetici, tıpkı bir çobanın, sürüsünün tek tek koyunlarından ve bir bütün olarak hepsinden sorumlu olması gibi, halkının tek tek uyruklarından ve onların toplamından sorumludur.³⁸⁸ Ancak devlet aklının dışlama pastoralliğinden anlaşılıyor ki, demokrasinin yeter şartı sayılan çoğunluk için halkın geri kalanı gözden çıkarılabilir. İktidar alanının ve devlet aklının temel motivasyonu, pastoral iktidarın ilksel amacı olan sürünün selametini sağlama amacının aksine, alanın varlığı ve devletin bekasıdır. Kerameti kendinden menkul “milli birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyduğumuz günler” anısı uzakta kalmış bir *vision* olmaktan başka, aslında tesis-edilmek-istenmeyen bir hakikat, evrensel Türklük adına diğer tikelliklere yapılan düzene davet çağrısıdır. Tesis-edilmek-istenmeyendir çünkü, birlik ve

³⁸⁶ Erdoğan'ın ilgili sözleri için bkz. https://www.youtube.com/watch?v=_UPIF2ql7pw 21.12.2017 saat 13:00'da erişildi.

³⁸⁷ Erdoğan'ın ilgili sözleri için bkz. Hürriyet, Erdoğan, **Yüzde Elliye Evinde Zor Tutuyorum**, <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-yuzde-50-yi-evinde-zor-tutuyorum-23429709> 21.12.2017 saat 13:50'de erişildi.

³⁸⁸ Bu arada hatırlatmak gerekiyor ki, Recep Tayyip Erdoğan bunun gayet farkındadır. Her ne kadar yukarıda bazı koyunları dışlayan söylemlerine yer verilmiş olsa da şu cümleyi kuran çoban da oydu: “Dicle'nin kenarında kurdun kaptığı koyun, benim mesuliyetim altındadır.” Erdoğan'ın, Soma maden katliamından sonra yaptığı ve bir Müslüman olarak içinde taşıdığı metanet duygusundan kaynaklanan pastoral konuşması için bkz. <https://www.izlesene.com/video/erdogan-diclenin-kenarinda-kurdun-kaptigi-koyun-benim-mesuliyetim-altindadir-t/7466416> 21.12.2017 saat 14:20'de erişildi.

beraberlik, beraberinde eşitliği de getiren bir mantık sistemi içirimler. Oysa devlet akli kendi bakış açısından (bu evrensel bakış açısidir) bu mantıksızlığı görecekt kadar teyakkuzdadır. “Birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyduğumuz günler” ve “milletin birliği ve bölünmez bütünlüğü” gibi pastoral temalar, paradoksal olarak, bir takım tikel kimlikleri olmaları gereken yerde bırakarak inşa edilmiştir. Açılımlar, bu dışlama pastorallığının kenarda bıraktığı ve oldukları yerden memnun olmayan, arıza çıkaran diğer tikelleri oyunda tutacak yatırımlardır. Alanın varlığı bahis konusu yapılamayacağına göre, iktidar, alanın sınırlarında hareket ederek, yerinden memnun olmayan sermayeleri heretik çıkışlardan uzak tutacak bir takım stratejiler izlemelidir. Ne yapmalı da ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü ifade eden “milli birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyulan günler” inşa edilmeli? Nasıl bir hakikat rejimi inşa etmeli ki kendilerini alanın-değilleri olarak hisseden tikellerin -Ak Parti’nin kelimeleri ile ifade edilecek olursa; “yanlış politikalar sonucu bir şekilde kendisini ‘ötekileşmiş’ olarak hisseden vatandaşların”³⁸⁹ - kendilerini alanın birleşenleri olarak hissetmelerini sağlamalı?

Tüm toplumsal hareketler anlatısı ve tarih göstermiştir ki tahakküm altında bulunanlar (yönetilenler, işçiler, öğrenciler, azınlıklar vb.) isyan etmeye yatkındırlar. Talepte bulunurlar, aksi takdirde alternatifleri vardır; ayrılırlar, sabote ederler, devirirler, alanın berdevamını tehdit eden eylemlerde bulunurlar. Alanda hakim konumda bulunan ve alandaki özne ve sermayeleri ve aynı zamanda algı kategorilerini regüle eden iktidar icracıları (eylemler üzerindeki eylem kümesi), hem kendi sermayelerinin (ekonomik, toplumsal, sembolik) yeniden üretimi hem de alanın selameti için iktidarlarının bir kısmından feragat ederek, aykırı tutumlarda bulunan eyleycileri oyunda/alanda tutmalıdır. Bourdieu, eyleycileri oyunda tutmakla ilgili olarak şu veciz örneği verir: “Bu çok temel bir alan teorisi kanunudur: Eğer oyunda asgari şansınız yoksa oynamazsınız. Oynamayı arzulamak için oyunda asgari şansınız olmalıdır. Oğlunuzla misket oynuyorsanız eğer, zaman zaman kazanmasına izin vermeniz gerekir; yoksa ‘artık seninle oynamayacağım, hep kazanıyorsun...’ der.”³⁹⁰

³⁸⁹ Ak Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, **Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci-Milli Birlik ve Kardeşlik Parojesi**, Ankara, Ocak 2010, s.31.

³⁹⁰ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.425

Açık ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez bir anayasa maddesi olan “Devletin dili Türkçedir” ibaresinden taviz vermeden anadilde eğitim hakkı talebi, eyleyicileri oyunda tutacak kadar yeterli ama daha fazlasını istemelerine mahal vermeyen tavizlerle en az hasarla atlatılmalıdır. Alanda resmi ve değişmez olanlar mülga edilemeyeceğine göre, alanın temelleri sarsılamayacağına göre, kızgın kitleleri sakinleştirmek için³⁹¹ bir takım tavizler vererek onları sınırlar dahilinde tutar. Örneğin; anadilde eğitim hakkı talebi, Ak Parti söyleminde, “insanların anadillerini öğrenmeleri, öğretmeleri, konuşmaları, müzik yapmaları veya dinlemeleri, farklı dil ve lehçelerde devlet veya özel sektör tarafından radyo ve televizyon yayınları yapılmasının önündeki tüm engellerin kaldırılması” şeklindeki düzenlemelerle yönetilecektir. Kürtler’in, “terör örgütünün istismar ettiği sorun alanlarının çözüme kavuşturulması” suretiyle “üniter devlet yapısına bağlı olmaları”³⁹², üniter devlet alanına zeval vermeden sağlanacaktır.

İster alan ve oyun terimleriyle düşünölsün, isterse de pastorallık ve dışlama pastorallığı üzerinden düşünölsün, Ak Parti söyleminde farklı dinsel ve dilsel kimlikler, devlet aklının sınırlarında tezahür eden yönetim taktikleri ile idare edilen tikelliklerdir. İktidar alanı ve pastorallığın yönetim taktikleri “dağınık bireysel iradeler çoğulluğunu bir arada tutacak görünmez el” işlevi görür.³⁹³ Bu görünmez el, uyrukların kendilerinden damıtılan bilgilerle onlar hakkında bir hakikat rejimi inşa eder ve bu hakikati de yönetim taktiğine tahvil eder.³⁹⁴ Böylece (Renancı anlamda) tasada ve sevinçte birlikte olmak anlamına gelen “milli birlik ve beraberliğe en çok ihtiyacımız olan günler”i, devlet aklının çelişkili pastorallığı vesilesiyle yeniden üretir.

İktidarın ekonomi-politik eylemlerinin temel hedefi ve ona en elverişli nesne nüfustur. İktidarın öznesi ve nesnesi olarak nüfus, birleşik bir iktidar pazarının başarıyla inşa edilebilmesi için, regüle edilmesi gereken, müdahalede bulunulması gereken, yönetilmesi gereken bir fenomendir. Yönetme yetkisini en rahat şekilde ifa

³⁹¹ Bourdieu, Weber’in “ezilenlerin ehlileştirilmesinden” bahsettiğini hatırlatır.

³⁹² Bu paragraftaki tırnak içinde yer alan ifadeler için sırasıyla bkz. Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci- Milli Birlik ve Kardeşlik Parojesi, s.21, 29, 39.

³⁹³ Laclau, Evrensellik, Kimlik, Özgürleşme, ss.26, 27.

³⁹⁴ Tayyip Erdoğan miting yaptığı her ilde o ilin en sevilen futbol takımının atkısını takar ve konuşmaya başlar. Aynı şekilde farklı dinsel ve dilsel kimlikler hakkında konuşurken de o kimlikler için sembolik anlamı büyük eserler ve isimlere vurgu yapar. Kürtler hakkında konuşurken Ehmedi Xani’ye vurgu yapması veya Şivan Perwer’i davet etmesi gibi, veya Aleviler ile ilgili konuşurken Hacı Bektaşî Veli ve Pir sultan Abdal’a vurgu yapması gibi.

edebilmek için de bu devasa nesnenin bileşenleri arasındaki ayrım çizgilerini en aza indirecek bir hakikat rejimi iktidara, tıpkı çok uzaktan bakıldığında tüm yıldızların benzer görünmesi gibi bir projeksiyon sağlar. Böylesi bir projeksiyon vesilesiyle iktidar, uyrukları için kalıcı ve ortak yatkinlikler (her Türk asker doğar) inşa etmeye yönelik sürekli bir yönetim -Foucault sonsuz bir yönetimsellik çağında bulunduğumuzu söyler- icra eder. İktidarın farklı öznellikler için inşa ettiği hakikatlerin ulusal pazarda bu kadar rahat yer edinebiliyor olması, iktidarın, bu inşa edilen hakikatin nasıl algılanacağına dair bilişsel algı kategorilerini (habitusları) de düzenlemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Böylece özneler, iktidar alanından ne anlamaları gerektiğini onlara her defasında dayatan sembolik ve yönetsel taktiklerin ürettiği bir mutabakat ile iktidar alanının yeniden üretimine iştirak ederler.

II. AK PARTİ’NİN SEMBOLİK GÜÇ İNŞASI:DEVLET SERMAYELERİNİN YÖNETİMİ

Bu çalışmanın Michel Foucault ve Pierre Bourdieu’dan yola çıkarak sürekli olarak iktidar alanı, iktidar ilişkileri ve yönetimsellik gibi kavramlarla teşrikimesai yapmasının sebebi, yöneten-yönetilen ve tahakküm gibi, iktidarı herhangi bir grubun tarafına ve tahakkümü de onun karşıtı olan yönetilenler tarafına bükten, iktidarı merkezileştiren epistemolojik hatadan sıyrılma arzusudur. Foucault ve Bourdieu sosyolojisine göre, iktidar yok-merkezlidir, bir sınıfın kendi varislerine aktarabildiği, iletebildiği bir meta değildir. O, ilişkilerde, şeylerde, bedenlerde ve zihinlerde sürekli olarak yeniden üretilir, kurumsallaşır. Bu da iktidar kanadının homojen olmadığı, değişik aktör ve bakış açılarını içerdiği anlamına gelir.

İktidar icracıları alana hangi açıdan baktıklarına göre değişen bakış açıları ile kuşanmışlardır.”³⁹⁵ Farklı bakış açılarına yönelik bu iddia, iktidarın alan ve ilişkiler şeklindeki bir *uzam* olarak ele alınmış olmasıyla ilgilidir. Özneler uzamda, sahip oldukları sermayenin hacmi ve yapısına göre dağılırlar, alanda farklı sermayeler kuşanır ve bu sermayeleri ve bilişsel yapılarının konumlandığı noktadan uzama

³⁹⁵ İktidar elitlerini analiz ettiği kitabında Wright Mills’in, iktidar seçkinlerinden olan askerler için “öğrenimleri, yetişme ve yaşam biçimleri nedeniyle *dünya realitesini asker gözüyle görmeleri*” şeklinde bir tespit yapması da, bu yöntembilimsel yaklaşım ile ilgilidir. Wright Mills, **İktidar Seçkinleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s.278.

bakarlara, uzamın oyun kurallarına kendilerini kaptırdıkça da habitus ve sermayelerini yeni sermaye ve bakış açılarına tahvil ederler. Bu da, en yalın anlamıyla, uzamda hakim konumda bulunan sermaye türünün ve iyeliğinin değişebileceği anlamına gelir.

A. Türk Silahlı Kuvvetleri'ne Karşı Mücadele Alanları

Alanlar üstü bir yapı olarak devlet, farklı maddi/fiziksel ve sembolik sermayelerden müteşekkil bir uzamdır. Max Weber, şiddetin, devletin olağan ya da tek aracı olmadığını hatırlatmakla beraber, devleti; “belli bir arazi içinde, fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde (başarıyla) bulunduran insan topluluğu”³⁹⁶ olarak tanımlamaktadır. Ancak Bourdieu, Weber'in devlet tanımına küçük bir ekleme yapacak ve devletin meşru şiddet tekeli, meşru fiziksel ve sembolik şiddet tekeli³⁹⁷ olarak genişletecektir. Böylece Bourdieu, devleti baskı aracı olarak tanımlayan ekolden sıyrılmış ve devleti sadece zor dayatan bir kurum değil, aynı zamanda kendi iktidarının kaçınılmazlığını kabullenecek öznelere inşa edeceği bilgi rejimi ve bilişsel süreçleri de düzenleyen bir kurum olarak tasarlamıştır. Böyle bir kurum olarak iktidar, sadece bedenler üzerinde hissedilen fiziki bir kurum olarak değil, aynı zamanda beyinleri ve eylemleri düzenleyen bilişsel formlarda da bir fikir olarak bulunur. Öznelere bilişsel yapılarında iktidar fikri var oldukça, iktidarın varlığı su götürmez bir gerçeklik olarak kalacaktır. Bundan dolayıdır ki iktidarlara, kendilerini beyinlere fikir olarak kazıma araçlarını kullanmaktan kaçınmazlar. Bu araçlar elbet de sembolik etkilerde mevcuttur. Bu haliyle iktidar, “strateji ilişkisidir.”³⁹⁸

Yönetimsel iktidar ilişkileri birer yatırım stratejisidir. İktidarı iyelik durumu olarak değil de ilişkiler olarak kavrayan yönetimsellik için stratejinin üç anlama geldiği söylenebilir: Birincisi; belirli bir amaca ulaşmak için kullanılan akılsallıktır. İkincisi; alandaki taraflardan birinin ötekisinin olası eylemleri, habitusu ve tutumları üzerinde belirleyici olmak için uğraş verme biçimidir. Ve üçüncü olarak strateji; alandaki çatışmadan karşı tarafı diskalifiye etmek amacıyla onu mücadele

³⁹⁶ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s.132. Vurgu orijinal metinde.

³⁹⁷ Bkz. Bourdieu, *Devlet Üzerine*, s.18.

³⁹⁸ Strateji ilişkilerinin geniş bir açıklaması için bkz. Foucault, *Özne ve İktidar*, s.80-82.

araçlarından yoksun bırakacak yöntemlerin kullanılmasını ifade eder. Bu her üç anlamıyla strateji, çekişme (agonisme) temelli iktidar alanındaki sermayeleri ve mücadele araçlarını ele geçirme yöntemidir. Böylece iktidar alanında iktidar olan taraf, alan ile özdeşleşir.

Eyleyicilerin devlet sermayesini elinde yoğunlaştırdıkları ölçüde devletle özdeşleşeceği söylenebilir.³⁹⁹ Bu anlamda Ak Parti'nin kendisini halkla ve devletle özdeşleştirmesi sadece söylemle (Ak Parti Türkiye'dir) sınırlı kalmamış, parti bunu sembolik hesaplaşmalarla pratiğe dökmüştür. 28 Şubat süreciyle iktidar alanından dışlanan bir siyasi ekolden gelen Ak Parti'nin, kendisini dışlayan aktörlerle ilk sembolik hesaplaşması, partinin kurucu genel başkanı ve aynı zamanda Cumhurbaşkanı olan Erdoğan'ın, siyasi yasaklı olmasına sebep olan şiiri okuduğu Siirt'ten vekil olarak seçilmesi ve hükümeti kurma görevini almasıdır. Ancak Ak Parti'nin iktidar alanındaki sermayeleri ele geçirmek için daha büyük çaplı mücadeleler vermesi gerekecektir. Ak Parti'nin, iktidar alanında kendi sermayelerini inşa etmek için hesaplaşması gerektiği en büyük aktör Türk Silahlı Kuvvetleri'dir.

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), 27 Mayıs askeri müdahalesinden bu yana devlet sermayelerinin çoğunu (hem meşru şiddet tekeli hem de hükümetlere balans ayarı verebileceği sembolik şiddet tekeli) elinde bulundurmaktaydı. 1961 Anayasası ile düzenlenen Milli Güvenlik Kurulu aracılığıyla da, sanki hükümetin koalisyon ortağıymışçasına hareket etmekteydi. Harbiye Marşı'nın açılış dörflüğü de TSK'nin sermaye iyeliğine, maddi ve sembolik şiddet tekeline vurgu yapmaktadır:

*Yıldırımlar yaratan bir ırkın ahfadıyız
Tufanları gösteren, tarihlerin yadıyız
Kanla, irfanla kurduk bu Cumhuriyeti
Cehennemler kudursa, ölmez nigahbanıyız⁴⁰⁰*

Milli Görüş geleneği, TSK'nin tehlikelilik söylemi olan irtica uyarıları vesilesiyle uzunca bir dönem ordu ile karşı karşıya gelmiştir. Ancak 28 Şubat sürecinde⁴⁰¹ bu

³⁹⁹ Buke Koyuncu, Benim Milletim, s.68.

⁴⁰⁰ Harbiye Marşı'nın açılış dörflüğü, bkz. Kara Harp Okulu, **Harbiye Marşı**, http://www.kho.edu.tr/hakkinda/harbiye_marsi.html 27.12.2017 saat 10:17'de erişildi.

⁴⁰¹ 28 Şubat 1997'de toplanan Milli Güvenlik Kurulunda alınan bazı kararlar ve bunu takip eden süreç kasedilmektedir.

karşı karşıya gelmelerin en çetin olanı yaşanmış, Milli Görüş'ün en büyük başarısı olan Refah Partisi iktidar alanından uzaklaştırılmış ve parti kapatılmıştı. Kapatılmayı takiben Refah Partisi'nin devamı niteliğindeki Fazilet Partisi kurulmuş ve daha sonraki süreçte Fazilet Partisi'nden kopan kişilerce kurulan Ak Parti, 28 Şubat kararlarının gölgesinin hissedildiği bir ortamda tek başına iktidar olmuştur. İktidarının ilk yıllarında Ak Parti ve ordu arasındaki sembolik çatışmanın ilk raundunu⁴⁰² Milli Güvenlik Kurulunun (MGK) yapısı ve işleyişi üzerinde yapılan yasal düzenlemeler oluşturmaktadır. Ak Parti iktidarından önce 2001 yılında 1982 anayasasının 118. maddesinde yapılan değişiklik ile, MGK'nin aldığı kararların "tavsiye niteliğinde"⁴⁰³ olacağı hükme bağlandı. Bilindiği üzere, bu zamandan önceki uygulamada MGK kararları tavsiye niteliğinden çok daha öte, kanun hükmünde kararlarmış gibi algılanırlardı. Anayasadaki bu değişikliği takiben, MGK'nin ve MGK Genel Sekreterliği'nin görev ve kuruluş esasları ve yapısını düzenleyen 2945 sayılı kanunda 15 Ocak 2003'te yapılan düzenlemelerle, ilgili anayasa değişikliği uyarınca yasa değiştirilmiş, MGK'nin sivil üye sayısı arttırılmış (bundan sonra Kurul'a başbakan yardımcıları ve Adalet Bakanı da katılabilecek), Kurul'un Genel Sekreterliği'ne sivil bir Genel Sekreter atanması öngörülmüştür.⁴⁰⁴ Ancak, bu düzenlemeden önce bir Silahlı Kuvvetler mensubu Genel Sekreterlik görevini yürütmekteydi. Bu tarihten sonra Ak Parti ve bazı TSK mensupları, Kıbrıs meselesi ve Avrupa Birliği ile ilişkiler konusunda da karşı karşıya gelmişlerdir.⁴⁰⁵ Ancak bu çalışma açısından asıl kırılma yaratan karşı karşıya gelmelerin en önemlisi 2007 yılında yaşanmıştır.

2007 yılına gelindiğinde, Ak Parti'nin kurucu kadrosunda yer alan Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı adaylığının başlattığı laiklik tartışmaları vesilesiyle TSK ve Ak Parti, TSK'nin yayınladığı 27 Nisan 2007'deki e-muhtıra üzerinden karşı karşıya gelmiştir. Abdullah Gül'ün adaylığı, eşi Hayrünnisa Gül'ün türbanlı olması nedeniyle laiklik tartışmalarını yeniden başlatmış ve mecliste yapılacak

⁴⁰² Alan, mücadele alanı ise, alan ve dövüş sporları arasında bir analogi kurmak kaçınılmazdır. Bu analogi, kendisini oyuna vermek ve onun okumak ile de ilgilidir.

⁴⁰³ Milli Güvenlik Kurulu'nun tarihçesi ve kurulu düzenleyen ilgili yasanın geçirdiği değişiklikler için ayrıntılı olarak bkz. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, **Kurumsal**, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> 26.12.2017 saat 15:00'da erişildi.

⁴⁰⁴ Bkz. <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> 26.12.2017 saat 15:00'da erişildi.

⁴⁰⁵ Bu konuda ayrıntılı ve kronolojik bir çalışma için bkz. Hasan Cemal, **Türkiye'nin Asker Sorunu**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.

cumhurbaşkanlığı ilk tur oylaması öncesi TSK -Cumhuriyetin ölmez nigahbanı (bekçisi) sıfatıyla- internet sitesinde⁴⁰⁶ yayınladığı bir duyuruyla laiklik vurgusu yapmış ve kendisinin laikliğin savunucusu olduğunu, gerektiğinde tavrını açık ve net ortaya koyacağını ifade etmiştir. Ancak bu bildiriden iki hafta öncesinde Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın şu sözleri sarf ettiğini hatırlamakta fayda var:

“(...) seçilecek cumhurbaşkanıyı zamanda TSK'nın başkomutanıdır. (...) Biz hem cumhurbaşkanımızın hem de aynı zamanda başkomutanımızın Silahlı Kuvvetler ve Türk milletinin sahip olduğu cumhuriyetin temel değerlerine, anayasamızda ifadesini bulan laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti idealine, devletin üniter yapısına bağlı *ama sözde değil özde, bunu davranışlarına yansıtacak* şekilde bir cumhurbaşkanının oraya seçileceğine olan inancımı belirtmek istiyorum.”⁴⁰⁷

Cumhuriyet ethosunu pathos olarak inşa eden bu çağrı, “her Türk asker doğar” önermesindeki gibi, “her Türk -sözde değil, özde- laik doğar” gibi bir sevk-i tabiyyi⁴⁰⁸ içselleştirmiş bir öznenin cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilmesi gerektiğini tavsiye eden sembolik şiddettir. Olaylar arasında nedensellik bağı olmamakla beraber, bu tarihten sonra TSK'nın emekli ve muvazzaf üyelerine yönelik geniş dalgalar halinde Ergenekon adı verilen operasyonlar yapılmıştır. Her ne kadar 2013 yılındaki 17-25 Aralık yolsuzluk operasyonlarını takiben Ak Parti'nin üst düzey isimlerince Ergenekon operasyonların ”orduya kurulan kumpas” olduğu iddia edilse de, Ak Parti bu operasyonlar vesilesiyle TSK'yi iktidar alanındaki mücadele araçlarından (örneğin medya desteğinden) yoksun bırakmış ve rakibi karşısında avantajlı duruma gelmiştir. Yine bir yasama faaliyetiyle, “darbeye imkan tanıdığı iddialarıyla tartışmalara neden olan TSK İç Hizmet Kanunu'nun otuz beşinci maddesi”⁴⁰⁹ değiştirildi.

⁴⁰⁶ Literatüre “27 Nisan e-muhtırası” olarak geçen metin 29 Ağustos 2011'de Genelkurmay'ın internet sitesinden kaldırıldı. Genelkurmay'ın 27 Nisan 2007'de yayınladığı bildirinin tam metni için bkz. Hürriyet, **Genelkurmaydan Çok Sert Açıklama**, <http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmaydan-cok-sert-aciklama-6420961> 26.12.2017 saat 15:45'te erişildi.

⁴⁰⁷ Hürriyet, **Yaşar Büyükanıt**, <http://www.hurriyet.com.tr/buyukanitin-konusmasinin-tam-metni-6321761> 26.12.2017 saat 16:10'da erişildi.

⁴⁰⁸ Osmanlıca'da, yaratılıştan mevcut olan bir fitri yeteneğe vurgu yapmak için sevk-i tabii terimi kullanılırdı. Vurgu, hemen hemen Latince'deki hexis kavramı ile aynı anlamdadır.

⁴⁰⁹ Söz konusu maddenin eski ve yeni hâlinin bir karşılaştırması için bkz. Hürriyet, **Recep Tayyip Erdoğan Altın Parkta Konuştu**, <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-recep-tayyip-erdogan-altinparkta-konustu-23469770> 03.01.2018 saat 13:24'te erişildi.

Ancak TSK ve Ak Parti arasındaki güç ilişkileri, yalnızca yargı operasyonlarına dayanan fiziksel temaslarla sınırlı değildi. Pierre Bourdieu “en sert güç ilişkilerinin aynı zamanda sembolik ilişkiler” olduğunu ifade eder.⁴¹⁰ Ak Parti’nin TSK ile girdiği en önemli mücadeleler de sembolik sermaye üzerine olan mücadelelerdir. Örneğin; Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluş sermayesi olan 30 Ağustos Zafer Bayramı tebriklerini uzun yıllar boyunca Genelkurmay Başkanı kabul ediyor ve 30 Ağustos resepsiyonuna da aynı şekilde Genelkurmay -orduevinde- ev sahipliği yapıyordu. Ancak 2012 yılında 30 Ağustos tebriklerini Başkomutan sıfatı ile Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve yıllarca türbanlı olduğu için resepsiyonlara davet edilmeyen eşi Hayrünnisa Gül Çankaya Köşkü’nde ev sahipliği yapmışlardır.⁴¹¹ Böylece Ak Parti, yatırımı olan türban vesilesiyle dışlandığı iktidar alanında, yine aynı sermaye üzerinden devletin kurucu sermayesini (30 Ağustos) sahiplenerek oyun kurucu güç haline gelmiştir. TSK ve Ak Parti arasındaki bir diğer sembolik çatışma ise, Yüksek Askeri Şura (YAŞ) toplantısının oturma düzeni üzerinden yaşanmıştır. YAŞ toplantılarını yıllarca masanın en başında yanyana oturan Genelkurmay Başkanı ve Başbakan birlikte yönetirdi. Ancak 2011 yılında, dönemin Başbakan’ı Erdoğan masanın başında tek başına oturmuş ve YAŞ toplantısı böylece açılmıştır.⁴¹² Böylece, Genelkurmay Başkanı’nın Başbakan’a bağlı bir bürokrat olduğu sembolik olarak da tescilleniyordu. Yine aynı şekilde, aynı sene Milli Güvenlik Kurulu’ndaki oturma düzeni değişti. Daha önceki toplantılarda askerler ve siviller karşılıklı otururlardı. Bu oturma düzeni, iktidar alanında mücadele edenler arasındaki çekişmeyi (agonisme) en net ifade eden sembollerden biridir. Ancak 2011’in Ağustos ayında yapılan MGK toplantısında sivil ve asker üyeler karşılıklı değil, karışık şekilde oturmuşlardır.⁴¹³ Ak Parti’nin TSK ile girdiği diğer sembolik güç mücadelelerinden başlıcalarını ise; Milli Güvenlik derslerinin eğitim müfredatından çıkarılması, darbeci askerlerin isimlerinin kamusal alandan silinmesi, İmam Hatip okullarında okuyan öğrenciler ve diğer meslek liseleri için uygulanan katsayı farkı uygulamasının kaldırılması, 12 eylül 1980 darbesi sonrası kamu kurum

⁴¹⁰ Bourdieu, Devlet Üzerine, s.201.

⁴¹¹ Hürriyet, **İlkleri İçeren 30 Ağustos Davetiyeleri Dağıtıldı**, <http://www.hurriyet.com.tr/ilkleri-iceren-30-agustos-davetiyeleri-dagitildi-21315370> 27.12.2017 saat 12:00’da erişildi.

⁴¹² Hürriyet, **Yüksek Askeri Şura Toplantısı**, <http://www.hurriyet.com.tr/ilkler-le-basladi-18393638> 27.12.2017 saat 12:08’de erişildi.

⁴¹³ Hürriyet, **Kökşte Oturma Düzeni Değişti**, <http://www.hurriyet.com.tr/koskte-de-oturma-duzeni-degisti-18519508> 27.12.2017 saat 12:15’te erişildi.

ve kuruluşlarında uygulanan türban yasağının kaldırılması gibi başlıklar oluşturmaktadır.

B. Resmi İdeoloji ile Çatışma

TSK ile Ak Parti arasındaki bu mücadele başlıklarından olan türban konusu, laiklik ve kadın tartışmalarının odağında olduğu için ayrı bir pencereden tartışılmayı hak etmektedir. Kadın, eril bakış açıları uzamıyla inşa edilmiştir.⁴¹⁴

Modern devlet -onun bu huyu elbet de aşırı gelenekçi ve muhafazakar bir inşa olmasından kaynaklanmaktadır- eski kalıntılarından olan bir alışkanlığı halen devam ettirmektedir. Aşiret, kabile ve şehir devletleri gibi eril iktidar formlarında olduğu gibi, çağdaş toplumlarda da kadın; doğurganlığı, giyim kuşamı ve cinsellik ekonomisindeki konumu sebebiyle “eril siyasetin sembolik aracı”⁴¹⁵ olmayı sürdürmektedir. Sembolik iktidar söylemlerinin halen kadınlar üzerinden ve kadınlaşmaya karşı inşa ediliyor olması da bu geleneğin berdevamıdır.⁴¹⁶ Kadın sadece babası, ağabeyi ve beyi için (bu eril roller kadını namus -sembolik sermaye- üzerinden inşa eder) değil, daha makro iktidar rolleri için de mübadele nesnesidir. Erken Cumhuriyet modernleşmesinin esas nesnesinin kadın olduğunu söylemek, eksik bir önerme sayılmasa gerektir. Erken cumhuriyetin ona seçme ve seçilme hakkını vermesi -iktidar, kendisinin veren, buyuran kurum ve ilişki olduğu her eylemi ile kendisini dayatır, bireysel haklar ve özgürlükler söz konusu olsa dahi- onu modern kıyafetler giymeye teşvik etmesi, balolar ve resmi davetler gibi erkek egemen iktidar alanlarını ona açması, bu önerme için sunulabilecek sadece birkaç örnektir. Laik-Kemalist inşa, kadını kamusal alana açılmaya davet etmiştir. Ancak bu davet, iktidar alanının tüm kapılarının kadınlara açıldığı anlamına gelmez. Tanıl Bora, Mahmut Esat Bozkurt’a göre “kadın” kelimesinin eş anlamlısının “anne”

⁴¹⁴ Kadında 90-60-90 vücut ölçüsü, iri ve dik göğüsler ve hafif dışa çıkık kalça iyi bir cinsel ilişki için erkeklerin aradığı olmazsa olmazlardandır ve kadınlar da kendilerinde aranan bu özellikleri ikrar ederek güzellik salonları ve estetik ameliyatlar aracılığıyla bu erkek bakış açısını benimserler.

⁴¹⁵ Bourdieu, Eril Tahakküm, s.60.

⁴¹⁶ “Tam bir erkek olup evin reisi (yöneticisi) olacaksın, şirketi tam bir erkek gibi yöneteceksin -erkek ve yönetim kelimeleri tam anlamıyla birbirinin tamamlayıcısıdır, birbirlerinin mütemmim cüzüdür-, uzun saçlarınla tam bir kadına benziyorsun (tam bir erkekler kurumu olan orduya giren erkeklerin saçlarının olabilecek en kısa şekilde kesilmesinin bir dişil korkusundan kaynaklandığı ifade edilebilir. Böylece dişil huylarından arınarak erkekler kulübünün, en erkeklerin, has erkeklerin kulübü olan orduya geçiş ayinlerini tamamlarlar.

olduğunu ifade ettikten sonra erken Cumhuriyetin kadına yaklaşımı konusunda şu tespiti yapar: “Erken Cumhuriyet kadınların meslek sahibi olmasına cevaz verir fakat onlar ‘kadınlığıyla mütenasip bir ihtiras ve çalışma masasına malik olmağa gayret etmelidirler: muallimelik, mürebbiyecilik, hastabakıcılık gibi.”⁴¹⁷

Erken Cumhuriyet yalnızca kurumsal anlamda devrimler yapmamış, aynı zamanda bireylerin giyim kuşamlarını dahi düzenlemeye yönelik bir yönetsellik inşa etmeyi denemiştir. Böylece bireyleri birbirinden ayıran etnik ve dinsel giyim kuşamın önüne geçilmek istenmiş, kamusal alanda hiçbir davranış, tutum, tavır, eylem ıskalanmadan laiklik ilkesi uygulanmak istenmiştir. Kamusal alandaki davranış ve giyim kuşam ilkelerinin dahi politik birer beğeni ve ayırım çizgilerine konu olabileceğini, Kemalist-laik yaklaşım ile İslamcı gelenek arasındaki mücadele süreçlerinden yola çıkılarak incelenebilir. Cinsiyetsizlik zırhı gibi kuşanılan tayyör ve döpiyes nasıl ki cumhuriyet kızlarının üniforması⁴¹⁸ olmuşsa, türban ve tamamlayıcısı olan libaslar da İslamcı habitus inşasının, yeni bir kadın inşasının üniforması olma işlevi görür. Tayyör-döpiyes ve türban, her iki iktidar hizibi arasındaki “ayırımların bedenselleşmesidir.”⁴¹⁹

Mevcut durumdaki mücadele taraflarının ayırım kipi olarak yürürlükte bulunan laiklik ve türban arasındaki antagonizma, esasında iktidar alanındaki nesnel konum alışıların normallik çizgisidir. Türkiye’de iktidar alanına girmeye talip olacak özneler, bu iki hassasiyete asgari ölçüde de olsa ilgili olmalıdırlar. Çünkü -şimdilik- çekişmenin doğasını belirleyen temel bahis, söz konusu ayırımdır. Alandaki başarıyı yönlendirecek şey de, bahislerin hangi oranda açıldığıdır.

Politik ve kültürel beğenilerin yönlendirici ilkesi olarak habitus, aynı zamanda eldeki kısıtlı sermayeye rağmen iktidar alanında bahislerin nasıl ve nereden açabileceğini gösteren yatırımları da örgütleyen bir ilkedir. Uzama bakış açısı olarak beğeni, “yaşam tarzları uzamı”⁴²⁰ üzerinden bahisleri açmak için yeterli mücadele aracı sunan bir yatırım işlevi görebilir. Bourdieu, beğeniyi şöyle tanımlamaktadır:

“O halde beğeni, şeylerin ayrı ve ayırt edici işaretlere, sürekli dağılımların ise kesintili karşıtlıklara dönüşümünün (transmutasyon) pratik operatörüdür ve bedenlerin *fiziksel düzenine* işlemiş farklılıkları, anlamlı ayrımların *sembolik düzenine* kavuşturur. Beğeni, nesnel olarak sınıflanmış ve içinde bir koşulun (sınıfsal) kendi kendini

⁴¹⁷ Tanıl Bora, Cereyanlar, s.154.

⁴¹⁸ Tanıl Bora, Cereyanlar, s.155.

⁴¹⁹ Bourdieu, Eril Tahakküm, s.43.

⁴²⁰ Bourdieu, Ayırım, s.254.

anlamlandırdığı (yine beğeni aracılığıyla) pratikleri, sınıflayan pratiklere, başka bir deyişle bunları ancak kendi karşılıklı ilişkileri içinde ve toplumsal sınıflama kalıplarına göre algılamak yoluyla sınıf konumunun sembolik ifadesine dönüştürür. Böylelikle, ayırt edici işaretler dağılım arasındaki konumlar (...) arasındaki ilişkilerin pratik bilgisine sahip herhangi biri tarafından (...) ayırt edici bir yaşam stili olarak algılanabilmeye hasredilmiş ayırt edici özellikler sisteminin temelini oluşturur.”⁴²¹

Dolayısıyla inşa döneminde laik-Kemalist yaklaşımın kılık kıyafet konusundaki hassasiyetini ve günümüzde -çözüm kavuşmuş olsa da- İslamcı cereyanın türban hassasiyeti, politik beğeniler arasındaki sembolik ayrımın birer vecheleri olarak okunabilir. Sembolik bir sermaye olarak türban, iktidar alanının laik konumunda konuşlanan tarafa karşı, adına konuştuğu grubun sözcülüğünü yapma ve böylece grubu ete kemiğe büründürme işlevi görür. 28 Şubat 1997'deki MGK sonrası mücadeleyi kaybeden taraf olarak Refah Partisi, sözcüsü olduğunu iddia ettiği grubun hassasiyetleri üzerinden bahis açacak kadar güçlü bir iktidara -toplumsal destek, medya desteği ve bunların çok daha ötesinde, söz konusu hassasiyetleri alanın merkezine taşıyabileceği sembolik ikna araçlarına- sahip değildi. Oysa iyi bir bataklık oyuncusu, rakiplerinin elindeki kozlarını bitirebileceği kadar koza sahip değilse, ihaleye girmemesi gerektiğini, aksi takdirde elindeki bakiyeyi de yitireceğini, başka bir deyişle ihaleye girmenin kötü bir yatırım olduğunu bilir. Yukarıda TSK ile mücadele araçları da tartışıldığı üzere Ak Parti, Refah Partisi'nin kötü yatırımlarından ders almış, Tanıl Bora'nın deyişiyle “iktidarda tutunabilmek için bahisleri yükseltmek gerektiğini”⁴²² anlamış görünmektedir. Ak Parti'nin laik-Kemalist rejimle mücadelesi, şeyhlerin kahhar duası⁴²³ ve Orwell'ın 1984'te tasarladığı “iki dakika nefret”⁴²⁴ seansındaki çocuksu naifliği aşmış bulunmaktadır. Nitekim TSK gibi ciddi bir aktörle girdiği maddi ve sembolik güç mücadelelerinden kesinkes muzaffer ayrılmış ve aynı muzaffer komutan edasını

⁴²¹ Bourdieu, Ayrım, ss.260-261.

⁴²² Tanıl Bora, **Cereyanlar- Türkiye’de Siyasi İdeolojiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, dördüncü baskı,, s.478.

⁴²³ “1930’larda bir grup şeyh ve halife, bir taşra kasabasında ‘Ya Kahhar’ zikriyle rejime kahriyye duası okumak için toplanırlar. Zikir öncesi sabaha karşı, buluşmayı tertipleyen Rahmi Baba bir rüya görür. Dünya haritasının ortasındaki Türkiye, yemyeşil ‘çizilmiştir.’ Etrafı simsiyahı kalın ama alçak duvarlarla çevrilidir. Hazreti Muhammed haritanın başında insanları ülkelere taksim ediyordur. Türkiye’de, Mustafa Kemal, yüzünü peygamberden çevirmiş, biraz mahcup durmaktadır. Hazreti Muhammed oraya bakmadan, ekiyle ‘burayı şuna verin’ buyurur. Ülkenin İslam yeşiline boyalılığı ve Peygamber’in çok içine sinmeden de olsa memleketi Mustafa Kemal’e emanet etmiş olması, Kemalist rejime itaat ve sabretmenin işareti olarak yorumlanır ve kahr duasından vazgeçilir.” İsmail Kara’dan aktaran Tanıl Bora, bkz. Tanıl Bora, Cereyanlar, s.418.

⁴²⁴ Orwell, 1984, s.33.

devletin resmi ideolojisi olarak addedilen laik-Kemalist rejime karşı da sürdürmektedir. Uzun zaman boyunca siyasal simge ve Vahhabi geleneği olarak addedilen türban üzerindeki yasakların önce üniversitelerde daha sonra da bütün kamuda⁴²⁵ kaldırılmış olması, resmi ideolojinin söylemlerine karşı yapılan mücadelenin en önemli raundunun Ak Parti lehine sonuçlanmasıydı. 2012’de 30 Ağustos Resepsiyonuna ev sahipliği yapan türbanlı Hayrünnisa Gül ve eşi Abdullah Gül’ün bastırdıkları resepsiyon davetiyesinde -daha önceki davetiyelerde yer alan-smokin ibaresinin çıkarılmış olması da sembolik bir değer taşır. Yine aynı şekilde, 2014’te cumhurbaşkanı seçildikten sonra yemin töreninde frak giymeyen Recep Tayyip Erdoğan’ın bu duruşu da, resmi ideolojinin beğenisine karşı bir mücadele sathıydı.

İktidar alanının farklı hizipleri arasındaki bölünmelerin alana bakış açısından kaynaklandığını örneklemek üzere değinilen her iki hizibin yaşam tarzları uzamı, ayırım çizgilerini netleştiren bir çözümleme sunmaz. Belki de, Erdoğan başta olmak üzere, Ak Parti’ye gönül vermiş iktidar icracıları ve onlarla aynı ajandayı paylaşan politik öznelerce sıklıkla vurgulanan “elitler ve millet” zıtlığı, ayırım çizgilerini netleştirmede işe yarayabilir. Böylece Ak Parti’nin resmi ideoloji ile mücadele stratejilerinin küçük bir fotoğrafı da yakalanabilir. Elbette ki burada önerilecek mücadele noktaları, sadece bir temsil sunmaktadır..

Ak Parti söylemlerinde, reemi ideoloji ile mücadele eden başlıca üç parametre saptanabilir:

-Birincisi; özellikle eski Türkiye’nin dış politikasına yön veren Dışişleri personelinin kapsayan bir kalıp söylem olarak monşerler

-İkincisi; eski Türkiye’deki konjonktürün ve istikrarsızlığın hakim olmasını isteyen vesayetçi zihniyet olarak CHP ve uzantıları söylemi

-Üçüncüsü; başta Anayasa Mahkemesi ve Danıştay olmak üzere, yasama ve yürütmenin işlerini zora sokan zihniyet olarak bürokratik oligarşi söylemi

Her ne kadar dışişleri personeli için kullanımı olsa da, *monşer* sözcüğü elit-millet karşıtlığını ifade eden bir kavram olarak Türkiye siyaset sosyolojisinde yerini

⁴²⁵ Hürriyet, **Andımız ve Kamuda Başörtüsü Yasağı Kaldırıldı**, <http://www.hurriyet.com.tr/andimiz-ve-kamuda-basortusu-yasagi-kaldirildi-24874592> 27.12.2017 saat 18:58’de erişildi.

almıştır. Erdoğan'ın ithafı ve dışışleri mensuplarından bazılarının buna cevabı⁴²⁶ bir yana, Erdoğan'ın aynı kavramı cumhurbaşkanlığı yarışı sürecinde diğer aday Ekmeleddin İhsanoğlu için de kullanması ("Buldular bir monşer, halkın karşısına çıkardılar."⁴²⁷), kavramın eski Türkiye kalıntısı olan siyasilere ve onların takipçileri için de kullanıldığını göstermektedir.⁴²⁸ Sosyolojik bir temeli ve karşılığı yoksa da, CHP sürekli olarak halkla iç içe olmamaklığıyla, *halka inmemiş olmasıyla*, kendisini sürekli milletin üzerinde görmüş olmasıyla itham edilir. Nitekim, Erdoğan CHP'yi eleştirirken sürekli olarak bunu hatırlatır. CHP için "yıllarca millete yukarıdan baktı. Bunlarda gurur var kibir var. Onlarla ayakta kalıyorlar. Kaymak tabakanın partisi bunlar."⁴²⁹ demesi, Ekmeleddin İhsanoğlu'nu monşer olarak itham etmesi için bir asist görevi görür. Ak Parti ve Erdoğan söyleminde CHP; 1960, 1971, 1980 ve son olarak da 28 1997 Şubat aracılığıyla zirvesine ulaşan vesayet odaklarının "emir eri"⁴³⁰, sözcüsü ve temsilcisidir.⁴³¹ Vesayetçi zihniyet, eski Türkiye'deki istikrarsızlığın, kaosun ve karmaşanın hüküm sürmesini isteyen ve Ak Parti zamanında büyüyen Türkiye'yi hazmedemeyen, dahası Ak Parti'nin iktidarı onlardan alıp gerçek sahibine, millete vermesini kendilerine yediremeyen beyaz Türkler'dir. Bunun anti-tezi olarak Ak Parti ve onun mücessem olduğu beden olarak Erdoğan, milletin adamıdır, has adamdır, milletin içinden gelen, milletten biridir. Yıllarca Anadolu'dan, yani halktan bir cumhurbaşkanı çıkmasını engellemeye çalışan vesayet

⁴²⁶ Hürriyet, **Monşerlerden Eroğan'a Yanıt**, <http://www.hurriyet.com.tr/monserlerden-erdogana-yanit-15063889> 28.12.2017 saat 15:50'de erişildi.

⁴²⁷ Hürriyet, Erdoğan, **Buldular Bir Monşer Halkın Karşısına Çıkardılar**, <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-tayyip-erdogan-buldular-bir-monser-halkin-karsisina-cikardilar-26831532> 28.12.2017 saat 16:00'da erişildi.

⁴²⁸ Bu çok basit görünen bir mekanizma olsa da, iktidarın dil ve kelimelerle inşa edildiği daima akılda tutulmalıdır.

⁴²⁹ Hürriyet, Erdoğan, **Buldular Bir Monşer Halkın Karşısına Çıkardılar**, <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-tayyip-erdogan-buldular-bir-monser-halkin-karsisina-cikardilar-26831532> 28.12.2017 saat 16:00'da erişildi.

⁴³⁰ Hürriyet, Erdoğan, **CHP Siyasi Kadavra Haline Geldi**, <http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskan-i-erdogan-chp-siyasi-kadavra-haline-geldi-40633378> 28.12.2017 saat 16:25'te erişildi.

⁴³¹ Buradaki anlamıyla vesayet kavramının bir eleştirisi yapmakta da fayda var. Vesayet, vasi kelimesinden türetilen hukuki bir terimdir. Adalet Bakanlığı'nın hukuk sözlüğüne göre vasi; "küçük veya kısıtlı kişilerin haklarını korumak üzere mahkeme tarafından atanan kanuni temsilcidir." Bkz. Adalet Bakanlığı, **Hukuk Sözlüğü**, <http://www.sozluk.adalet.gov.tr/Harf/V> 28.12.2017 saat 17:10'da erişildi. Dolayısıyla politik anlamda vesayet kavramına kuşkuyla yaklaşmak gerekiyor. CHP, TSK ve onların devamı olarak addedilen diğer bir takım iktidar bileşenine, karargâhta üniformasıyla ve yalısında elinde viskiyle oturup Türkiye'nin geleceği hakkında kararlar alan üst-akıl imişler gibi yaklaşmak, pek de ciddi bir yaklaşım değildir. Erdoğan ve onun iktidarını yeniden üreten politik özneler için vesayet söylemi ve sunduğu fantazma yönetsel bir taktik olarak kullanılabilir ve iş görebilir. Ancak araştırmacı, bu söylemi veriliymiş gibi kabul eden tözcü yaklaşımla mesafesini koruyabilmelidir.

düzenine karşı durmuş bir zenci Türktür,⁴³² tıpkı Anadolu insanı gibi fakirdir.”⁴³³ yokluk nedir bilir, zulüm nedir görmüştür.

Vekilin, habitusuna göre -nesneleşmiş bir siyasi programdan öte, bedene işlemiş bir programa göre- tercih edilebileceğini ifade ettikten sonra Pierre Bourdieu, “kefilin şahsiyetini ve kefil olduğu şeyi birbirinden ayrı düşünmeksizin dikkate almayan bir siyasi tercih yoktur demektedir.”⁴³⁴ Erdoğan ve Ak Parti söyleminde vurgulandığı zaman elit-millet karşıtlığı, doğal olarak söylemi dile getirenleri terazinin ezilen, hor görülen, selamünaleyküm demesi dahi dışlanan tarafına, yani millet tarafına koyan bir mantıksal inşa işlevi görür. Çünkü özne, kendisi gibi olanlar tarafından yönetilmeyi arzular.⁴³⁵ Türkiye siyasal hayatında siyaseten ön plânda olan liderlerin yaşam tarzları ve özellikle eşleri ve çocukları ile görünürlüklerinin, aile ilişkilerinin siyasal başarıya etkisini araştırmak ilginç olabilirdi. Nitekim muhafazakar demokrat bir aile babası olarak Erdoğan ve önde gelen Ak Partili iktidar icracılarının (türbanlı) eşleri ve çocukları ile görünür olmaları, sosyal ve sembolik sermaye birikimi açısından taktiksel fragmanlardır. Erdoğan’ın, hayatı boyunca hiç evlenmemiş ve çocuk sahibi olmamış Devlet Bahçeli için “Çıkıyor MHP’nin başındaki Beyefendi, aile nedir bilmez, çoluk nedir, çocuk nedir bilmez, onun böyle bir derdi yok, ama bizim böyle bir derdimiz var, biz (...) çoluk nedir, çocuk nedir biliriz”⁴³⁶ demesi talihsiz bir açıklama ya da siyasi gaf olarak nitelendirilemez. Böylesi bir çıkış politik öznelere “bakın ben size benziyorum, biz

⁴³² Erdoğan, vesayet düzenini eleştirdiği konuşmalarında, genellikle kendisini ve onun gibileri bir kalıbın içine sokan kavramları da ifşa eder. Bkz. Hürriyet, Cumhurbaşkanı Erdoğan, **Vesayet Düzeninin Son Sıkıntılarını Hep Birlikte Ortadan Kaldıracağız**, <http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-vesayet-duzeninin-son-sikintilarini-hep-birlikte-ortadan-kaldiracagiz-29032251> ve <http://www.hurriyet.com.tr/ben-zenci-turkum-22669792> başlıklı konuşmaları. 28.12.2017 saat 17:32’de erişildi.

⁴³³ Erdoğan, kendisini anlatırken genelde adını getirmez, kendisi için, garib ve kimseye zararı dokunmaz, halktan biri anlamında “bu fakir” mecaz-ı mürselini kullanır. Örneğin bkz. Hürriyet, Erdoğan, **Yetkilerimin Sınırını Anayasa Belirliyor**, <http://www.hurriyet.com.tr/yetkilerimin-sinirini-anayasa-belirliyor-ama-sorumlulugum-da-milletime-karsi-40028566> ve <http://www.hurriyet.com.tr/sultan-degilim-29071197> 28.12.2017 saat 17:50’de erişildi

⁴³⁴ Bourdieu, Ayrım, s.617. Bourdieu’nün bu tespiti anlamada, Erdoğan’ın “en az üç çocuk sahibi, erkek (mir), müslüman ve zenci Türk” olduğunu, yani tam anlamıyla, kendi uyruklarından onların nasıl olmalarını bekliorsa, kendisinin de öyle olduğunu akılda tutmak, kolaylaştırıcı olabilir.

⁴³⁵ Bu muhafazakar bakış açısı, iktidar alanının öznelere öğrettiği birşeydir. Bu öznelere kendilerini, insanların neden yönetilmesi gerektiği, neden yönetilmeyi arzuladığı veya doğasında/fıtratında yönetilmesi gerektiğine dair bir eğilim olup olmadığını sorgulamayacak kadar iktidar oyununa kaptırılmış durumdadır.

⁴³⁶ Ak Parti, **Başbakan Erdoğan’ın Sivas Mitinginde Yaptığı Konuşma**, <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-sivas-mitinginde-yaptigi-konusmanin-tam-metni/59776#1> 03.01.2018 saat 11:50’de erişildi.

bize benzeriz”in sembolik şiddeti ile, kendisi ve çağrı yaptığı öznenin eğilimleri, yaşam tarzları ve habitusları arasında sesteşlik kurarak onları temsil etme icazetini alma çağrısı yapmaktadır. Benzer bir şekilde, Ak Parti’nin temsil ettiği değerler ve vesayetçi zihniyetin, resmi ideolojinin inşa ve temsil ettiği değerleri bir çatışkı olarak inşa eden millet-elit ayrımı da aynı işlevi görür. Yerli ve milli evrensel duruş olarak Ak Parti’nin muhafazakar demokrat duruşu, milli iradenin tecelli etmiş halidir. Buna mukabil, dış güçlerin dayatması olan değerler vesayet zihniyetinin, batılı değerlerin -medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar- yozlaştırdığı CHP zihniyetidir⁴³⁷ ve bu zihniyet pür-i pak olan Ak Parti’nin aksine “pisliktir, kirlidir.”⁴³⁸

İktidarın yasama ve yürütme eylemleri kadar gündem olmasalar da, Türk Silahlı Kuvvetleri ve resmi ideolojiye karşı yürütülen bu sembolik mücadelelerin, alandaki gücü yoğunlaştıran asıl eylemler oldukları ifade edilebilir. Alandaki mücadelenin tarafları arasındaki ayrım kipleri (türban ve laiklik hassasiyetleri) bu sembolik mücadeleler üzerinden müzakere edilir. Bu mücadeleler sonunda galip gelen tarafın yatırımları, iktidar alanındaki sermayeyi yapılandırıcı gösteren olacaktır. Artık iktidar alanındaki mücadeleler, kazanan tarafın yatırımları çerçevesinde gerçekleşecektir. Yalnızca alandaki sermaye değil, söylemler de bu yatırımın sınırları dahilinde şekillenecektir. Anamuhalefet partisi CHP’nin yakın tarihte tübanlı ve çarşafı kadın üyeleri partiye kabul etmesi⁴³⁹ ve kabul töreninin basında yer alması, ancak alandaki sermayenin dönüşümü göz önüne alındığında anlaşılabilir. Yine aynı şekilde Hz. Muhammed’in doğum günü etkinliği olarak kutlanan Kutlu Doğum haftasının ve İstanbul’un fethi şölenlerinin neredeyse alternatif bir milli bayram olarak kutlanıyor olmaları, alandaki hakim sermaye ile ilişkili süreçlerdir.

⁴³⁷ Ak Parti’nin siyaset icracılarınca “cehape zihniyeti” şeklinde telaffuz edilir ve öyle görülmektedir ki sadece 2000’li yıllar CHP’sini değil, kuruluşundan bu güne kadar olan CHP’yi ve ona benzeyen yargı mensupları, TSK mensupları ve resmi ideolojinin diğer tüm bileşenlerini kapsayan bir torba nidadır.

⁴³⁸ <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-recep-tayyip-erdogan-altinparkta-konustu-23469770> 03.01.2018 saat 12:40’ta erişildi.

⁴³⁹ Çarşafı üyelerin kabulünün, türban yaşağını hararetle savunan Deniz Baykal dönemine denk gelmesi manidardır. 29 Ocak 2008’deki CHP grup toplantısında, 2008’de üniversiteler için kalkan türban yaşağı için şöyle diyordu Baykal: “Bu getirilen düzenleme (...) kültürümüzün bir parçası olmayan, dışarıdan Türkiye’ye siyasi amaçlarla dayatılmış ithal bir kıyafettir. Gelen Anadolu’daki kadınlarımızın yaşmağı, başörtüsü değildir. Gelen, Arap-Vahhabi, Abbasi-Emevi İslam yorumunun Türkiye’ye yönelik projelerinin önünü açacak.” Bkz. TBMM, http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=48127 27.12.2017 saat 19:20’de erişildi.

Eğer Ak Parti, Weberyen anlamda sadece bürokrasiden ve bürokratik karizmadan ibaret olsaydı, iktidarlarını bu denli başarılı üretemeyebilirdi. Yine aynı şekilde, Ak Parti sadece himmet dağıtan⁴⁴⁰ ve bu vesileyle oy toplayan bir parti olsaydı bu kadar uzun süre iktidarda kalamayabilirdi. Ak Parti artık sadece hükümet eden basit bir bürokratik kurum değil, aynı zamanda devletin fiziksel ve sembolik şiddet tekellerini, devletin bürokratik sermayelerini (yasama, yürütme, yargı) yönetme iktidarını ve kendisinin iktidar alanı için inşa ettiği hakikat rejimini içselleştirecek yatkinlıktaki öznelere üretme süreçlerini yönetme iktidarını (bilgi üretme süreçlerini ve bu bilgiyi yayacak araçları mülk edinerek) başarılı bir şekilde yürüten ve bu sayede iktidarlarını yeniden üreten bir yönetim dispozitifidir. Cumhuriyet tarihi ile özdeşleşmiş milli bayramlara benzer bir şekilde inşa ettiği fetih kutlamaları, Kutlu Doğum anmaları ve muhtemelen 15 Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişiminin yıldönümleri vesilesiyle inşa etmesi muhtemel demokrasi vurgulu anmalar ve bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yatan büyük sermayeleri büyük bir ciddiyetle edinmesi (Ak Parti'nin 2023 siyasi vizyonu, cumhuriyetin yüzüncü yıldönümüne gönderme yapmakta ve böylece cumhuriyeti ihya edecek asıl gücün kendisi olduğunu vurgulamakta), kendisini örgütlü bir hükümet olarak görmekten ziyade devletle özdeşmiş olan bir akılsallık olarak gördüğünü göstermektedir.⁴⁴¹ Sembolik devlet sermayelerinin Parti'de bu denli birikmesi, onu tikel bir ideolojiden ziyade evrensel bir duruş olarak göstermektedir. (Burada evrenselleşmeden kasıt, devletle özdeşleşmedir.) Bu evrenselleşme de, partinin kendi tikel ve bencil çıkarlarından feragat etmesini beraberinde getirir. Evrenselleşme stratejisi olarak tikel çıkarlardan feragat, partiye “su götürmez sebolik kazançlar”⁴⁴² sağlar. Örneğin bu sembolik kazançlardan biri; kendi inşa ettiği yönetim akılsallığı ve hakikat rejiminin ürünleri oldukları için “rasyonelleştirilmiş kuvvetin keyfiliğine rıza göstermekten başka yolu olmayanların (zoraki) işbirliğiyle uygulanan iktidar”⁴⁴³ olarak tanımlanan sembolik şiddettir. Sembolik şiddet, iktidarı yeniden üreten iktidar

⁴⁴⁰ İktidar, verendir. Onun bir filantrop gibi hareket etmesi son derece doğaldır. Talep eden madunlar karşısında filantrop olması onun fitratının gereğidir.

⁴⁴¹ Ak Parti, kendisine yapılan her tür eleştiriyi Türkiye'ye yapılmış ve şer odaklarınca hazırlanmış kötü niyetli plânlar olduğunu vurgularken, devletin tüm sermayelerinin kendisinde birikmiş olmasına dayanmaktadır. Erdoğan'ın, “Benim milletim” ve “halkım” şeklindeki hitapları, başka bir deyişle, kendi biyolojik bedeninde tecessüm eden toplumsal bir corpus adına konuşma edimi içeren temsiliyet vurgusu da gücünü bu pastorallikten alır.

⁴⁴² Bourdieu, Akademik Aklın Eleştirisi, s.151.

⁴⁴³ Bourdieu, Akademik Aklın Eleştirisi, s.104.

olmaktan başka, bir de hegemonya, şiddet ve sansüre ihtiyaç duymaksızın, öznelerin tutumlarını yönlendiren yönetimsel araçtır. Ak Parti bu enstrümanı, burada birkaç başlık altında toplanan ancak daha da çoğaltılabilecek formlar aracılığıyla uygulamakta ve böylece iktidar alanını şekillendirmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmanın birinci bölümünde iktidar, iktidar alanı ve yönetimsellik kavramlarına odaklanıldı. Foucault ve Bourdieu'yü takip ederek, iktidarın aşağıdan analizinin daha doğru olabileceği önerildi. İktidar üzerine yapılacak bir araştırma programını en tepedeki iktidar kurumlarından başlatmak, iktidarın toplumsala yayıldığı uç noktaları ve iktidarı yeniden üreten bilgi sistemlerinin oluşumu ve dolaşımını görmeyi engeller. Buradan yola çıkarak devlet tüm diğer büyük iktidar kiplerini, tabandaki küçük iktidarların (öznelerin kendilerine, çocuklarına veya başkalarına uyguladığı iktidarlar) yoğunlaşma noktası olarak tanımlandı. Çünkü; “bir sınıf tahakkümünün ya da ya da bir devlet yapısının ancak tabanda bu küçük iktidar ilişkileri varsa işleyebileceğini söylemek gerekir.”⁴⁴⁴

Bu cümleyi takiben Michel Foucault, tabandaki iktidar ilişkileri olmaksızın işleyemeyecek olan büyük iktidarın, aynı şekilde hakikat üretmeksizin de işleyemeyeceğini vurgulayan şu soruyu sormakta: Her bireyin etrafında, onu ebeveynlerine, işverenine, öğretmenine -bilene, kafasına falanca fikri sokana-bağlayan tüm iktidar ilişkileri demeti yoksa, devlet iktidarı olabilir mi, örneğin devlet iktidarı askerlik görevini dayatabilir mi? Gerçekten de iktidar, bir hakikat rejimi inşa edip hakikat söylemleri üretmeksizin başkalarının eylemleri üzerinde etkide bulunamaz. Burada *hakikatten* kastedilen şey, iktidarın bir dizi yasa ve herkes için geçerli normlar oluşturması değildir. Hakikat rejimi, bilgi ve iktidar ilişkisinden hareketle kurulur. Öznesi ve nesnesi olunan bilgi düzenleri ve kurumları birer iktidar rejiminin konusudur.⁴⁴⁵ Bu yüzden *hakikatten* anlaşılması gereken şey; “doğru kabul edilecek sözceleri her an ve herkesin dile getirmesini sağlayacak prosedürler -sözceler ve kurumlar- bütünüdür.”⁴⁴⁶ Devlet iktidarının, deneyimlendiği şekliyle işleyebilmesi için (yirmi yaşında bir erkeği askere alabilmesi için) hem aşağıda daha minör iktidar matrisleri inşa edebilmeli (söz konusu erkeğe, yirmi yaşına gelinceye kadar babasına itaat etmesi gerektiği öğretilmeli) hem de iktidar hakikatlerini “tıpkı

⁴⁴⁴ Foucault, İktidarın Gözü, s.176.

⁴⁴⁵ Hakikat, yalnızca sözceden ibaret değildir, hakikat rejiminde bilginin üretim ve dolaşım rejimini düzenleyen kurumlar da vardır. Örneğin; suç ve suça eğilimlilik hakkındaki hakikat, ceza hukuku bilgisi ve hapishane olmaksızın inşa edilemezdi.

⁴⁴⁶ Foucault, İktidarın Gözü, s.177.

bir mısır tanesinin bir kuşun bedeninden sindirilmeden geçip gitmesi gibi yutacak”⁴⁴⁷ habituslar üretebilmelidir.

Söz konusu iktidar matrislerini ve habitusları üretecek iktidar olarak, yumuşak iktidar (soft-power) etkileri uygulayan yönetsel iktidarın belli başlı noktalarına değinildi. Yönetim kavramı aracılığıyla, politik idare tekniklerindeki yeni teknolojinin doğuşuna odaklanıldı. Yönetim kavramıyla beraber nüfus ve insanların yönetimi gibi olgular politikanın konusu olmaya başladı. Kökenlerine İbrani çoban ve Hristiyan pastoral tekniklerinde rastlanılan yeni yönetim sanatı; “bireyleri bütün hayatları boyunca yönlendirme etkinliği, bireylerin, yapıp ettiklerinden ve başlarına gelenden sorumlu bir rehberin otoritesine teslim edilmeleri”⁴⁴⁸ anlamına gelmekteydi. Pastoral iktidarın ilk taslaklarına, sürüsünün tamamından ve ayrıca sürüdeki koyunlarının her birinden bireysel olarak sorumlu olan İbrani çoban pratiğinde rastlandığı ifade edilmişti. Böylece klasik olarak bir toprağın çekip çevrilmesi ve o toprağın yönetilmesi şeklindeki hükümlanlık anlayışından ziyade, bir *çokluğun* (nüfusun) yönetimi olan yönetselliğin ilk izleklerine de böylece ulaşıldı. Söz konusu İbrani çoban pratiği, Hristiyan kilisesi tarafından batıya taşınmıştır. Hristiyan kilisesi, çoban pratiğini, rehberliğine ihtiyaç duyulan bir *pastör* ve o pastöre tüm sırlarını açan ve onun yönetimine tâbi olan öznelere inşa etmek için *ruhların yönetimi* şeklinde yeniden yorumlamıştır. Hristiyan pastör, cemaatinin selametinden ve aynı zamanda cemaatteki her bir bireyin ruhunun selametinden sorumludur (Bu sorumluluk, *itiraf (confession)* mekanizması ile inşa edilmiştir.) XV. ve XVI. yüzyıllara gelindiğinde, pastör ve birey arasındaki ilişki anlamındaki pastoral iktidar bir dizi kriz yaşamıştır. Ancak Foucault, bu krizlerin, pastorallığın sonu anlamına gelmediğini, aksine pastoral iktidarı kilise tekelinden çıkarıp onu yaygınlaştıran yapıcı bir kriz olduğunu ifade eder. Pastorallığın krizi, esas itibarıyla bir yönetim sorunuymuş ve bu sorun XVI. yüzyılda kendilik teknikleri, çocukların yönetimi ve devletin yönetimi konularında ortaya çıkmıştır. Daha sonra, bu yönetim krizlerinden, yani pastoral tutum isyanlarından yönetselliğin nasıl doğduğuna değinildi. Foucault’ya göre bu dönüşümün temelinde devlet aklı denen şey yatmaktadır.

⁴⁴⁷ George Orwell, 1984, s.187.

⁴⁴⁸ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.315.

“Kökenleri geleneksel erdemlere (bilgelik, adalet, özgürlük, kutsal yasalara ve insani örflere saygı) ve ortak becerilere (temkin, düşünülmüş kararlar, en iyi danışmanlarla çalışma özeni) dayanan bir yönetim sanatından, akılsallığın ilke ve uygulama kuralları devlete dayanan bir yönetim sanatına geçilir. ‘Devlet aklı’, uğruna tüm diğer kuralların çiğnenebileceği bir buyruk değildir; Prens’in, hükümlerini icra etmesini gerektiren yeni bir akılsallığın rahmidir.”⁴⁴⁹

Yönetimselliğin yeni aklı olarak devlet aklına müteakip nüfus, nüfusun biyopolitikası, nüfus-yönetim ve nüfus-ekonomi ilişkilerine odaklanıldı. Böylece yönetim ve yönetimselliğin klasik hükümlerlik icrasından daha fazla bir şey olduğu, onun bilgi ve bilme sistemlerine göbekten bağlı olduğu, taktik ve tekniklere dayandığı vurgunlamak istendi. Yönetimsel iktidar kendisini yeniden üretirken hukuksal hükümlerlik teknikleri, disiplin teknikleri, baskı ve zordan ziyade şiddetsiz idare tekniklerine başvurmuştur. Bu tezin sınanması için de iktidar, alan olarak tasarlandı ve onun bu alanda kendisini söylemlerle dahi yeniden üretebileceği, hakikat rejimi sayesinde bile ayakta kalabileceği vurgulandı. Bu ifadenin sınanması için Ak Parti’nin belli başlı söylemsel taktiklerinden bazılarına değinildi.

Kendi iktidar analizinde Foucault iktidar ilişkilerinin daima bir bilgi alanı oluşturduğunu, bu bilginin de karşılığında iktidar ilişkilerini güçlendirdiğini ve iktidarın işleyişini mümkün kıldığını söyler.⁴⁵⁰ Bireylerin ve nüfusların iktidar etkilerine onu yeniden üretecek kadar açık olmalarını ve onu bu denli kabullenmelerini sağlayan şey, iktidarın kendisini kurumlar aracılığıyla bedenlerde ve söylemler aracılığıyla da zihinlerde üretiyor olmasıdır. Michel Foucault, söylemi ağızdan çıkan bir söz, bir slogan ya da bir propaganda cümlesi olarak değil, bir olay, siyasi bir olay⁴⁵¹ olarak ele almayı önermektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Ak Parti söylemlerine odaklanılarak yapılmaya çalışılan şey, söz konusu söylemleri tefsir etmek ya da arkalarında gizli niyetler taşıdıklarını ifade etmek değil, bu söylemleri iktidar alanında gerçekleşen birer olay olarak ele almak ve “söylemsel diyebileceğimiz bu olayların ekonomik sisteme veya siyaset alanına veya kurumlara ait başka olaylarla sürdürdükleri ilişkileri”⁴⁵² tanımlamaktır. Bu tanımlamadan yola çıkılarak da Ak Parti yönetimsel bir *dispositif* olarak adlandırıldı. Althusserci *aygıt* kavramını çağrıştırmaksızın *dispositif*, *yönetim*

⁴⁴⁹ Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s.316.

⁴⁵⁰ Ferda Keskin, **İktidar, Hakikat ve Entellektüelin Siyasi İşlevi**, içinde M.Foucault, Entellektüelin Siyasi İşlevi, s.23

⁴⁵¹ Bkz. Foucault, Entellektüelin Siyasi İşlevi, s.180-182.

⁴⁵² Foucault, Entellektüelin Siyasi İşlevi, s.182.

aygıtı olarak tanımlanabilir. Bu aygıtın üç temel bileşeni vardır: “pratik, kurum ve bilgi”⁴⁵³ Dispositif, bu bileşenlerden de anlaşılacağı üzere, söylemsel (bilgi) ve söylemsel olmayan (pratik ve kurum) unsurlardan müteşekkil stratejik işlevlerle donanmıştır. Bir yönetim dispositifi olarak Ak Parti, hizmet pratiği, sembolik devlet sermayeleri (bilgi vb.) ve maddi devlet sermayeleri (kurumlar) üzerindeki iktidarının verdiği güçten yararlanarak girişimci politik özneler inşa etmiştir. Dispositifin stratejik işlevselliğinin ürünü olan bu homo-politicus, iktidar alanının yeniden üretiminde iktidar icracıları ile sürekli müzakere halindedir. Yönetilebilir siyasal sermaye olarak ne yaptığının ve ne istediğinin farkındadır, aptal değildir, alanda defalarca müzakere edilmiş ve mücadele konusu olmuş çıkarları vardır. Bunlar aidiyete ilişkin ve onu alanda tutan çıkarlardır. İktidarın söylemleri ve hakikat rejimleri ile bileşkeye giren bu çıkarlar vesilesiyle iktidar iletilir ve üretilir. Elbet de bu öznenin kim olduğu (bakış açısı uzamına göre değişir. Onu; halk, millet, milli irade, nüfus, evde zorla tutulan yüzde elli, Yaradan’dan ötürü sevilen yönetilebilir pastoral sermaye olarak adlandırmak, bu çalışmayı okuyanların ideolojik kaygıları, politik ve kültürel backgroundlarına kalmış bir seçimdir) bu çalışmanın hacmi ve konusunu aşmaktadır. Ancak Ak Parti iktidarlarının maddi sembolik yeniden üretimlerinin partneri olduğu su götürmez bir gerçektir. İmkanlar el verseydi Ak Parti söylemlerinin bu öznelerdeki karşılığına odaklanmak ilginç olabilirdi. Ancak böyle bir işe kalkışmak, buraya kadar tartışılan bir çok akademik ve edebi veriyi silbaştan düzenleyip yeni bir teori, sorunsal ve hipotez oluşturmak ve tüm bunların dışında, araştırmacıyı, epistemik yarı-alim dayatmaları ile akademik üretim yapmaktan soğutan -tıpkı Ak Parti söylemlerinde yukarıda tartışıldığı gibi- *bürokratik oligarşi* ile karşı karşıya getireceğinden, ziyadesiyle riskli olacaktı. Ak Parti iktidarlarının partneri olan bu özneyi ve Ak Parti söylemlerinin bu öznedeki izdüşümünü göstermemiş olmasını, bu çalışmanın bir eleştirisi olarak okunabileceğini teslim ederek, çalışmanın vardığı sonuçlar üzerinde durulmaya devam edilecektir.

Blaise Pascal, intibaların mantığından bahsettiği bir fragmanda iktidarın sembolik şiddetini bir çırpıda ifşa etmektedir: “Sırma ipekler kuşanmış, peşinde yedi sekiz uşağı olan birine hürmet göstermememi istemeleri hayret edilecek bir şey.

⁴⁵³ Foucault, İktidarın Gözü, s.270.

Nasıl olur! Selamı sakınacak olsam beni kırbaçlatır. Kılığı kıyafeti gücüdür onun.”⁴⁵⁴ İktidar gerçekten de tüm maddi ve sembolik etkileri ile (ihtişamı, görkemli sarayları, ciddi konuşmaları, tam bir erkek gibi, tam bir delikanlı gibi diklenmeden ama dik duruşuyla) hiç zorlanmadan, öznelerin de suç ortaklığıyla (Pascal, “bir avukatı kepi ve cübbesiyle görüp de onun mesleki ehliyeti hakkında lehte bir kanaat oluşturmada edemeyiz”⁴⁵⁵ der) kendisini öznelerle dayatır. Söz konusu *dayatma*, ikrar ile maluldür. Sıradan bir özne, yoldan geçen herhangi birine “bak senden en az beş çocuk istiyorum ve bekliyorum. Ülkenin ve nüfusun bekası buna bağlı” veyahut da bir meydanda mikrofonu eline alıp “hey millet beni dinleyin, kadın için annelik görevi dışında bir kariyer yoktur” der ise muhtemelen deli muamelesi görür. Çünkü; bu *sıradan özne*, birilerinde onun söylemlerini dikkate alacak bir intiba bırakacak kepi, cübbe ve diğer tâli iktidar simgelerinden yoksundur. Ancak aynı söylemleri dile döken iktidar olunca tüm işler değişir, onun söylemlerine anında -lehte ya da aleyhte- reaksiyon gösterilir.⁴⁵⁶ Gerçekten de, bu çalışmada tartışılan haliyle söylem, tıpkı bir iletken araç (instrument) gibi, iktidar etkilerini taşıyan dilsel bir el çabukluğudur. Defaatle hatırlatmak gerekiyor ki, bu şekilde tartışılan söylemsel olaylar propaganda işlevi görmez. Daha doğrusu söylem, siyasi bir programdan ve propagandadan daha öte işlevler yüklenmektedir. Yukarıda birkaç başlık halinde toparlanan ancak daha da çoğaltılabilecek Ak Parti söylemlerinden hareketle şu ifade edilebilir: Ak Parti’nin, büyük oranda kendisinin domine ettiği iktidar alanında kuşandığı silah olarak bu söylemler, herhangi bir konu hakkında bilgi sistemi, hakikat rejimi ve bu sistem ve rejimi zihni yapıları, bedensel davranışları ve yatkınlıklarına işleyecek şekilde benimseyen özneleri de üreten bir dispozitif bileşenidir. Hatta bir adım daha ileri gidip, söylemin ve söylemsel sistemin salt politik bir olay değil, toplumsal bir şey olduğu da söylenebilir:

⁴⁵⁴ Blaise Pascal, *Düşünceler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Temmuz 2017, s.149.

⁴⁵⁵ Blaise Pascal, *Düşünceler*, s.43.

⁴⁵⁶ Bu reaksiyon yaramazlık yapan kardeşin, diğer kardeşlerce yapılan uyarıları *takmadığında*, yaramazlık yapanı annelerine şikayet ettikleri günden veya herhangi bir öğrencinin “hocam, falanca çocuk saçımı çekiyor” deyip yaramazlık yapan çocuğu hocaya şikayet ettikleri günden beri, yani anne ve hocaların söyleminin yaramazlık yapan çocuklarca dikkate alınacağı ve bu dikkate alınmanın da anne ve hocaların iktidarının sembolik kuvvetinden kaynaklandığı tıpkı “su, yüz santigrat derecede kaynar” kesinliğiyle defalarca tekrarlayıp sonucu görüldüğünden beri bilinmektedir..

“Her toplumun kendi hakikat rejimi, kendi genel hakikat siyaseti vardır: Yani her toplumun doğru kabul ettiği ve doğru olarak işlerliğe soktuğu söylem türleri; doğru sözceleri yanlış sözcelerden ayırt etmeye yarayan mekanizmalar ve merciler ile doğru ve yanlışın teyit edilme yolları, hakikatin edinilmesinde tercih edilen teknikler ile prosedürler; doğru kabul edilenleri söylemekle yükümlü olanların statüsü.”⁴⁵⁷

Politik bir olay olarak söylem, toplumsal fenomenlere yönelik dini, kültürel ve politik bakış açılarından azade üretilmez. Söylem, toplumun inanışlarından gücünü alır ve onlarca kabul görür. Bu anlamda ifade edilmelidir ki, bu çalışmada Ak Parti söylemlerindeki doğruluk, yanlışlık veya etik olmak gibi öznellikleri vurgulama amacı taşınmadı. Konuşan öznenen yola çıkarak “acaba bunlar *gerçekten* ne diyor” diye de sorulmadı. Burada yapılan şey -eğer bunda başarılı olunduysa- “kendi başlarına ne doğru ne de yanlış olan söylemler içinde hakikat etkilerinin nasıl üretildiğini”⁴⁵⁸ küçük bir arşiv taramasından yola çıkarak anlamaya çalışmaktı. Böylece, iktidarın baskı, rıza ve tarihsel hegemonya gibi eski adetlere dayanmaksızın, tam bir mucit titizliği ile kendisini nasıl ürettiği ve kabul ettirdiği yakalanmış oluyor. Bir mucit gibi hareket eden iktidar, yöntemlerini sınar, kendince bir repertuar -Tilly’ci anlamda- oluşturur. Öznesi, nesnesi ve suç ortağı olunan iktidar etkileri defalarca denenmiş, tekrarlanmış müzakere edilmiş, kimisi elenip kimisi de tarihin bilinçdışının süzgecinden geçerek tam olarak ne zaman başladığı bilinmeyen bir zaman diliminden beri öznelere yön vermektedir.

Ak Parti iktidararını üreten en büyük etkenlerden biri olarak yönetsellik ve bu yönetselliğin inşa ettiği dispoitifin bir bileşeni olarak söylemlerin tartışıldığı bu çalışmada, söz konusu söylemleri yorumlamak, arkalarında gizli niyetler (28 Şubat döneminin komutanları ve onlarla aynı ajandayı paylaşan bir kısım laik bileşen buna *takiyye* diyecektir) taşıdığını iddia etmek, bu söylemleri dile getiren özneler ile ilgili bir gazetecilik çalışması yürütmek gibi bir çaba içine girilmedi. Bu çalışmada böyle şeyler arayanları ya da bulduğunu iddia edenleri hayal kırıklığına uğratma pahasına, yapılan çalışmanın söylemlerden yola çıkarak “iktidar kelimelerle inşa edilir” şeklinde kısaltılabilecek savın sınanmaya çalışıldığı, spesifik iktidar kelimeleri arasındaki hakikat etkilerinin yakalanmaya çalışıldığı ifade edilmelidir. Tüm yalınlığı ile aktarılan Ak Parti söylemleri, hiçbir şekilde gizli bir ajanda, anlam ve niyete mahal vermeyecek denli sarihler. Bu söylemler, anlatmak istediği şeyi

⁴⁵⁷ Foucault, Entellektüelin Siyasi İşlevi, s.50.

⁴⁵⁸ Foucault, Entellektüelin Siyasi İşlevi, s.68.

hiç dolandırmadan, direkt bir şekilde aktaran söz dizileridir. Bu yüzden bu söylemlere başka bir anlam yüklemenin, onlara kamuflej muamelesi yapmanın pratik bir getirisinin olmadığı ifade edilmelidir. Komplo teorileri de dahil, tüm Ak Parti söylemlerinin bir ve aynı hakikat oldukları bu anlama gelir.

Farklı bakış açıları, Ak Parti'nin yasama, yürütme, yargı politikaları ve dış politikasından yola çıkarak kendi iktidarını nasıl inşa ettiğini (şüphesiz bu çalışmalar söz konusu iktidarı *hegemonya* olarak adlandıracaklardır) araştırabilirler. Yine aynı şekilde seçim vaatleri, sosyal politikalar ve seçmen davranışlarından yola çıkılarak da aynı çalışmalar yürütülebilir. Ancak bu çalışmalar, Ak Parti iktidarlarının bu denli içselleştirilmiş olmasını ve kendisini doğal ve kaçınılmaz olarak lanse etmesini yakalayacak kerteriz noktalarını sunmazlar. İktidar alanına özgü yönetsel taktikler ve sembolik tahakküm formları açıklanmaksızın bu denli başarılı bir yönetim dispoitifi tamamen anlaşılamaz. Ak Parti'nin inşa ettiği hakikat rejimi söylemler ve sembolik mücadeleleri anlaşılmaksızın, kendi iktidarına dair bilgi sistemi, üzerinde ve aracılığıyla etkide bulunacağı özne ve nesne alanları anlaşılmaksızın devletle ve toplumla bu derece bütünleşmesi ve iktidarlarının kaçınılmaz olması anlaşılamaz. Yönetimsellik ve alan kavramlarından hareketle iktidarın, bir kez inşa edildikten sonra unutilan o devasa makinenin yeniden üretimi, işleyişi, taktik ve teknikleri, kendine has karakterinin kerteriz noktalarına odaklanan bu çalışma, bu amaçla yürütülecek diğer araştırma programları için bir tuğla işlevi görecektir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁹ Ayşen Uysal yöntem derslerinde, sosyolojinin ve diğer bilimlerin, tarihsel bir birikimin, tıpkı tuğlalarla örülen bir duvarın gitgide büyümesi gibi bir sürecin sonucu olduğunu söyler.

KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı, **Hukuk Sözlüğü**, <http://www.sozluk.adalet.gov.tr/Harf/V> 28.12.2017 saat 17:10'da erişildi Adalet Bakanlığı, **Hukuk Sözlüğü**, <http://www.sozluk.adalet.gov.tr/Harf/V> 28.12.2017 saat 17:10'da erişildi

Ak Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, **Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci- Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi**, Ankara, Ocak 2010

Ak Parti, **Başbakan Erdoğan'ın Sivas Mitinginde Yaptığı Konuşma**, <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-sivas-mitinginde-yaptigi-konusmanin-tam-metni1/59776#1> 03.01.2018 saat 11:50'de erişildi

Ak Parti Resmi Sitesi, **Parti Programı**, http://www.akparti.org.tr/site/akparti/partiprogrami#bolum_ 03.12.2017

Ak Parti, **Başbakan TBMM Grup Toplantısı**, <https://www.akparti.org.tr/index.php?/akim/haberler/basbakan-erdoganin-5-kasim-tarihli-tbmm-grup-toplantisi-konusmasinin-tam-me/54937> 24.12.2017 saat 16:00'da erişildi

Akdoğan, Yalçın. **Ak Parti ve Muhafazakar Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004

Akparti, **Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Kongre Konuşması**, <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/cumhurbaskani-erdogan-3.-olaganustu-buyuk-kongremizde-konustu/90408#1> 24.12.2017 saat 14:00'de erişildi

Althusser, Louis. **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2014

Altun, Evşen. **Aile ve Siyasetin Yeniden Üretimi: Siyasal Toplumsallaşmada Ailenin Etkisi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2014

Baştürk, Efe. “Komplocu Bir Söylemin Anatomisi”, **Teorik Bakış**, Sayı: 5, 2014

Baştürk, Efe. “Michel Foucault’da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik, Güvenlik”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 14, 2012

Bernhard, Thomas. **Eski Ustalar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006

Bianet, **Artan Dini Söylemler**, <http://bianet.org/bianet/siyaset/164315-artan-dini-soylemler-mitinglerde-sallanan-kuran-lar> saat 12:53’te erişildi, 23.11.2017

Bora, Tanıl. **Cereyanlar- Türkiye’de Siyasi İdeolojiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017

Bora, Tanıl. **Türk Sağının Üç Hali-Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003

Bourdieu, Pierre. **Eril Tahakküm**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2015

Bourdieu, Pierre. **Akademik Aklın Eleştirisi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2016

Bourdieu, Pierre. **Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi**, Heretik Yayınları, Ankara, 2015

Bourdieu, Pierre. **Devlet Üzerine**, İletişim Yayınları, 2015

Bourdieu, Pierre. **Seçilmiş Metinler**, Heretik Yayınları, Ankara, 2014

Bourdieu, Pierre. **Sosyoloji Meseleleri**, Heretik Yayınları, Ankara, 2016

Bourdieu. **Pratik Nedenler**, Hil Yayın, İstanbul, 2015,

Cemal, Hasan. **Türkiye'nin Asker Sorunu**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010

Çeğin, Güney ve Gürhan Özpolat. **Tabiyet ve Simgesel Şiddet Kavramları Üzerinden Foucault ve Bourdieu'yü Birlikte Okumak**, Praksis Dergisi Sayı 42, Dipnot Yayınları, Ankara, 2016

Dardot Pierre ve Christian Laval, **Dünyanın Yeni Aklı- Neoliberal Toplum Üzerine Deneme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012

Dardot ve Laval, "Neoliberal Sistem ve Kapitalizm", **Felsefelogos Dergisi**, Sayı 63, 2016, s.7-20

Davutoğlu, Ahmet. **Önsöz**, Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzük Program (Kalkınma ve Demokratikleşme Programı), Ocak 2016

Doğan, Sevinç. **Mahalledeki AKP- Parti İşleyişi, Taban Mobilizasyonu ve Siyasal Yabancılaşma**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016

Engels, Friedrich. **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Sol Yayınları, Ankara, 1992

Ersoy, Mehmet Akif. **Safahat**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989

Foucault, Michel. **Entellektüelin Siyasi İşlevi**, Ayrıntı Yayınları İstanbul, 2011

Foucault, Michel. **Bilme İstenci Üzerine Dersler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016

Foucault, Michel. **Biyopolitikanın Doğuşu**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015

Foucault, Michel. **Cinselliğin Tarihi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012

Foucault, Michel. **Güvenlik, Toprak, Nüfus**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013

Foucault, Michel. **Büyük Kapatılma**, “Hakikat ve Hukuksal Biçimler”, Ayrıntı Yayınları, 2015

Foucault, Michel. **Entellektüelin Siyasi İşlevi**, Ayrıntı Yayınları İstanbul, 2011

Foucault, Michel. **Özne ve İktidar**, Ayrıntı Yayınları, 2014

Foucault, Michel. **Öznenin Yorumbilgisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ekim 2015

Foucault, Michel. **Toplumu Savunmak Gerekir**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015

Gözler, Kemal. **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000

Gambetti, Zeynep. , Linç Girişimleri, Neo-Liberalizm ve Güvenlik Devleti, **Toplum ve Bilim**, Sayı 109, Birikim Yayıncılık, İstanbul, 2007

Gambetti, Zeynep. Ohal ya da 21. Yüzyılda Hukuk ve Şiddet, **Felsefelogos Dergisi**, Sayı 63, 2016

Harman, Chris. **Halkların Dünya Tarihi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2015

Hürriyet, **Andımız ve Kamuda Başörtüsü Yasağı Kaldırıldı**,
[http://www.hurriyet.com.tr/a-ndimiz-ve-kamuda-basortusu-yasagi-kaldirildi-](http://www.hurriyet.com.tr/a-ndimiz-ve-kamuda-basortusu-yasagi-kaldirildi-24874592)
24874592 27.12.2017 saat 18:58’de erişildi

Hürriyet, Bülent Arınç, **Biz Herşeye Hakimiz Demeye Hakkımız Var**,
<http://www.hurriyet.com.tr/biz-her-seye-hakimiz-demeye-hakkimiz-var-25660606>
24.12.2017 saat 13:50’de erişildi

Hürriyet, Bülent Somay, **Aile Türkiye’de de Çöküyor**, www.hurriyet.com.tr/bulent-somay-aile-turkiyede-de-cokuyor-40138110 14.07.2016 saat 11:50’de erişildi

Hürriyet, Cumhurbaşkanı Erdoğan, **Vesayet Düzeninin Son Sıkıntılarını Hep Birlikte Ortadan Kaldıracağız**, <http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-vesayet-duzeninin-son-sikintilarini-hep-birlikte-ortadan-kaldiracagiz-29032251> ve <http://www.hurriyet.com.tr/ben-zenci-turkum-22669792> başlıklı konuşmaları. 28.12.2017 saat 17:32’de erişildi

Hürriyet, Davutoğlu, **Doğum Yapan Kadınlarımızın Hizmeti Vatani Bir Hizmet Gibidir**, <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-davutoglu-dogum-yapan-kadinlarimizin-hizmeti-vatani-bir-hizmet-gibidir-40048930> 09.12.2017 saat 14:50’de erişildi

Hürriyet, Erdoğan, **Dindar Bir Gençlik Yetiştirmek İstiyoruz**,
<http://www.hurriyet.com.tr/dindar-bir-genclik-yetistirmek-istiyoruz-19819295>
24.12.2017 saat 15:30’da erişildi

Hürriyet, Erdoğan, **Diyarbakır Cezaevi’ni Yıkacağız**,
<http://www.hurriyet.com.tr/diyarbakir-cezaevi-ni-yikacagiz-15707668> (18.04.2017, saat 12:54’te erişildi.)

Hürriyet, Erdoğan, **Barış Diyenler Katil**, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-baris-diyenler-katil-40641260> 24.12.2017 saat 15:35'te erişildi

Hürriyet, Erdoğan, **Bulldular Bir Monşer Halkın Karşısına Çıkardılar**, <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-tayyip-erdogan-bulldular-bir-monşer-halkin-karsisina-cikardilar-26831532> 28.12.2017 saat 16:00'da erişildi

Hürriyet, Erdoğan, **Kadın Erkek Eşitliği Fıtrata Ters**, <http://www.hurriyet.com.tr/kadin-erkek-esitligi-fitrata-ters-27645541> 24.12.2017 saat 16:05'te erişildi

Hürriyet, Erdoğan, **Yüzde Elliye Evinde Zor Tutuyorum**, <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-yuzde-50-yi-evinde-zor-tutuyorum-23429709> 21.12.2017 saat 13:50'de erişildi

Hürriyet, **Erdoğan'dan Gurbetçilere Çağrı**, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-gurbetcilere-cagri-3-degil-5-cocuk-yapin-40398474> (24.12.2017, saat 13:25'te erişildi)

Hürriyet, **Erdoğan'ın Kastamonu Konuşması**, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-edep-erkan-bilmeyenler-meseleyi-peyga-40403804> 08.01.2018 saat 11:40'ta erişildi

Hürriyet, **Genelkurmaydan Çok Sert Açıklama**, <http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmaydan-cok-sert-aciklama-6420961> 26.12.2017 saat 15:45'te erişildi

Hürriyet, **Gökçek Ağladı**, <http://www.hurriyet.com.tr/video/melih-gokcek-agladi-89173> 24.12.2017 saat 15:25'te erişildi

Hürriyet, **İlkleri İçeren 30 Ağustos Davetiyeleri Dağıtıldı**, <http://www.hurriyet.com.tr/ilkleri-iceren-30-agustos-davetiyeleri-dagitildi-21315370>
27.12.2017 saat 12:00'da erişildi

Hürriyet, **Kimse Bize Parmak Sallamasın**, <http://www.hurriyet.com.tr/kimse-bize-parmak-sallamasin-20450083>, 05.01.2018

Hürriyet, **Köşte Oturma Düzeni Değişti**, <http://www.hurriyet.com.tr/koskte-de-oturma-duzeni-degisti-18519508> 27.12.2017 saat 12:15'te erişildi

Hürriyet, **Mehmet Müezzinoğlu, Annelik Bir Kariyerdir**, <http://www.hurriyet.com.tr/saglik-bakani-muezzinoglu-annelik-bir-kariyerdir-27882199> 09.12.2017 saat 14:00'da erişildi

Hürriyet, **Monşerlerden Eroğan'a Yanıt**, <http://www.hurriyet.com.tr/monserlerden-erdogana-yanit-15063889> 28.12.2017 saat 15:50'de erişildi

Hürriyet, **Recep Tayyip Erdoğan Altınparkta Konuştu**, <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-recep-tayyip-erdogan-altinparkta-konustu-23469770> 03.01.2018 saat 13:24'te erişildi

Hürriyet, **Sokakları Tahrik Etmekten Vazgeç**, <http://www.hurriyet.com.tr/sokaklari-tahrik-etmekten-vazgec-25999114> 11.12.2017 saat 12:50'de erişildi

Hürriyet, **Yaşar Büyükanıt**, <http://www.hurriyet.com.tr/buyukanitin-konusmasinin-tam-metni-6321761> 26.12.2017 saat 16:10'da erişildi

Hürriyet, **Yüksek Askeri Şura Toplantısı**, <http://www.hurriyet.com.tr/ilkler-le-basladi-18393638> 27.12.2017 saat 12:08'de erişildi

Hürriyet, **Cumhurbaşkanı Erdoğan Diyarbakır'da,**
<http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-diyarbakir-da-40110260>
24.12.2017 saat 15:20'de erişildi

Hürriyet, Erdoğan, **Anneliği Reddeden Kadın Eksiktir Yarımdır.** <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-anneligi-reddeden-kadin-eksiktir-yarimdir-4011349324.12.2017>
saat 15:40'ta erişildi

Hürriyet, Erdoğan, **CHP Siyasi Kadavra Haline Geldi,** <http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-chp-siyasi-kadavra-haline-geldi-40633378> 28.12.2017 saat 16:25'te

Hürriyet, Erdoğan, **Yetkilerimin Sınırını Anayasa Belirliyor,** <http://www.hurriyet.com.tr/yetkilerimin-sinirini-anayasa-belirliyor-ama-sorumlulugum-da-milletime-karsi-40028566> ve <http://www.hurriyet.com.tr/sultan-degilim-29071197> 28.12.2017 saat 17:50'de erişildi

Kara Harp Okulu, **Harbiye Marşı,**
http://www.kho.edu.tr/hakkinda/harbiye_marsi.html 27.12.2017 saat 10:17'de erişildi

Kaya, Ali. **Pierre Bourdieu'nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı,** (içinde) Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Delemesi, Der: Güney Çeğin- Emrah Göker- Alim Arlı- Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014

Kısakürek, Necip Fazıl. **İdeolocya Örgüsü,** Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1973

Koyuncu, Buke. **"Benim Milletim..." Ak Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik,** İletişim Yayınları, 2014

Laclau, Ernesto. **Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme**, Birikim Kitapları, İstanbul, 2015

Lemke, Thomas. **Foucault, Yönetimsellik ve Devlet**, Pharmakon Yayınevi, Ankara, 2015

Malthus, T.R. **An Essay On The Principle Of The Population**, Oxford University Press, New York, 1999

Marx, Karl ve Friedrich Engels, **Nüfus Sorunu ve Malthus**, Sol Yayınları, Ankara, 1976

Marx, Karl. **Kapital: Ekonomi Politikinin Eleştirisi**, Cilt 1, Yordam Kitap, Haziran 2015

Merleau-Ponty, Maurice. **Algılanan Dünya**, Metis Yayınları, İstanbul, 2014

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, **Kurumsal**, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> 26.12.2017 saat 15:00'da erişildi.

Mills, Wright. **İktidar Seçkinleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974

Mumford, Lewis. **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013

Mücen, Barış. , **Sabitfikirlerle Yüzleşen Bilimsel Tutum**, (içinde) Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Delemesi, Der: Güney Çeğin- Emrah Göker- Alim Arlı- Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014

Nişanyan Sözlük, **Liberal**, <http://www.nisanyansozluk.com/?k=liberal&lnk=1> (11 Nisan 2017 saat 15:00'da erişildi)

Orwell, George. **1984**, Can Yayınları, İstanbul, Kasım 2015

Orwell, George. **Hayvan Çiftliği**, Can Yayınları, İstanbul, Şubat 2016

Oksala, Johanna. , Devlet Şiddetinin Yönetimi: Foucault'da Siyasi İktidarın Yönetimsellik Olarak Ele Alınması, **Cogito**, Sayı 70-71, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014

Öğütte, Vefa Saygın ve Emrah Göker (der.) **Gezi ve Sosyoloji: Nesneyle Yüzleşmek, Nesneyi Kurmak** , Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014

Öztürk, Yaşar Nuri. **İsra Süresi 16. Ayet**, http://www.kuran.gen.tr/?x=s_main&y=s_middle&kid=2&sid=17 saat 15:53'te

Özmkas, Utku. Foucault: İktidardan Biyoiktidara, **Cogito**, Sayı 70-71, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014

Pascal, Blaise. **Düşünceler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Temmuz 2017

Polanyi, Karl. **Büyük Dönüşüm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

Read, Jason. Homo Economicusun Bir Soykütüğü: Neoliberalizm ve Öznelliğin Üretimi, **Cogito**, Sayı 70-71, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014

Ricardo, David. **Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin Temel İlkeleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008

Rousseau, Jean-Jacques. **Ekonomi Politik**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015

Saramago, Jose. **Lizbon Kuşatmasının Tarihi**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2015

Saramago, Jose. **Kabil**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, Mart 2016

Sophokles. **Kral Oidipus**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016

Sustam, Engin. “Karşıt-iktidar Aracı Olarak Komplonun Toplumsal İnşası”, **Teorik Bakış**, Sayı 5, 2014

Swartz, David. **Kültür ve İktidar: Pierre Bourdie’nün Sosyolojisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015

Şenel, Alaeddin. **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2010

Tatlıcan, Ümit ve Güney Çeğin. **Bourdieu ve Giddens: Habitus ve Yapının İkiliği**, (içinde) Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Delemesi, Der: Güney Çeğin- Emrah Göker- Alim Arlı- Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014,

TBMM, **Anayasa**, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm> 10.12.2017 saat 12:40’da erişildi

TBMM, **Atatürk Meclis Açılış Konuşması**, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/01_11_1937.pdf 23.11.2017 saat 10:09’da erişildi

TBMM, http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=481 27.12.2017 saat 19:20’de erişildi

Timur, Taner. **Marksizm, İnsan ve Toplum**, Yordam Kitap, İstanbul, 2007

Türk, H. Bahadır. “Yedirmeyeceğiz...”: AKP,Komplo Mantığı ve Siyasal Paranoya, **Birikim**, Sayı 291-292, Temmuz-Ağustos 2013, s.50

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, **Erdoğan’ın Konuşması**, <http://www.tccb.go-v.tr/konusmalar/353/61156/milli-tarim-projesi-toplantisinde-yaptiklari-konusma.html> (28 Mayıs 2017, saat 13:39’da erişildi)

Weber, Max. **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Ayraç Yayınevi, İstanbul, 2002

Weber, Max. **Sosyoloji Yazıları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003

Yeni Şafak Gazetesi, “**Bu Ne Tesadüf**” 10 Haziran 2013.

Yalta Yandaş, Özge. **Michel Foucault’nun Yönetimsellik Serüveni**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010

Zengin, A. Nilüfer. Foucault’ya Bir Bakış: Öznenin Cinselliğinden Kendiliğın Haz Ahlakına, **Cogito**, Sayı 70-71, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014